

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

13-18 YAŞLAR ARASI MESLEK LİSELİ ERGENLERDE TANRI ALGISI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Süreyya YILDIRIM
0930206110

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Hüseyin CERTEL

ISPARTA - 2018

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Süreyya Yıldırım	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri	
Tez Başlığı	13-18 Yaşlar Arası Meslek Liseli Ergenlerde Tanrı Algısı Üzerine Bir Araştırma	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 19/07/2018 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Hüseyin Certel-SDÜ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Nasuh Günay-SDÜ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Habil Şentürk-Uşak Üniv.	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “13-18 Yaşlar Arası Meslek Liseli Ergenlerde Tanrı Algısı Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya 'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Süreyya YILDIRIM

19.07.2018

(YILDIRIM, Süreyya, *13-18 Yaşlar Arası Meslek Liseli Ergenlerde Tanrı Algısı Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018)

ÖZET

Bireyin dindarlığının merkezinde Tanrı inancı ve buna bağlı olarak "Tanrı Tasavvuru" yer almaktadır. Diğer ifadeyle dindarlık büyük ölçüde Tanrı inanç ve tasavvuru etrafında şekillenmektedir. Tanrı tasavvuru, başta zihinsel gelişim olmak üzere çeşitli gelişim alanlarındaki gelişmelere paralel ve onlarla etkileşerek bireyin gelişim dönemleri boyunca farklılık gösteren bir durumdur. Bireyin duyular üstü (aşkın, müte'al) bir Tanrı tasavvuruna ulaşması, onun zihinsel gelişimin dördüncü aşaması olan soyut işlemler dönemine ulaşmasıyla mümkündür. Bu da çocukluk döneminin sonlarına doğru mümkün olmaktadır. Ancak Tanrı algısının oluşumunda, zihinsel gelişim belirleyici olmakla birlikte, çocukluktan itibaren alınan din eğitimi ve ebeveyn tutumları vb. çevresel faktörler de etkili olmaktadır. Zihinsel gelişimin sonucu olarak, bilinçli bir dindarlığa ulaşmak üzere çocukluk dönemi dindarlığının yeniden kritik edildiği ergenlik dönemi, genelde dinî gelişim özelde inanç gelişimi açısından önemlidir.

Araştırmada, Tanrı algısı, demografik değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini Isparta Merkez Meslek Liselerinde okuyan toplam 300 ergenden oluşmaktadır. Çalışmada veri toplamak amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" ve "Tanrı Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen veriler istatistik "SPSS 20.0 for Windows" analiz programı ile değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde ergenlik tanımları, kuramları, Tanrı Algısı ve meslek liselerinin tanımlarının kavramsal ve kuramsal çerçeveleri çizilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yapıldığı örnekleme hakkında bilgi verilerek, kullanılan ölçekler tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde de SPSS programına girilen verilerin analizi, tablolar halinde verilerek elde edilen bulgular analiz programına uygun şekilde yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Ergenlerin aldığı dinî eğitim düzeyi, Tanrı algısının oluşmasında etkilidir. Din eğitimi yeterli düzeyde alan ergenlerde daha fazla sevgi yönelimli Tanrı Algısının oluştuğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı Algısı, Ergen, Ergenlik Kuramları, Meslek Lisesi, Sevgi, Korku

(YILDIRIM, Süreyya, *A Search on God Perception of Vocational School Adolescents Aged between 13-18*, Master's Thesis, Isparta, 2018)

ABSTRACT

It is the God Faith accordingly "God Envision" which is felt into center of Individual's piety. In other words, the piety, to the large extent, is taken form around the God faith and envision. God envision, particularly during the period of mental development and in parallel and interact with various development areas, is the differantial situation during the periods of individual development. For an individual to reach a supersensuous God envision is possible with his/her reaching fourth pace of mental development which are intangible operations perdioid. That could be possible towards to end of childhood. But, for the formation of coming into existence of God Perception, mental development becomes determinant as well as religious education gained during the cihldhood, parental attitudes and environmental factors. As result of mental development, to reach a conscious piety, puberty period which is re-critisized by childhood period's piety is important for general religious development and personal faith development.

God perception in this survey is analyzed with reference to socio-demographic variables. Resarch sample is composed of 300 adolescents who study at Isparta Central Vocatinal High School. In the survey, "Personal Information Form" and "God Perception Scale" are used for the purpose of data acquisition. The datas acquired are evaluated with the help of analysis program "SPSS 20.0 for Windows".

The puberty definitions and theories, God Perception and Vocational High Scoohs definitions' conceptual and theoretical frameworks are drawn in Chapter One. In Chapter Two, information about the research sample is presented and scales are intorduced. In Chapter Three, the analysis of data input into SPSS program are submitted in tabular form and the findings acquired commented and evaluated in conformity with anlysis program.

The religious education level acquired by adolescent is effective in formation of God Perception. It is determined that more affectionate-love-tendency is formed for the adolescents who had intensive religious educations.

Key Words : God Perception, adolescent, puberty theories, vocational high school, love, fear

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ERGENLİK TANIMLARI	10
1.2. ERGENLİĞİ ETKİLEYEN ETMENLER.....	13
1.3. ERGENLİK KURAMLARI.....	16
1.3.1. Özünü Yineleme Kuramı.....	17
1.3.2. Psikoanalitik Kuram	18
1.3.3. Antropolojik Yaklaşım	20
1.3.4. Alan Kuramı	21
1.3.5. Öğrenme Kuramı	22
1.3.6. Bireysel Farklılıklar Kuramı.....	23
1.3.7. Bilişsel Kuram	23
1.3.8. Psikososyal Kuram	25
1.3.9. “Benmerkezli” lik Kavramı	25
1.3.10. Psikososyal Gelişimsel Kuram	26
1.4. MESLEK LİSELERİNE KAVRAMSAL BAKIŞ.....	26
1.5. TANRI ALGISI	28
1.5.1. Kavram Olarak Tanrı.....	29
1.5.2. Tanrı Algısı \ Tasavvuru.....	30
1.5.3. Psikolojiye Göre Tanrı Algısı.....	33
1.6. TANRI TASAVVURUNUN(ALGILARININ) OLUŞUMUNA YÖNELİK PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR	35
1.6.1. Yüceltilmiş Baba: S. Freud.....	35
1.6.2. Atketip Olarak Tanrı: C. G. Jung	37
1.6.3. Din Ve Tanrı’ya Hümanist Bir Yaklaşım: Erich Fromm	37
1.6.4. Nesne İlişkileri Kuramı Açısından Tanrı Tasavvuru.....	38
1.6.5. Bağlanma Kuramı Açısından Tanrı Tasavvuru	38
1.7. TANRI ALGISININ SEVGİ VE KORKU YÖNÜ	41
1.7.1. Ergenlerde Tanrı Tasavvuru	45

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	48
2.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	48
2.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	49

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu	49
2.3.2. Tanrı Algısı Ölçeği (TA) I-II.....	49
2.3.3. Tanrı Algısı Ölçeği (TA) I-II.....	49
2.4. VERİLERİN TOPLANMASI.....	50
2.5. VERİLERİN ANALİZİ	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. BULGULAR	53
3.1.1. Sosyo-Demografik Bulgular.....	53
3.1.2. Öğrencilerin Tanrı Algısı İle İlgili Bulgular	56
3.1.3. Ergenlere Uygulanan Ankete İlişkin Psikometrik Özellikler.....	59
3.1.4. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması	60
3.1.5. Ergenlerin Allah İle İlgili Duygularına İlişkin Bulgular	71
3.1.6. Ergenlerin Allah'a Atfettikleri Özelliklere İlişkin Bulgular	73
3.1.7. Ergenlerin Tanrı'yı Düşündüklerinde Sergiledikleri Davranışlara Yönelik Bulgular.....	74
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	77
KAYNAKÇA.....	81
EKLER	89
Ek:1	89
Ek:2 Tanrı Algısı Soru Formu I (TA I).....	90
Ek:3 Tanrı Algısı Soru Formu II (TA II)	92
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	: Aktaran
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.m.	: Adı geçen makale
Arş.	: Araştırma
AÜEBFD	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bas.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBY.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi
Fak.	: Fakültesi
İFAV	: İlahiyat Vakfı Yayınları
İHL	: İmam Hatip Lisesi
İLTED	: İlahiyat Tetkikleri Dergisi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSAV	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
N	: Toplam0
Ort.	: Ortalama
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
Sig	: Significance (Anlamlılık)
S / SS	: Standart Sapma
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
ss.	: Sayfa Sırası (sayfa aralığı)
TDVY	: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
Üniv.	: Üniversitesi
Yay.	: Yayınları
$\bar{x}$	: Aritmetik Ortalama

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Ergenlik Dönemi Yaş Sınırlamaları	11
Tablo 2. Tanrı algısı ile ilgili genel ortalama aşağıdaki sorular ters çevrilerek bulunmuştur.	52
Tablo 3. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	53
Tablo 4. Ergenlerin Sevgi Yönelimi Boyutundaki İfadelere İlişkin Verdikleri Cevaplarla İlgili Veriler	57
Tablo 5. Ergenlerin Korku Yönelimi Boyutundaki İfadelere İlişkin Verdikleri Cevaplarla İlgili Veriler	58
Tablo 6. Öğrencilere Uygulanan Ankete İlişkin Boyutların Psikometrik Özellikleri.....	59
Tablo 7. Okul Değişkenlerine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması	60
Tablo 8. Yaş Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması.....	61
Tablo 9. Cinsiyet Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması	62
Tablo 10. Doğduğu Yer Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırılması	64
Tablo 11. ‘Yaşamın Büyük Çoğunluğunun Nerede Geçtiği’ Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırılması	65
Tablo 12. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırılması	66
Tablo 13. Allah İnancı Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması	67
Tablo 14. ‘‘Çocuklukta Din Eğitimi Kimden Alındığı Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması	68
Tablo 15. Çocuklukta Din Eğitiminin Verilme Yöntemi? Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırılması	70
Tablo 16. Öğrencilerin Allah İle İlgili Duygularına İlişkin Bulgular	72
Tablo 17. Öğrencilerin Allah’a Atfettikleri Özelliklere İlişkin Bulguların Karşılaştırılması	73
Tablo 18. Öğrencilerin Tanrı’yı Düşündüklerinde Sergiledikleri Davranışlara Yönelik Bulguların Karşılaştırılması	75

ÖNSÖZ

Allah'a iman etmek, bağlanmak ve güvenmek, insan hayatını olumlu yönde etkileyen en güçlü dinamiktir. Allah'a inanan kişi, her şeyin Onun elinde olduğunu, her şeyin O'nun emri ve izniyle olacağını bilir. Sadece O'na güvenir ve bağlanır, ancak O'ndan yardım diler. Allah'a inanan kimse bilir ki başına kötü, zor bir durum geldiğinde de o olayın imtihan olduğunu bilir ve yine O'na yönelir. Yani insan Allah'a tam manasıyla iman ettikten sonra sevindiğinde de üzülmediğinde de sadece Allah'a yönelir ve mutlu olur. "Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Rad, 13/28)

Ergenlik dönemi, ergenin çok hareketli, bencil, duygusal, yaptığı hataların sonuçlarını kabullenemeyen bir dönemi olduğu için, bu dönemde sıkıntılı olaylar gerçekleştiği zaman suçlamak için Tanrı seçilir ve sonrasında da yine Tanrı tarafından cezalandırılmaktan korkulur. Ergenlik döneminde kötü bir olay yaşandığında Tanrı hem suçlanıp hem korkulan bir yaratıcıyken, başlarına iyi bir olay geldiğinde de Tanrı'nın koruyan, kollayan, seven ve mutlu eden bir özelliğinin olduğuna inanır.

Bu sebeple ergenlik dönemi ve ergenlik dönemindeki Tanrı algısının araştırılmasının faydalı olacağına karar verilmiştir. Akademik çalışmalarda 13 – 18 yaş grubu ergenler, birçok yönüyle araştırmalara konu olmuştur. Ancak yapılan araştırmalar sonrasında meslek liselerindeki ergenlerin Tanrı Algılarına(Tasavvurlarına) ait bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Bu çalışma böyle bir amacı gerçekleştirilmeye yönelik mütevazı bir örnek olarak, sahada yapılan bir çalışmadır.

Ankette katılımcıya yöneltilen sorularda gelişme çağındaki ergenlerin psikolojilerinin dikkate alınmasına, rencide edici herhangi bir sorunun yer almamasına ayrıca anketin dinî kabul ya da ret hususunda yönlendirici olmamasına dikkat edilmiştir.

Tez çalışmasında, konunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar beni destekleyen, yol gösteren, yönlendiren, yardımlarını hiç esirgemeyen Lisans ve Lisansüstü eğitimim boyunca bilgileriyle yönlendiren başta değerli danışmanım Prof. Dr. Hüseyin CERTEL'e, bilgi ve tecrübelerini her zaman paylaşan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK'e ve Prof. Dr. Nasuh GÜNAY hocalarıma ayrıca tez sınavı jüri üyeliğimi yaparak tezin olgunlaşması hususunda önemli katkılarından dolayı da kendilerine çok teşekkür ederim.

En sıkıntılı zamanlarımda hep yanımda olup ilgi ve desteklerini hiç esirgemeyen eşim, hayat arkadaşım Mehmet YILDIRIM' a ve çocuklarım Salih Eren ve Selim YILDIRIM' a sonsuz teşekkür ederim. Yaptığım tez çalışmasında teknik desteğiyle yardımlarını esirgemeyen Muhammet Hamdi MÜCEVHER hocama da çok teşekkür ederim.

Son olarak araştırmamın yürütülmesi ve uygulanmasında katkılarından dolayı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Isparta ÇODEM Müdürlüğündeki iş arkadaşlarıma, ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü ve personeline yardım ve desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

SÜREYYA YILDIRIM

ISPARTA - 2018

GİRİŞ

Tanrı tasavvuru her alanda inceleme konusu olmuştur. Örneğin Din felsefesinde Tanrı tasavvurlarıyla ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Buna göre din felsefesi açısından beş çeşit Tanrı tasavvuru bulunur. Bunlardan biri, Tanrı'yı insan şeklinde, insanın sahip olduğu özelliklere sahip olan ancak insandan daha güçlü bir varlık olarak tasavvur eden "Antropomorfizm" dir. Deizm ise bütün âlemi yaratan bir Tanrı vardır ancak yarattıktan sonra âlemin işleyiş düzenine karışmamaktadır. Diğer bir Tanrı tasavvuru ise Teizm'dir. Teizm; Tanrı âlemden ayrı "âlemler üstü bir varlıktır". Tanrı insanlar üzerinde mutlak hâkimiyet, âlemin kontrolü ve yöntemi yine Allah'tadır. Panteizm ise Allah ile âlemi bir aynı sayan, Allah'ın âlemden ayrı ve müstakil bir şahsiyeti olmadığına inanılır. Çift kutuplu teizm de denilen Panenteizm ise Allah'ın bu âlemden bağımsız ve değişmeyen bir zatının olduğunu kabul etmekle birlikte Tanrı'nın "oluşan bir tabiatı" da vardır. Bu oluşan tabiatı âlemdeki süreç içerisinde meydana gelmektedir.¹ Din felsefesi açısından bakıldığında bütün dinlerde Tanrı algısının farklı şekil ve boyutlarda olduğu görülmektedir.

Din, insanın mutluluğu için gönderildiğine göre, birey ya da toplum olarak insanın, ondan gönderiliş gayesine uygun olarak yararlanması, dindarca yaşamının semeresini alması, dinin bizzat kendi amacıdır. Yani din insan içindir, insanın yararına olarak gönderilmiştir. İnsana maddî, manevî, dünyevî, uhrevî, sosyal, psikolojik vb. pek çok faydalar sağlar. Nitekim pragmatik bir yaklaşımla insan hayatına etkileri açısından bakıldığında, dinin, hayatın sürdürülmesinde itici bir güç olduğu, insan hayatının daha iyi yaşanması ve bireyin ruh sağlığı, kişilik ve sosyal gelişimi açısından faydalı olduğu; hayata ve olaylara dair sunduğu anlam çerçevesi, günlük hayatta karşılaşılan zorluklarla başa çıkma konusunda verdiği ve yerini başka hiçbir şeyin tutamayacağı muazzam destek dolayısıyla, insanın ona muhtaç olduğu söylenebilir.² Bu açıdan dine baktığımızda yaşamın hareketli dönemi olarak kabul edilen ergenlik için vazgeçilmez bir etken olduğu görülmektedir.

¹ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987, s. 138-161.

² Hüseyin Certel, *Din İstisarı Üzerine*, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt:22 Sayı:1, İstanbul, 2011, s.2.

Ergenlik, benlik kavramının öne geçtiği, çocukluk döneminde dışa dönük olan ilgi ve dikkatin içe yöneldiği bir dönemdir.³ Genç, kendisi ve çevresine yönelik keşiflerle içinde yaşadığı fizikî evren ve sosyal çevrede kendi yerini belirleme çabası içerisinde. Ergenlik döneminde dinî arayış, bocalama, şüphe ve kararsızlığın yatıştığı, artık inanç ve tutumların büyük oranda netleştiği bir dönemdir. Bununla birlikte, bazı gençlerin hala problemlerinin üstesinden gelemediği, çocukluktan getirdiği inanç ve davranışlarla, ergenlikle birlikte yaşadığı tecrübeleri ve edindiği yeni bilgileri bağdaştıramadığı, hatta dinî inkâra bile yöneldiği görülebilir.⁴

Bilişsel gelişim kuramcısı Piaget' e göre ise Tanrı imajı veya temsili sadece yetişkinler için geçerli olmayıp çocukluk döneminde işlem öncesi dönemle başlayıp somut işlemler dönemi ile noktalanın bilişsel gelişme evresinde de tasavvur dönemi oluşabilir. Piaget, çocuğun bu dönemde nesnelere ve yaşantıları büyük ölçüde sembollerin yardımıyla zihinsel olarak tasavvur etme yeteneği kazanmaya başladığını varsaymıştır.⁵ Piaget' e göre Tanrı algısı yetişkinlikte başlamadığı çocukluktan başlayıp yetişkinliğe kadar geliştiğini söylemektedir. Bu da Tanrı algısının temelini ilk aldığı din eğitimi ve din eğitiminin alma yöntemine göre şekillendiğini göstermektedir.

1. Araştırmanın Konusu

Tanrı Algısı, çocuklukta oluşmaya başlayan, bireyin çevresi, dini ve kişiliği tarafından şekillenen bir yapıdır. Tanrı Algısı oluşurken bireye öğretilen dinî temsiller o bireyin Tanrı'ya yönelik algısının olumlu veya olumsuz yönde gelişmesini etkileyebilir. Bir dine inanan kişi, o dinin Tanrı tasavvurundan etkilenerek bir Tanrı imgesi geliştirebilir. Birey, Tanrı'ya ilişkin duygu ve düşünceleri ile de kendine özgü bir tasavvura sahip olur.⁶ Tanrı inancında dinî duygu gelişimi önemlidir ve Tanrı inancı, kişinin kendi dinî eğilimleri ve kutsal olana bağlanma isteğinin farkına varması ile

³ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, Özgür Yayın-Dağıtım, 7. bs. İstanbul, 1990, s. 103.

⁴ Habil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta 2008, s. 95.

⁵ S Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009, s. 713.

⁶ Özlem Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLVII/ (2007), sayı 1 /, s. 124.

oluşur. Yine Tanrı kavramı kişinin sosyal-kültürel çevresinden, aldığı eğitimden ve içsel yaşantılarından etkilenmektedir.⁷

Kişinin sahip olduğu dinî düşünce yapısı, dine verdiği değer, Tanrı'yı algılama ve tasavvur etme biçimi, kişinin dinî hayatını birçok açıdan etkilemektedir. Bireylerin dindarlık anlayışları, ilk yaşlardan itibaren oluşmaya başlayan Tanrı algısı ve tasavvuruna göre şekillendiğinden, bu yaşlarda etkili olan faktörlerin araştırılması önem kazanmaktadır.⁸

Ergenlik yaşamın en zor evresidir. Ergen psikolojik açıdan da karmaşık ve egoist bir yapıda olduğundan dolayı ne inançtan vazgeçer ne de inandığı varlığı suçlamayı bırakır. Kirkpatrick ve Shaver'in araştırma sonuçları, bu iddiaları destekler mahiyettedir. İnsanların Tanrı'yı bunalımlı zamanlarında güvenli bir sığınak ve kendilerini olumsuzluklardan koruyacak güvenilir bir temel, korunaklı bir kale olarak gördükleri tespit edilmiştir.⁹

Araştırmamızın konusu, 13-18 yaşlar arası meslek liseli ergenlerin tanrı algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu çerçevede İmam-Hatip Liseleri ve Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin tanrı algıları mukayeseli olarak incelenecektir. .

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, muhtelif İmam-Hatip Liselerinde ve Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilerin tanrı algıları arasında bir farklılık olup olmadığının, her iki grup ergenlerin tanrı algıları ile çeşitli değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesidir.

Öncelikli olarak Tanrı algısı teorik çerçeve açısından incelenmiştir. Daha sonra araştırma için gerekli ölçme araçları belirlenecek ve belirlenen ölçme araçları örneklem grubuna uygulanmıştır. Uygulama sonucunda elde edilen veriler SPSS 20.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırma 12-18 yaş arasındaki İHL öğrencileri ile İMKB

---

⁷ Asım Yapıcı, "Dinî Yaşayışta Tövbe Din Psikolojik Bir Yaklaşım",Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri,1996, s. 112.

⁸ Celal Cayır, "Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 15, sayı 2, 2013, s.4.

⁹ Akt: Mehmet Çınar, "Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *İLTED*, Erzurum 2016/1, sayı: 45, ss. 313-338

Mesleki Teknik Anadolu Lisesinde okuyan yaklaşık 301 ergen üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, veri toplama aracı olarak; Kişisel Bilgi Formu, Dr. Özlem Güler tarafından geliştirilen Tanrı Algısı Ölçeği kullanılacaktır. Yapılan anketler sonucunda da analizler yapılarak din eğitimi alan ergenlerdeki Tanrı algısı ile Din Eğitimi sınırlı düzeyde alan meslek okullarında okuyan ergenlerdeki Tanrı algıları karşılaştırılarak Tanrı algılarının sevgi yönelimli mi yoksa korku yönelimli mi olduğuna bakılacaktır.

3. Araştırmanın Önemi

Dindarlığın merkezinde tanrı inancı ve tasavvuru yer alır. Dindarlık bütün boyutlarıyla bu temel üzerine inşa edilir. Bireyin tanrı tasavvurunun oluşumundaki temel belirleyiciler ise, onun bilişsel gelişimi ve içinde yaşadığı toplumun tanrı inancı ve tanrıya atfedilen niteliklere ilişkin olarak kendisine verilen dinî bilgilerdir. Bilişsel gelişim açısından bakıldığında, ergenlik döneminin soyut işlemler dönemi olduğu, bireyin soyut ve aşkın Allah tasavvuruna ulaşması için gerekli zihinsel kapasiteye bu dönemin başlarından itibaren ulaştığı görülür.

Zihin gücünün artmasıyla ergen, kendisini ilgilendiren konulardan biri olarak dinî meseleler üzerinde düşünür ve dinî inançlarını gözden geçirir. Çocukluk döneminde kendisine telkin edilen ve kolayca kabul ettiği dinî bilgileri, ilk ergenlik dönemi boyunca zaman zaman yeniden düşünür. Bu, dinî uyanışın başlamasıyla, dinî şuurlu bir biçimde benimseyip özümseyerek kendine mal etmek üzere, inançların fikrî planda ciddî olarak ele alınışdır. Yani ergenlik dönemi pek çok açıdan olduğu gibi dinî gelişim ve özellikle inanç gelişimi açısından da kritik bir dönemdir.

Ergendeki farklı gelişim durumları asla birbirinden bağımsız değildir. Bu sebeple dinî gelişimi de diğer fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişim boyutlarından ayrı düşünmek mümkün değildir.

Gelişim psikolojisi teorilerinin hepsinin temelinde, insan gelişiminin, somut ve bireysel değerlerden, soyut ve evrensel değerlere, benmerkezcilikten diğerkâmlığa doğru bir yol takip ettiği görülmektedir. Bireylerin gelişim basamaklarında, yukarı doğru yükseldikçe olgunlaştıkları, olgunlaşan bireylerin de olgun bir dinî tutuma sahip

olabilecekleri vurgulanmaktadır. ‘Olgunlaşmış dinî duygu ve düşüncenin de olgunlaşmış bir ahlâkî yargı ile paralellik arz edeceği’ düşünülmektedir.¹⁰

Ergenlerde ahlâkî değerler manevi değerlerin en ileri düzeyde olanı olarak görülür. Manevi değerlerin de en ileri düzeyi olan dinler ise en ileri düzeyde ahlâkî sistemler olarak bilinir¹¹ Bu açıdan bakıldığında ergenler için din ile ahlakın birbirinden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün olmamaktadır.

Tanrı tasavvuru da din psikolojisinin temel konularından sayılabilir. Tanrı Tasavvuru konusu da büyük oranda insan tecrübesine dayanır. Çünkü Tanrı tasavvuru, bireyin inandığı kutsala dair kişisel ilişki sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dahası, Tanrı'yı belirli bir biçimde anlama ve tasavvur etme temelde insan tarafından gerçekleştirilen zihinsel bir süreç olduğu için tek biçimli bir Tanrı tasavvurundan bahsedilemeyeceği¹² bilinmektedir.

Gerçek bir dinî inancın gerek zihniyet yönünden gerekse psikolojik ve ahlaki yönden, kendi içinde tutarlı ve dengeli, aşırılıklardan uzak, bütünleşmiş bir kişilik tipinin oluşmasında önemli bir etken olduğu¹³ kabul edilebilir.

Toplumda sağlıklı bir din ve dindarlık algısının oluşması açısından doğru Allah inancı ve tasavvuru çok önemlidir. Bu açıdan da dinî, insanın içindeki psikolojik zemin üzerinde incelemek suretiyle verimli sonuçlara ulaşmanın mümkün olacağı¹⁴ söylenebilir.

Allah'a inanan insanın bu kadar çok olduğu bir ülkede, büyük veya küçük sıkıntılar hayatımızın ayrılmaz parçalarından birisi iken, insanların ruhsal sıkıntılar yaşaması sonucunda inançlarının da ne şekilde değiştiği ve Tanrı ile ilişkilerinin hangi doğrultuda gerçekleştiğini inceleyerek insanların yaşamlarını ne kadar etkilediği görülebilecektir. Araştırmanın önemi ise burada ortaya çıkacaktır. İnsanların, özellikle de ergenlik dönemlerinde ruhsal sıkıntılar ve ağır vakalar sonrası yeniden hayata bağlanmalarında Tanrı olgusunun önemi çok büyüktür. Bireylerin sahip olduğu Tanrı algısının onların kendilerini algılamalarında, dünyaya ve âhirete bakış açılarında önemli bir rolü olduğu araştırma sonrasında görülecektir.

¹⁰ Gordon Allport, *Birey ve Dinî*, çev. Bilal Samur, Elis Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 71-76.

¹¹ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yay., İstanbul, 2010, s. 19.

¹² Mahmut Ay, “Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması”, *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, c. XLIV, Ankara, s. 2.

¹³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDVY., Ankara, 1993, s. 190.

¹⁴ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 1996, s. 20.

Tanrı algısı, Tanrı inancı olan bir insanın hayatının düşünsel, duygusal ve davranışsal boyutları açısından çok etkili bir işlevi vardır. Birey Tanrı'ya ve dinî inançlarına göre duygu ve d şune dünyasını şekillendirir, davranışlarına yön verir. Bireyin Tanrı'yı algılama biçimi ve Tanrı'nın kişinin inanç dünyasında sahip olduğu yer bireylere göre farklılık göstermektedir. Bazı insanlar Tanrı'yı daha çok seven, koruyup kollayan, affedici ve merhametli olarak algıırken bazıları daha çok affetmeyen, cezalandırıcı olarak algılamaktadır. Bazı insanların Tanrı'ya yönelik duyguları daha çok sevgi yönelimli iken bazı bireyler Tanrı'ya karşı sevgiden ziyade korku beslemektedirler. *“Kişinin Allah'ı algılama biçimi ile psikolojik olarak daha dayanıklı olması arasında bir ilişki var mıdır?” “Allah'ı sevgi yönelimli ve olumlu özellikler atfeden bir yönelimle algılamının sıkıntılarla baş etme sürecinde bireye bir katkısı var mıdır?”*¹⁵ Bunlar bu araştırmanın ortaya çıkmasına sebep olan temel sorulardan bazılarıdır.

4. Araştırmanın Temel ve Alt Problemleri

Dinî duygunun temelini oluşturan Tanrı kavramının ergen tarafından nasıl algılanmaya başlandığı ve nasıl bir gelişim gösterdiği merak konusudur. Bundan dolayı araştırmanın ana problemi, din psikolojisi açısından bakıldığında Tanrı algısının ergenlerde nasıl bir gelişim gösterdiğidir. Bu temel problem çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır.

1. Araştırmaya katılan ergenlerin demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, doğduğu ve yaşamının geçtiği yer, Allah inancının boyutu, din eğitimini aldığı kişi ve din eğitimini alma yöntemi) göre Tanrı Algısının oluşumunda anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Meslek liselerinde okuyan katılımcıların Tanrı algıları bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?
3. Din eğitiminin alındığı yöntem (zorlama ve sevdirerek) ile oluşan Tanrı algısı katılımcıları hangi yönde (sevgi - korku) ilerlemesini sağlamıştır?

---

¹⁵ Emine Erdoğan, “Tanrı Algısı, Dinî Yönelim Biçimleri Ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2014, s. 5.

4. İmam Hatip Lisesi ile Mesleki Teknik Anadolu Lisesinde okuyan katılımcıların din eğitim düzeyinin farklı olması ergenlerde sevgi yönelimli mi yoksa korku yönelimli mi Tanrı algısı oluşturmuştur?
5. Alınan din eğitiminin düzeyi ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki oluşturmuş mudur?
6. Araştırmaya katılanların Allah inancı, ergenlerde oluşan Tanrı algısını hangi yöne götürmüştür?
7. Araştırmaya katılanların yaşadığı, doğduğu ve din eğitimi aldığı çevre; katılımcılarda oluşan Tanrı algısını hangi yönde etkilemektedir?

5. Araştırmanın Temel ve Alt Hipotezleri

Araştırmamızın temel hipotezi, “İmam-Hatip Liseli ergenlerle Mesleki Teknik Anadolu Liseli ergenlerin tanrı algıları arasında farklılıklar vardır” şeklindedir. Buna bağlı olarak şu alt hipotezler de test edilecektir:

- 1- Okul değişkeni ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.
- 2- Cinsiyet değişkeni ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.
- 3- Yaş değişkeni ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki yoktur.
- 4- Din eğitiminin alındığı ilk çevre ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.
- 5- Yaşadığı çevre ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.
- 6- Din eğitiminin alındığı yöntemle ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.
- 7- Algılanan dindarlık düzeyi ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.
- 8- Allah inancı ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.

6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmadan elde edilen bulgular;

- 1- Araştırmanın uygulandığı Isparta ilinden araştırmaya gönüllü olarak katılan Isparta Merkez Işıkkent İmam Hatip Lisesi, Isparta Merkez Şehit Tevhit Akkan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Isparta Merkez Hacı Ahmet Ersöz İmam

Hatip Lisesi ile Merkez İMKB Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesinde okuyan ergenlerden oluşan örneklem ile sınırlıdır.

- 2- Araştırmanın bulguları kullanılan ölçeklerle sınırlı olacaktır.
- 3- Araştırma bulguları belli bir zaman aralığında yapıldığından, çalışma boylamsal değil kesitsel bir çalışma olacağından, araştırma bulguları bu zaman dilimi için geçerli olacaktır.
- 4- Araştırma 13-18 yaş guruba örneklemele sınırlıdır.

7. Konuyla İlgili Çalışmalar

Ergenlik dönemine ait Tanrı algısı (tasavvur) ile ilgili çalışmalar yapılan kaynak taramasına göre sınırlı sayıdadır. Din Psikolojisi alanında ergenlik döneminde bulunan bireylerin Tanrı algısını (Tasavvuru) konu alan çalışma sayısının çok olduğu söylenemez.

Bireyin inandığı ve kabul ettiği Tanrı'yla olan ilişkisi ilgi uyandıran bir konudur. Son dönemde yurt dışında yapılan pek çok çalışmanın konusunu oluşturan Tanrı algısı kavramı, ülkemizde de din psikolojisi araştırmacılarının ilgisini çekmiş ve bu yönde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Melek Güngördü tarafından 2001 yılında hazırlanan “Allah’ a Atfedilen Özellikler ile Depresyon Arasındaki İlişki Üzerine bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinde de bu konu geniş olarak ele alınmış olup bu alana büyük katkı sağlamıştır.

Tasavvur konusu ile ilgili yapılan çalışmaların başında da Kerim Yavuz' un 1979 yılında doçentlik çalışması olarak yaptığı “Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi” adlı çalışma yer almaktadır. Kerim Yavuz bu çalışmasıyla çocuklarda oluşan Tanrı Tasavvurunu ve oluşumdaki etkileri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Tanrı tasavvuru konulu çalışmaların biri de Ali Kuşat 'ın “Ergenlerde Allah Tasavvuru” adlı çalışmasıdır. Çalışmanın konusu ergenlerin dinî algılaması olmakla birlikte özellikle Allah kavramı üzerine odaklanılmıştır. Ergenlerdeki Allah kavramı özsaygı, yaş, cinsiyet, değişkenleri açısından değerlendirilmektedir.

Bu konu ile ilgili yapılan diğer bir çalışma da Murat Yıldız'ın “Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi” adlı çalışmasıdır. Murat Yıldız bu çalışmasında 7-15 yaş arası çocukların Tanrı tasavvuru gelişiminin bilişsel gelişim çerçevesinde incelemeye çalışmıştır.

Tanrı tasavvuru ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de Şükran Demirci'nin "*Yetiştirme Yurdu Ergenlerin Tanrı Tasavvuru Malatya Örneği*" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmanın sonunda Şükran Demirci yetiştirme yurdunda yaşayanların, dinî şüphe yaşadıklarını ve bu gençlerin yaş, cinsiyet ve yurttan kalma sürelerinin onların Allah'ı algılamalarında etkili oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Tanrı tasavvuru konulu çalışmalardan biri de Züleyha Akyüz 'ün "*Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru*" adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmanın sonucunda ise ebeveynlerin, gençlerin Tanrı tasavvurları ve benlik saygıları üzerindeki etkilerinin olduğunu gençlerin tasavvurlarının pozitif bir yönde olduğu ve benlik saygılarının da yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Ayşe Koç' un hazırlamış olduğu "*Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı Ve Öfke Yaşantısı*" adlı çalışma da Tanrı tasavvuru ile alakalı bir diğer çalışmadır. Çalışmanın konusu üniversite öğrencilerinin Tanrı tasavvurları ile benlik algıları ve öfke yaşantıları arasındaki ilişkidir.

Fatma Gündüz 'ün yapmış olduğu "*Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Dinî Tasavvurlara Psikolojik Bir Yaklaşım*" adlı çalışma da Tanrı tasavvuru konulu bir çalışmadır. Bu çalışmanın konusu kul öncesi dönemdeki çocukların dinî kavramları algılayış biçimlerini incelemektir.

Çiğdem Yıldıoğan'ın yapmış olduğu "*7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru(Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği)*" adlı çalışma da Tanrı tasavvuru konulu bir çalışmadır. Bu çalışmanın konusu 7-12 yaş arası somut dönemdeki çocukların dinî kavramları algılayış biçimlerini incelemektir.

Emine Erdoğan'ın hazırlamış olduğu "*Tanrı Algısı, Dinî Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi*" adlı çalışma da Tanrı tasavvuru ile alakalı bir diğer çalışmadır. Çalışmanın konusu Tanrı tasavvurları ile dine yönelim biçimleri ve dindarlıkla psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki incelenmiş olup inanan insanın inandığı varlıkla kurduğu iletişimin nasıl olduğu ve insanın inandığı varlığı nasıl algılayıp tanımladığı sorularına cevap aranmıştır.

Yukarıda belirtilen çalışmalar, bu alanda yapılan çalışmaların belirli bir kısmıdır. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında daha ziyade çocuklardaki veya gençlerdeki Tanrı Algılarının araştırıldığı görülmekteyken ergenlerde Tanrı algısı üzerinde durulmadığı görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ERGENLİK TANIMLARI

Ergenlik dönemi, birçok biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimin yaşandığı bir geçiş süreci olması nedeniyle, araştırmacıların ilgisini çekmiş ve çok yönlü olarak araştırılmıştır. Yaşamın en önemli dönüm noktalarından biri olan ve kişinin yetişkinliğe hazırlandığı bu dönemde, bu değişimlere sağlıklı uyum sağlayabilmek ergenin başarması gereken en önemli görevlerden biridir. Ergenlik dönemi, kişinin amacını, beklentisini, duygu ve düşüncelerini, inançlarını, tutum ve davranışlarını belirlemeye ve kendini özgürleştirmeye çalıştığı ve kimlik gelişiminin önemli bir bölümünü tamamladığı kritik bir evredir¹⁶.

Latince “adolescere” yükleminden türeyen ergenlik kelimesi “yetişkinliğe doğru yürüyen”, büyüyen, yetişkinliğe ulaşan anlamında kullanıldığından, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci göstermek ve günümüzde bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli değişim olarak da tanımlanabilmektedir.¹⁷

Ergenlik, kesitsel olarak çocuklukla yetişkinlik arasında kalan bir ara dönemdir. Ergen bu dönemde ne bir çocuk ne de bir yetişkindir. Henüz kendi toplumsal sorumluluklarına sahip olmadığı, ana rolleri keşfedebileceği, keşfettiklerini sınavabileceği bir ara evrededir. Adeta bu dönem, ergene kişilik ve kimlik oluşturması için tanınan bir ara dönemdir. Fakat ergenin bu dönemde yaşadığı başta bedensel ve zihinsel gelişme olmak üzere cinsel olgunlaşma ve toplumsal kişiliğe varıncaya kadar karşılaştıkları gelişim evreleri dikkate alındığında bu döneme “kargaşa dönemi” ya da “bocalama dönemi” denmiştir.¹⁸

---

¹⁶ Ebru Tezcan, “Ergenlerde Suça Sürüklenmenin Sosyal Psikolojik Arka Planı”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2015. s. 2.

¹⁷ Elizabeth B Hurlock, *Child Growthand Development*, 1987, s.128; Haluk Yavuzer, *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1992, s. 277; Naci Kula, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 31.

¹⁸ Armaner, *a.g.e.* s.91-110; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*,2004, s 89-93;Kula, *a.g.e.*, s.16-18.

Unesco'nun tanımına göre ise; bireyin, öğrenim gördüğü ve hayatını kazanmaya çalıştığı için ekonomik bağımsızlığına kavuşamadığı ve medenî durum olarak da evli olmadığı bir gelişim dönemidir. Ergenlik dönemi, Unesco'nun sözü edilen bu tanımlamasında 15-25 yaşları arasında gösterilirken, Birleşmiş Milletlerin tanımında ise 12-25 yaşları arasında değerlendirilmiştir.¹⁹

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, ergenlik dönemi ile ilgili yaş sınırlaması bazı küçük farklılıklar göstererek değişik şekillerde sınıflandırılmıştır.

(Örnek bir sınıflandırma için bkz. Tablo:1)

Tablo 1. Ergenlik Dönemi Yaş Sınırlamaları

A. Ergenliğin Başları	11-14..... yaş (kızlar)
	13-15..... yaş (erkekler)
B. Ergenliğin Ortaları	14-16.....yaş (kızlar)
	15-17..... yaş (erkekler)
C. Ergenliğin Sonları	16-21..... yaş (kızlar)
	17-21..... yaş (erkekler)

Bazı kaynaklarda çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinin 10-15 yaşları arasını kapsadığı belirtilse de -yukarıda da ifade edildiği gibi- bu rakamlar mutluluk ifade etmemektedir. Zira ergenliğin başlangıç süresi ırk, iklim ve beslenme şartları gibi değişik faktörlere bağlı olarak da değişebilmektedir. Örneğin; Akdeniz ikliminin hâkim olduğu yerlerde kızlar 8-10 yaşları arasında ergenlik dönemine girerken, bu durum kutuplarda yaşayan Eskimolarda 20'li yaşlara kadar uzayabilmektedir.²⁰

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre de, adolesan 10-19 yaşları arasını kapsar. 15-24 yaş arası “genç”, 10-24 yaşları arası ise “gençlik” olarak tanımlanmaktadır.²¹

Ergenlik dönemi insan gelişiminde buluşa erme ile başlayan fizyolojik ve psikolojik değişmeyi karakterize eden dönem olarak tanımlansa da, ‘delikanlılık’ döneminin yaş bakımından ergenlik dönemini karşıladığı ifade edilebilir. Kapsamı

¹⁹ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.33; Özcan Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Balat Sahaf Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 32.

²⁰ Mustafa Koç, “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17 Yıl: 2004/2, s. 233.

²¹ [Dünya Sağlık Örgütü](http://www.euro.who.int/document/e81703.pdf) <http://www.euro.who.int/document/e81703.pdf> 01.10.2017.

bakımından ise sosyal gelişmeyi içeren fakat sosyal gelişmenin tamamlanmadığı bir dönem olduğuna dikkat çekilmiş olsa da ergenliğin fizyolojik giderek psikolojik kökenli, delikanlılığın ise sosyal kökenli bir süreç olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Sosyolog ve psikologların ergenliği ele alış farklılıklarına baktığımızda, sosyologlar, ergenlik dönemini rollerdeki gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak tanımlarken, psikologlar ergenliği bireyselliğe adım atılan bir dönem olarak ele almaktadırlar.

Kişinin hayatında, büyük değişimler içeren en zorlu dönemi olan ergenlik, buluş ile başlayıp erişkinliğe kadar süren ara dönemdir. Bu dönemde ergenlerin duygu durumları, salgılanmaya başlayan hormonlar nedeni ile oldukça karmaşık ve değişkendir. Ergenlik döneminde yaşanan bu karmaşadan dolayı bu döneme “karmaşa dönemi”, “bocalama dönemi”, “çelişkilerin olduğu fırtına ve stres” dönemi isimleri verilmiştir.²² Görüldüğü gibi birçok isimle tanımlanan ergenlik dönemi ve aşamaları bulunmaktadır.

Ergenlik zaman içerisinde değişikliğe uğrayan bir olgudur. Günümüzde belirlenen ergenlikle bundan 50 ya da 100 sene önce belirlenen ergenlik bir birinden çok farklıdır. Bu farklılıklarda, yaşanan dünyada görülen değişiklikler etkili olmaktadır. Günümüzde medya ve diğer iletişim araçlarının önemi, beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler bunlardan bazıları olarak ifade edilebilir.²³

Ergenliğe dini açıdan bakıldığında; kişinin buluşa ermesiyle çocukluk çağı sona erer. İslam ve diğer bazı dinlere göre çocuk buluşa ermekle dini sorumluluk çağına girer ve mükellef olur. Bu, aynı zamanda kişinin, iyi ile kötüyü ayırdedebilecek olgunluk düzeyine ulaşmış olduğunun kabul edilmesi demektir.²⁴

Ergenlikle ilgili yapılan tanımların hepsi tek tek incelendiğinde tanımların hepsinin farklı farklı kelimeler kullandığı ancak sonuç olarak hepsinin küçük nüanslarla birlikte aynı noktaya vardığı görülmektedir. Ergenlikte bulunan yaş grubu için bazı yaş sınırlamaları getirilmeye çalışılsa da, bu dönemi kesin bir yaş aralığı ile ayırmak

²² Naci Kula, “Kimlik ve Din”, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1993, s:17-18 ; Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş - I.*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980, s. 91-110.

²³ Birsen Gökçe, *Orta Öğretim Gençliğinin Beklentisi ve Sorunları*, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 19.

²⁴ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Andaç Yayınları, Ankara, 2000, s. 167.

oldukça zordur. Genellikle çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olarak kabul edilen ergenlik dönemi, gerçekte fiziksel, psikolojik ve sosyal olgunluğa erişmenin tamamlandığı bir dönemdir. Ergenlik genel ve keskin çizgileri olan bir süreç olmayıp, kendi içinde aşamaları olan bir süreçtir.

Kısacası Araştırmacılar, ergenlik dönemi ve sınırları ile ilgili farklı görüşler belirtmişlerdir. Bir kısım araştırmacılar dönemi farklı yaş sınırları ile ayırma yoluna giderken, bazıları ise bu dönemi fiziki, coğrafi, ekonomik ve sosyal etkenleri temel alarak gruplandırma yoluna gitmişlerdir.²⁵ Başka bir deyişle ergenliğin tanımı, gruplandırılması, ergenliğin yaş aralıkları gibi faktörler farklı toplumlarda farklı yaklaşımlarla değerlendirilmiş ve hatta sosyo-ekonomik koşullar, beslenme ve sağlık durumu vb. ile iklim faktörlerinin de ergenlik seyrini değiştirdiği ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki yukarıdaki ergenlikle ilgili sayılan pek çok tanımın sınırları farklı da olsa aynı şekilde tanımlarda kullanılan ifadeler farklı da olsa ergenlik bir delikanlıktır.

1.2. ERGENLİĞİ ETKİLEYEN ETMENLER

İnsanlar tutumlara sahip olarak doğmazlar. Tutumlar sosyalleşme sürecinde süreci içerisinde öğrenme yoluyla elde edilir. Tutumların önemli bir bölümünü oluşturan dini tutumlar da henüz ilk çocukluk döneminden itibaren ferдин sosyal gelişimine bağlı olarak kazanılmaya başlar.²⁶

İnsanlarda doğuştan var olan din duygusu ve inanma ihtiyacının, dini duygu, düşünce ve tutumların şekillenmesi, çevre faktörlerinin etkisiyle olmaktadır.²⁷ Dolayısıyla çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik döneminde birey, diğer bireyler ile iletişim yoluyla sağlıklı ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Ancak iletişimde başarılı olmak her zaman mümkün değildir. Çünkü insanlarla iletişim kurabilmek birçok insana sıkıntı verir ve bu kişiler başkaları ile bir arada bulunmakta sorun yaşar, sosyal ortamlarda kendilerini ifade etmekte güçlük çeker ve doğru davranıp davranmadıkları konusunda endişe yaşarlar. Kişiler arası ilişkilerde bireyin kendisini rahatsız hissetmesi olarak tanımlanan utangaçlık kişinin sadece sosyal ilişkilerini etkilemekle kalmaz aynı

---

²⁵ Abdülkerim Bahadır, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 266.

²⁶ Certel, *a.g.e.*, s. 149.

²⁷ Certel, *a.g.e.*, s. 149.

zamanda sosyal becerilerinde de bazı yetersizliklere sebep olabilir.²⁸ Utangaçlık ve sosyal ilişkilerdeki yetersizlik duygusu da hareketli ve bencil bir dönem olan ergenlik dönemindeki gençlerde oluşan tanrı algısını her açıdan etkilemektedir.

Her din, insanı kendi istediği istikamette değiştirip şekillendirerek ideal insan tipini gerçekleştirmek ister. Bunun sonucu olarak aynı dine inanan insanlarda, dini inançlarından kaynaklanan ortak kişilik özellikleri ortaya çıkar. Bu özellikler bilhassa ortak değer yargıları, inançlar, kanaatler, tavır alışlar ve davranışlarda kendini gösterir.²⁹

Ergenlerin sosyal gelişiminde en dikkate değer hususlardan birisi şüphesiz ki, dostluk duygusunun uyanmasına bağlı olarak, ana-baba ile ilişkilerin zayıflamasına karşılık, arkadaşlık ve dostluk ilişkilerindeki büyük canlanmadır.³⁰ Bu dönemde arkadaşlık ilişkileri, toplumdaki diğer ilişkilere de öncülük eder. Arkadaş kümeleri gençler açısından çok yönlü fonksiyonlara sahiptir. En önemlisi, arkadaş kümesi genç için bir danışma ortamı ve davranışlar için yol gösterici bir kaynak görevi yapar. Genç kendini ve başkalarını bu toplumsal örgüt içinde değerlendirir. Küme üyeleriyle özdeşim yapar, onların tutum ve davranışlarını benimser. Kümeden edindiği görüşleri kendi görüşü gibi evinde savunur.³¹

Ergenlik döneminde aile, arkadaş ve diğerleri ile ilişkiler farklılaşmakta, ailenin yanı sıra arkadaşlar ve öğretmenler de önemli destek kaynakları arasında yer almakta, bu kişilerle kurulan olumlu ve olumsuz ilişkilerden etkilenmeler oldukça kolay olabilmektedir. Bu nedenle bu dönemdeki çocukların empati eğilime sahip olmaları ve bu becerilerini sorunlarını çözmeye kullanmaları oldukça önemlidir. Empati becerisi yüksek olan çocuk kendisini karşısındakinin yerine koyarak olaylara daha farklı yaklaşabilmekte ve iletişim sorunlarını sağlıklı bir şekilde çözümlenebilmektedir. Empati becerisi düşük olan ergenin arkadaşlarını ve ailesini anlamada güçlüklerle karşılaşması çoğu kez kaçınılmazdır. Bu da ergenin çevresi tarafından dışlanmasına yol

---

²⁸ Mithat Enç, *Ruh Bilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,1980, s. 100-150.

²⁹ Hüseyin Certel, “İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, c.1,sayı:3, Erzurum, 1998, s. 152.

³⁰ Hayati Hökelekli, “Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 2, Yıl: 2, 1987, s. 47.

³¹ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 2. Bas., Ankara, 1986, s. 61-62.

açabilmektedir. Aile, bilgi, değer, tutum, rol ve alışkanlıkların kuşaktan kuşağa aktarılmasında en önemli rolü üstlenir.³²

Evde anne-babasıyla çatışma yaşayan ergen, arkadaşlarına kendini tümünden kaptırması olasılığı çok yüksektir. Kendini güvensiz ve yetersiz hisseden bir ergen, kendisinden daha atılgan ve özgüveni yüksek olan yaşlılarının egemenliği altına girer. Ana-babasından veya ailesinden yeterli destek bulamayan ergen, olumsuz arkadaşlıklara yönelir. Ancak ana-babasının veya ailesinin ergenlik içinde olduğunu kabul ederek denetlemesi ve sık sık uyarması gereklidir. Aile içinde en sağlıklı ergenler bile ara sıra yoldan çıkma eğilimi gösterirler.³³

Ergenlik dönemi hayranlıkların, tutkuların, istek ve arzuların bol olduğu bir dönemdir. Ergenler bir yandan aile etkisinden sıyrılırken, öte yandan kendilerine çevrelerinden yeni örnekler seçerler. Bir öğretmen, bir sporcu, bir şarkıcı vb. onların benzemek istedikleri kişiler olurlar. Yeteneklerinden kusurlarına değin her türlü özelliklerini körü körüne beğenirler. Onlar gibi davranmak, onlar gibi hayat sürmek isterler. Sürekli olarak hayran oldukları kişiler değişir. Bu değişiklik ergenliğin ileride ne olmak istediği ile ilgilidir. Bu değişiklikler ergenliğin gelecekteki düşünce ve yaşam tarzını da etkilemektedir.

Ergenlik döneminin en önemli konularından biri de akranlarla olan ilişkilidir. Akranın ergen için birçok anlamı bulunmaktadır. Akran öncelikle aynı yaş grubundan yakın arkadaş topluluğu anlamına gelirken aynı zamanda aynı yaş grubundan arkadaş olmaları gerekmeyen bir grup kimsedir. Bir diğer anlamı ise aynı etkinliği gerçekleştiren birbirinden farklı insan grubudur. Akran grup yapılarının kesin, kapalı kuralları bulunmaktadır. Yaş, cinsiyet, sosyal sınıf ya da serbest zaman etkinliği, ilgiler bu kurallardan bazılarıdır. Gruba uyum için kurallar önceden bilinmektedir.³⁴

Ergen için arkadaşları her şeyden hatta ailelerinden bile önemlidir ve önceliklidir. Arkadaşları hakkında düşünmek yerine arkadaşlarının kendisi için ne

---

³² Banu Yazgan İnanç - Mehmet Bilgin - Meral Kılıç Atıcı, *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 30-50.

³³ <http://mavimarti.net/ergenlik-donemi-sorunlari/> 20.12.2017

³⁴ Pınar Bayhan - Sonnur Işıtan, "Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış", *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 20 Ocak-Şubat-Mart 2010, ss. 33-44.

düşündüğü çok önemlidir. Bu dönemde ergenler kendi aralarında arkadaş grupları kurarlar. Bu grupların kendi aralarında sözlü kuralları vardır. Kurallarına uyan kişileri gruplarına alırlar. Kurallarına uymayanları da gruplarına almazlar veya alırlarsa da belli bir süre sonra gruplarından çıkarırlar. Her ergen, kız erkek fark etmez bir arkadaş grubunda olmak ister. Bu gruplara katılmak içinde her şeyi hem kabullenir hem de kendisinden ve çevresinden büyük fedakârlık yaparlar. Erkeklerin kurdukları gruplar daha kalabalıktır, ilişkiler yüzeyseldir ve kurallarına uyan her erkek ergeni gruplarına alabilirler. Ancak kızlardan oluşan ergen gruplar daha küçüktür, ilişkiler ise daha sıklıdır. Her ergen kızı gruba hemen dâhil etmezler. Ailesi içinde sıkıntı ve problem olan ergenlerde ise bir baskı hâkim ise masum arkadaş grupları yerine topluma uymayan, yasal işler yapmayan hatta kötü işlere yönlendiren gruplara dâhil olurlar.³⁵

Kültür de arkadaşlık ilişkisinin belirleyicilerinden biri olarak görülmektedir. Lewin'e göre ergenin davranışlarında birçok kültürel farklılıklar ön plandadır ve bu farklılıkların ideolojiler, davranışlar, değerler vb. birçok sebebi bulunmaktadır. Ayrıca ona göre ergen grupları ve yetişkin grupları arasındaki farklılıklar da kültüre göre değişiklik göstermektedir.³⁶

Ayrıca günümüzde kültürel farklılıkların yanı sıra ilerleyen teknoloji ile birlikte farklı türde arkadaşlık ilişkileri ortaya çıkmıştır. 98 Türk, 46 Japon üniversite öğrencisiyle yapılan bir çalışmada; erkeklerin internet arkadaşlıklarına yönelik yakınlıklarının kızlarınkinden, kızların yüz yüze arkadaşlıklarına yönelik yakınlıklarının erkeklerden yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁷

1.3. ERGENLİK KURAMLARI

Ergenlik döneminde meydana gelen fizyolojik ve psikolojik değişiklik ve süreçlerin ne olduğu, neden ortaya çıktığı ve nasıl geliştiğini inceleyen birçok yaklaşım, kuram ve araştırma bulunmaktadır. Aşağıda da bu kuramlar ele alınacaktır. Ancak ele

³⁵ <http://www.cocukhayat.com/yazi/ergenakran.html>. 10.01.2018

³⁶ Pınar Bayhan - Sonnur Işıtan, *a.g.m.*, s. 38.

³⁷ Leman Pınar Tosun, "Yüz Yüze Ortamda ve Bilgisayar Ortamında Kültürün, Cinsiyetin ve Benliğin Arkadaş ve Yakınlık Üzerine Etkisi", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002, s. 48.

alınan bu kuramların birbirine uygun düşeni ve birbirini tamamlayan yönleri olduğu gibi, tamamen birbirine pek çok konuda zıt düşen yönleri de vardır.

Ele aldığımız kuramların bir kısmı, ergenliği fırtına ve stres dönemi olarak değerlendirirken bazı kuramcılar da ergenliğin bir uyum süreci olduğu konusunda fikir birliği içindedirler ve dolayısıyla bu dönemi normal geçiren gençlerin de olduğunu varsaymaktadırlar.

Ergenlik döneminde meydana gelen değişikliği inceleyen bu kuramlar uygun veya zıt yönlerinden ziyade ergenliğe nasıl baktıkları yönüyle ele alınacaktır.

1.3.1. Özünü Yineleme Kuramı

G. S. Hall (1844-1924) ergen psikolojisinin babası olarak bilinir. C. Darwin'in evrim konusundaki fikirlerinden yola çıkarak ergen gelişimi üzerine bir psikolojik kuram geliştirmiştir.³⁸

G. Stanley Hall, Darwin'in kuramı ergenlik dönemine dair görüşlerini etkilemiştir. Hall bebeklik, çocukluk ve ergenlik öncesi evreleri, Hayvanilik, Avcılık ve Yabanilik olarak tanımlamakta ve bu dönemleri yaşayan ergenlerin 'Strumund Drang' evresine geçtiklerini ifade etmektedir. Bu evre fırtına ve stres anlamına gelmektedir. Hall, ergenlik döneminin duygusal olarak çalkantılı bir süreç, ergenliği zor bir dönem olarak kabul etmektedir.³⁹

Hall tarafından ortaya konulan bu kurama göre oyun, çocuğun içine doğduğu kültürün geçmişine ait öğeleri içerir. Özünü Yineleme Kuramına göre oyun kalıtımın bir ürünüdür. Geçmişte atalarının yaptığı olayları çocuk oyun dünyası içerisinde tekrar eder. Yani çocuğun oyunlarının içerisindeki bir şeyler elde etme koşma vurma sığınma gibi davranışlar atalarının geçmişte yaptığı avlanma, savaşma, sığınaklar kurma gibi işlerin tekrar edilmesidir.⁴⁰

Hall'ın ergenlik dönemine ilişkin en önemli katkısı, ergenliği bireyselliğin geliştirildiği bir dönem olarak görmesiydi. Ona göre yeni yetmelik yılları, fırtınalı ve stresli olabilir, ancak bunlar bireyin yeniden yapılanmasını sağlamaya da yardım eder

³⁸ J.S. Dacey - M. Kenny, Adolescent Development. USA: Brown & Benchmark Publishers, 1994.

³⁹ Ezgi Sumbas, "Ergenlerin Yetişkinleri Algılamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya,2016, s. 8.

⁴⁰ Kulaksızoğlu, a.g.e., s. 10-15.

(Gallatin, 1995). Ancak Hall'ın insan gelişimi ile evrimi arasında ilişki kurma konusundaki ısrarı ve bilgi birikimini organize ederek ortaya koyamaması, onun kuramına ciddi eleştiriler getirilmesine neden olmuştur.⁴¹

1.3.2. Psikoanalitik Kuram

Sigmund Freud, kişiliğin temel karakter yapısında bebeklik ve çocukluk yıllarının önemini belirten ilk psikoloji kuramcıdır. Freud, beşinci yılın sonunda kişiliğin oldukça biçimlendiği ve bu yaştan sonraki gelişimin, temel yapının işlenmesiyle sınırlandığı inancındadır. Freud'a göre çocuk, yaşamın ilk beş yılında sayısız dinamik değişimlerden geçer. Bunu izleyen ve altıncı yaşla başlayan gizlilik döneminde bu değişim oldukça dengeli bir duruma gelir. Ergenliğin başlangıcıyla birlikte dinamizm yeniden artar ve yetişkinliğe doğru giderek durulur. Yaşamın ilk beş yılındaki gelişim dönemleri, bedenin belirli bir bölgesine karşı geliştirilen tepki biçimlerine göre tanımlanır.⁴²

Freud ergenlik dönemini Genital dönem olarak adlandırmaktadır. Çocuğun cinselliği üreme amacına yönelik değildir daha çok haz almaya yöneliktir. Ergenlik ile birlikte kişinin cinselliği üreme amacına yönelik hale gelir. Bu dönem çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, ruhsal sorunları bol olan bir dönemdir. Buna paralel olarak çocukluğun bağımlılık döneminden, erişkinin bağımsız dönemine geçiş başlar. Bu dönemin amacı gencin anne-babasına olan bağımlılığından koparak, aile dışındaki karşı cinsle olgun ilişkiler kurabilmeyi öğrenmesidir.⁴³

Kendilerini düşünürler ve herhangi bir eleştiri karşısında çok savunmacı olurlar. Bunun sebebi, başkalarının gözündeki imajlarının bu yeni dönemde onlar için çok önemli olmasıdır. Bu yüzdendir ki Freud'un da söylediği gibi, savunma mekanizmalarının bu süre zarfında artması olasıdır. Ancak kişinin kendi içine bakmasının olumlu etkileri de bu dönemde görülür. Ergenler kademeli olarak, benlik duygusunu yeniden düzenlemeye başlarlar, ergenliğin diğer aşamalarına gelindikçe, daha fazla özsaygı ve daha net bir kimlik edinmeyi başarırlar.⁴⁴

---

⁴¹ Kulaksızoğlu *a.g.e.*, s. 20.

⁴² MEGEP (Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Çocuğun Gelişimi*, Ankara, 2009, s. 10.

⁴³ Aysel Kılıç, *Gelişim Dönemleri ve Ergenlerde Ruhsal Sorunlar*, Davranış Bilimleri Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 106

⁴⁴ Dinçel, *a.g.e.*, s. 17

Ergenin bu dönemdeki en önemli çabalarından biri de toplumun onayladığı değer yargılarına uygun varsayımlar geliştirmektir. Doğru-yanlış kavramları, kendini denetleyebilme mekanizmaları, kadın ya da erkek rolünü benimseme, seçim yapabilmeye karar verme gibi becerileri bu dönemde yaptığı denemelerle kazanmaya çalışır. Bu dönemi sağlıklı olarak atlatan ergen yetişkinliğe sağlam bir adım atmış olur.⁴⁵

Ergenlik dönemini birinci derecede ele alan, Sigmund Freud'un kızı Anna Freud'dur. A. Freud, erken çocuklukta geçirilen tecrübelerin ergenlikten çok yetişkin kişiliği üzerinde etken olduğuna inanmakla birlikte ergenliğin bazı uyum çabaları ile geçirilen bir dönem olduğunu düşünmektedir.⁴⁶

Bu nedenle, A. Freud da Hall gibi, ergenliği fırtına ve stres dönemi olarak tanımlamıştır. Fırtına ve stres sürecinin yokluğu her zaman olumlu olduğu anlamına gelmez. Uysallık ve uyumluluk ebeveynler için uygun olabilir, ancak bu büyüme ve özerklik kurma yönünde isteksizlik anlamına da gelebilir. Elbette aşırı stres ve karmaşa uyumu güçleştirecektir ancak stresten tamamen arınmış durumlar da uygunsuz olabilir.⁴⁷

Ergenler son derece egoisttirler, diğer yandan ise kendilerini bir şey ya da bir insan için feda ederler. Seçtikleri bir lidere körü körüne bağlanmakla, otoriteye karşı çıkmak arasında gidip gelirler. Bazen yorulmak bilmeden çalışır, bazen de ilgisiz ve tembel olurlar. A. Freud, gencin bocalamalarını normal kabul etmiş ve bu gel-gitlerin normal içsel gelişime ait uyum işaretleri olarak değerlendirmiştir. Bu kararsızlık döneminin ergenliğin kaçınılmaz ve gerekli bir bölümü olduğuna inanmakta, bu dönemi yaşamadan gencin olgun bir yetişkin olamayacağını düşünmektedir.⁴⁸

Bu açıklamalar çerçevesinde Hall'ın ergenlik açıklaması ile Psikoanalitik açıklama arasında belli bir benzerlik olduğu düşünülebilir. Her ikisi de ergenlik döneminin karmaşıklığını açıklarken özünü yineleme ilkesini kullanmaktadır. Ancak, Hall bunu insan evrimindeki kritik bir evrenin tekrarı sonucu oluştuğunu düşünürken,

---

⁴⁵ Engin Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul,1995,s. 100-110.

⁴⁶ Kulaksızoglu, *a.g.e.*, s.22.

⁴⁷ Akt. G.Adams, *Adolescent development the essential readings*. Blackwell Publishers Ltd. UK, Oxford, 2000.

⁴⁸ Akt. Halil Ekşi, *Gençlik, Din ve Değerler psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara,1990, s. 152; Kulaksızoglu, *a.g.e.*, s. 30-35; Mehmet Haluk Özbay, "Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Kliniğine Başvuran Ergenlerin Kendilerini Algılamalarıyla Başvurmayanların Kendilerini Algılamalarının Karşılaştırılması", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2000, s. 118.

Psikoanalitik kuram ergenlik dönemindeki fırtına ve stresi, erken çocukluk dönemi çatışmalarının yeniden ortaya çıkmasına bağlamıştır.⁴⁹

1.3.3. Antropolojik Yaklaşım

M. Mead gibi Ruth Benedict (1887-1948) de bireyin davranışlarının yetiştikleri çevreye büyük ölçüde bağlı olduğunu savunmuştur. Benedict (1938) belirli ergen davranış ve sorunlarının kültürden kültüre farklılık gösterdiğini ortaya koymuş; ergenlikte stresin yoğun yaşandığı kültürlerin ne gibi ortak özellikleri olduğunu ve bu kültürlerin ergenliğin daha sakin ve sorunsuz yaşandığı diğer kültürle ne gibi sistematik farkları olduğunu araştırmıştır.⁵⁰

Çalışmada sosyalleşme, eğitim ve yetiştirme şekli üzerinde odaklanmış; stressiz kültürlerde eğitim ve sosyalleşmenin diğerlerine nazaran kademeli ve sürekli olduğunu belirlemiştir. Benedict ergenliğin stresli yaşandığı kültürlerdeki eğitimin, bunun aksine devamsız olma eğiliminde olduğunu bulmuştur. O da Mead'e benzer şekilde, Amerika ve Batı gibi bazı kültürlerde çocuklardan ergenlikleri boyunca çocuk gibi davranmalarının istenip, sonra aniden yetişkin gibi davranmalarının beklendiğini saptamıştır. Ona göre, kişinin çocukken yaptıkları ve öğrendikleri ile yetişkinlikte üstlenmesi beklenen rol arasında keskin bir kırılma ya da ayırım vardır. Daha "ilkel" toplumlarda ise, bu süreç daha kademeli ve kesintisiz yaşanmaktaydı. Bir genç kız çocukken annesine yardım ederek yetişkinlikte üstleneceği kadın rolü için kademeli bir şekilde hazırlanmaktaydı.⁵¹

Bir antropolog olan Margaret Mead (1901-1978) de ergenlik gelişim kuramı oluşturma çalışmaları yapmıştır. Mead'ın, yaptığı araştırmalar sonunda, ergenlikte yaşanan "fırtına ve stres" in evrensel bir sorun olmadığından söz ederek, alanda kargaşa yaratmıştır. Mead yaptığı araştırmada Somalı kızların ergenlik dönemini sorunsuz ve yumuşak bir geçirdiklerini gözlemlemiş, bu sonucu, Soma'da cinsellikle ilgili tabuların olmamasına ve ergenlerin evlilik öncesi seksten uzak durmalarının beklenmemesine bağlamıştır. Ancak, diğer yandan, ergenlik dönemini stresli geçiren Amerikan

⁴⁹ Gallatin, 1995; Eksi, *a.g.e.*, s. 154.

⁵⁰ <https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/antropolojik-yaklasim-m-mead-r-benedict/10.10.2017>.

⁵¹ <https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/antropolojik-yaklasim-m-mead-r-benedict/10.10.2017>.

gençlerinin durumunu, toplumun gençlerden cinsellikten uzak durmalarını beklemesi ile açıklamıştır çünkü Mead'a göre gençlerin uyanan cinsel istekleri toplum kurallarıyla çatışınca stres yaşanmaktadır.⁵²

Özetle Mead'e göre, ergenlerin davranış biçimleri ve sorunları, içinde yaşadıkları ve geliştikleri kültürel şartlara bağlı olarak göreceli kavramlardır. Dolayısıyla, ergenlik üzerine tek bir kültürel kuram bulunmamaktadır; her kültür için farklı bir mikro-kuram vardır.⁵³

Antropolojik yaklaşımı savunan Margeret Mead ve Ruth Benedict ergenlik dönemi ile ilgili yaptıkları çalışmalar sonucunda; bu dönemin evrensel bir sorun olmadığını savunmuşlar ve dönemin stresli geçmediği ve sorunsuz bir şekilde atlatıldığına dair gözlemler yapmışlardır. (Adams, 2000) Antropolojik yaklaşımın bu görüşüne karşın Hall ergenliği 'fırtına ve stres dönemi' olarak tanımlamıştır. Hall'a göre ergenlikte fırtına ve stres hormonal değişimlerle belirlenmektedir. Benzer bir biçimde Freud da ergenliği çalkantılı bir dönem olarak görmektedir.⁵⁴

1.3.4. Alan Kuramı

Lewin'e göre davranış, kişinin çevresi ile etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Yaş, zekâ, cinsiyet, özel yetenek gibi bir dizi kişisel, aile, arkadaşlar, yaşanan çevre gibi çevresel faktörler davranışa etki eder. Bütün bu faktörler yaşam alanı denilen kavramı oluşturur. Bireyin yaşam alanındaki, kişisel ve çevresel faktörler sürekli değişmektedir. Değişimlerin çok hızlı olduğu zamanlarda birey yoğun stresli bir dönem geçirir ve Lewin'e göre ergenlik de böyle bir dönemdir. Ergenlikte birey birdenbire hem bir takım fiziksel değişimle başa çıkmak zorunda kalır, hem de yeni bazı beklenti ve isteklerle karşılaşır; en önemlisi de gelecekle ilgili bazı hedefler belirlemesinin zamanı gelmiştir.⁵⁵

Lewin ergenlik döneminde bu yaşam alanının bozulduğuna inanmaktadır. Ergenler çocukluk ile yetişkin dünyası arasında sıra dışı bir eleman gibi dururlar.

---

⁵² Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

⁵³ Dinçel, *a.g.e.*, s. 21.

⁵⁴ Akt: Bilge Kaplan - Eda Şeyda Aksel, "Ergenlerde Bağlanma Ve Saldırganlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Nesne Psikoloji Dergisi*, 2013, Cilt 1, Sayı 1, s. 22.

⁵⁵ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

Çocuklukta öğrendikleri davranışlar ile yetişkin olarak yapmaları beklenen davranışlar arasında doğrudan ve basit bir bağlantı bulunmamaktadır. Ergenler yetişkinliğe doğru geçerken, çocukluklarındaki amaç ve değerlerini bırakmaya zorlanırlar ve bundan dolayı doğacak olan konumsuzluk, yoğun bir çelişki ve stres yaratır.⁵⁶

1.3.5. Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramının esaslarını ergenliğe uyarlamaya çalışana Mc. Candless tarafından ileri sürülen “Öğrenme Kuramı”na göre, ergenler yetişkinlerin yaptığı şeyleri yapar. Bu kuram modellemenin kişilik gelişimine etki ettiğini ve öğrenmenin başkalarını gözleme yoluyla gerçekleştiğini iddia eder. Aynı zamanda ergen gelişiminin çevreden gelen sosyal uyarıcılar sonucu tamamlandığını ve ergenliği sorunlu geçirmenin yeterince toplumsallaşamadan kaynaklandığını savunur. “Sullivan”ın kuramı da insanlar için güvenin çok önemli olduğunu ve güvenin kaygıyı önlediğini iddia eder. Bu dönemde ergen, karşı cinsten biri ile yakın ilişki kurmasının beklediğini algılar ve daha önce endişe kaynağı olan cinsellik bu dönemde önem kazanır. Ayrıca kişi çocukluğundaki gibi ergenlik döneminde de başkalarıyla yakın ilişkiler kurmaya bu dönemde de devam ettirmelidir.⁵⁷

Mc. Candless insan davranışının dürtüler tarafından yönlendirildiğine inanmakta, hayal kırıklığı, saldırganlık, endişe, merak ve bağımlılık gibi öğrenilmiş ve öğrenilmemiş dürtü ve isteklerin bireyi harekete geçirdiğini düşünmektedir. Deneme yanılma yoluyla birey, hangi davranışının, hangi dürtüsünün sonucu olarak gerçekleşeceğini ve bu davranışının nasıl ve ne yönde devam edeceğini de öğrenmiş olur.⁵⁸

Albert Bandura ise ergen gelişiminin öngörülebilir aşamalarla değil, çevreden gelen sosyal uyarıcıların sonucu olarak meydana geldiğini savunmaktadır.⁵⁹

Bandura ayrıca ergenliğin buhranlı bir dönem olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre ergenlikte bunalım geçirenler, yeterince toplumsallaşmamış olanlardır. Ergenlik döneminde saldırgan davranışlar sergileyen gençlerin durumu normal büyüme sancısı olarak kabul edilemez, onlara aileleri tarafından uygun eğitim verilmemiştir.

⁵⁶ <https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/alan-kurami-k-lewin/>, (10.10.2017).

⁵⁷ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁸ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

⁵⁹ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

Bandura düzenli, istikrarlı, sevecen ailelerden gelen ergenlerin bu dönemi rahat geçirdiklerini belirtmiştir.⁶⁰

1.3.6. Bireysel Farklılıklar Kuramı

Farklılık, bünyesinde çeşitli yorumları barındıran bir kavramdır. Bu nedenle, konuyla ilgili herhangi bir tartışmanın veya çalışmanın anlamlı olabilmesi için, öncelikle kavramın ne ifade ettiğinin açıklanması gerekmektedir.⁶¹

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre farklılık kavramı; “Farklı olma durumu, ayrımlılık, başkalık” şeklinde tanımlanmaktadır. Yine Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, felsefe alanında farklılık; “Doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olay ve olguyu bütün ötekilerden ayıran özellik” şeklinde ifade edilmektedir.⁶²

Spranger ise kişinin biricikliği kavramını ergenlik gelişimi kuramına yerleştirmiştir. Buradan yola çıkarak, ergenlik dönemindeki bireyi üç gruba ayırarak değerlendirmiştir. Birinci gruptakiler fırtına ve stresle başı derde girenlerdir; bu ergenler için çocukluktan yetişkinliğe geçiş son derece zor ve acı vericidir. Bunun yanı sıra ergenliği hiç zarar görmeden, sakin ve rahat geçiren ergenler de vardır. Üçüncü gruptakiler ise diğer iki grup arasında yer alır. Bu ergenler ise kendi gelişimlerine doğrudan katılırlar. Bunalım yaşayabilirler ama bununla bilinçli olarak baş edebilir ve üstesinden gelmeye çalışırlar. Ergenlik döneminin niteliği yani ergenin stresli olup olmaması ergenin kişilik yapısına bağlıdır. Offer’ın 1974 ve 1975 yıllarında yaptığı araştırmalar da Spranger kuramını destekler nitelikte olduğu belirtilmektedir.⁶³

1.3.7. Bilişsel Kuram

Ergenlere bağlı bilişsel gelişime ilişkin bilgiler daha çok Piaget’in teorisine bağlıdır. Piaget’e göre ergenlerin günlük hayatlarında onların bilişsel etkinliğinin büyük rolü vardır. Bilişsel yapıları ergen geliştikçe sürekli olarak artarak çevresel taleplere uyum sağlar⁶⁴.

⁶⁰ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

⁶¹ L. Ron Hubbard, *Mutluluğa Giden Yol*, Şimşek Yayınları, İstanbul, 2004, s. 27.

⁶² <http://www.tdk.gov.tr>, 20.10.2017 .

⁶³ <https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/bireysel-farkliliklar-kurami-e-spranger/> 20.10.2017 .

⁶⁴ Adams, *a.g.e.*, 2000.

Bilişsel gelişim bebeklikten yetişkinliğe kadar, bireyin çevreyi, dünyayı anlama yollarının daha kompleksli ve etkili hale gelmesi sürecidir. Piaget, Bruner ve Vygotsky, çocuğun çevresindeki dünyayı, değişik yaşlarda nasıl ve niçin böyle gördüğünü ve algıladığını belirlemeye çalışmışlardır.⁶⁵

Piaget'ye göre çocuk, dünyanın pasif alıcısı değildir. Bilgiyi kazanmada aktif bir role sahiptir. Ayrıca, değişik yaşlardaki çocukların ve yetişkinlerin dünyaları birbirlerinden farklıdır. Piaget bu farklılığın nedenlerini incelemiş ve bireyin dünyayı anlamasını sağlayan bilişsel süreçleri açıklamaya çalışmıştır.⁶⁶ Anlaşıyor ki Piaget düşünmenin yaşa ve deneyime göre değişmesi, gelişmesi ve farklılaşması üzerinde durmuştur.

Piaget, öğrenmeyi yaşa bağlı bir süreç olarak kabul eden zihinsel gelişim kuramına dayalı olarak açıklamıştır. Zihinsel gelişimi açıklamaya yönelik olarak ise çok farklı ve kapsamlı bir bakış açısı ortaya koyarak, bu süreci doğumdan başlayan ve yetişkinliğe kadar devam eden dört dönemde değerlendirmiştir.⁶⁷

Ergenlerin düşünmekte olan düşünce gücü yeni bilişsel ve sosyal ufuklar açar. Ergenler artık düşüncelere dayanak noktası olarak gerçek, somut deneyimlerle sınırlı değillerdir. Hayali durumları canlandırabilirler ve onlara dair mantıklı akıl yürütebilirler. Soyut düşünme, çok boyutlu sınıflama, varsayımlara dayalı düşünebilme, tümdengelim dayalı düşünme, ergen benmerkezciliği önemli kavramlarıdır.⁶⁸

Ergenlik döneminde de ergen benmerkezciliği denilen herkesin ona dikkat ettiği gibi bir düşünme biçimi görülür. Bu düşünce biçimi yüzünden ergen herkesin ona baktığını, onu gözlediğini düşünür ve kendini sürekli olarak sahnede düşünür”⁶⁹ Bu benmerkezcilik ergenin başkasının gözüyle olaya bakamamasından farklıdır. Ergen ‘ ya onlar ne der’ diye düşünmeye başlamıştır.

---

⁶⁵ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme Ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, Spot Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 70-100.

⁶⁶ Ramazan Arı, *Gelişim Ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, Mikro Yayınları, 3. Baskı, Konya, 2005, s. 21; Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

⁶⁷ Erdoğan Özmen, *Psikanalizin Serüveni ve Çağrısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 114.

⁶⁸ Santrock, J.W., *Ergenlik*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 24.

⁶⁹ Hasan Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi, Pegem Akademi, İstanbul, 2011, s. 97.*

1.3.8. Psikososyal Kuram

Erikson'a göre ergenler yeni bir kimlik kazanma mücadelesinde başkalarının gözündeki kendileri ile kendi gözündeki kendilerini karşılaştırırlar. Önceden edindikleri rol ve becerileri yeni durumla nasıl bütünleştirecekleri en büyük problemleridir. Ergen çocukluktaki özdeşimlerini ve cinsi yönelimlerini, doğuştan getirdikleri yetenekler ve toplum tarafından sunulan imkânlarla bütünleştirirler.⁷⁰

Erikson, ergenliği, bireyin rol ve benlik karmaşasını alt ederek, kişisel benlik duygusunu geliştirmesi gereken bir dönem olarak belirlemektedir. Erikson'a göre, ergenin başta gelen görevi, yeni bir ego kimliği duygusu (kişinin kim olduğuna, daha geniş toplumsal düzende yerinin ne olduğuna ilişkin bir duygu) geliştirmektir. Kimlik, bireye toplum tarafından verilmediği gibi, olgunlaşma sonucu da ulaşılan bir olgu değildir. Bireysel çaba gerektirir. Kimlik, çocukluktaki yetenek, beceri ve öz değişimlerin yeni, tutarlı bir çerçevede yeniden değerlendirilmesi ve düzenlenmesi ile oluşmaktadır. Erikson bunu "güçlenen aynılığın ve sürekliliğin öznel bir duyumdur" şeklinde belirtmektedir.⁷¹

Erikson şu sloganla ergenlik döneminde yaşananları özetlemeye çalışmıştır. "Ben olmam gereken gibi değilim, olacağım gibi de değilim ama daha önce olduğum gibi de değilim".⁷²

1.3.9. "Benmerkezli" lik Kavramı

Elkind, çocukluk ve ergenlik üzerine yaptığı çalışmalarla ünlü olan bir psikologdur. Ergenlerin zihinsel gelişimleri üzerine yaptığı çalışmalarla ortaya koyduğu ergen benmerkezciliği kavramı hâlâ kabul görmektedir.

Ona göre ben merkezlilik, diğer insanların düşüncelerini dikkate almama yeteneğidir. Kişi kendi düşünceleri ile diğerlerinin ne düşündüğünü birbirinden ayırt etmede aşırı derecede zorlanır. Ergenin aklına bir soru takılmışsa diğer insanların da aynı şeye akıllarının takıldığını varsayar. Elkind, bu tip ben merkezliliği "hayali izleyici" kavramı ile adlandırmaktadır. Bu aşamada ergen, tüm gözlerin onun

⁷⁰ Erikson Erik H., *İnsanın Sekiz Çağı*, Çev. T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar, Ankara Yayınevi, Ankara, 1984 s. 26-35.

⁷¹ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s.28.

⁷² Özbay, *a.g.e.*, s.126.

davranışlarını, fiziksel görünümünü ve diğer tavırlarını izlediğine inanır. Bu inanç ergenlerin bir kısmında huzursuzluk yaratırken bir kısmında kendini kahraman gibi hissetmeye ve abartılı davranışlar sergilemeye neden olabilir. Benmerkezliliğin diğer önemli bir yanı da, “kişisel efsane” adını verdiği kavramdır. Ergen, ölümsüzlüğü ya da eşsiz bir insan olduğu ya da diğer insanlardan çok özel bir konuda farklı olduğuna ilişkin inançlar besleyebilir. Genellikle bu inanç biçimi 16 yaş civarında ortadan kaybolur.⁷³

1.3.10. Psikososyal Gelişimsel Kuram

Havighurst, ergenlik dönemi için sekiz gelişimsel görev tanımlamıştır:

1. Fiziksel görünüşünü kabul etmek ve bedenini etkili bir şekilde kullanmak,
2. Kadın ya da erkek olarak toplumsal cinsiyet rolünü başarmak,
3. Her iki cinsten yaşlılarıyla yeni ve olgun ilişkiler kurmak,
4. Anne baba ya da başka yetişkinlerden duygusal olarak bağımsız olmak,
5. Bir meslek seçip bunun için hazırlanmak ve ekonomik özgürlüğe kavuşabilmek,
6. Evlilik ve aile yaşantısına hazırlanmak,
7. Toplumsal olarak sorumlu davranışlar sergilemeyi istemek ve bunu başarmak,
8. Bir ideoloji edinmek ve davranışlarına yol gösterecek bir takım değerleri ve ahlaki sistemi oluşturmak.

Elli yıl kadar önce yazılmış olmasına rağmen, Havighurst’ün gelişimsel görev listesi bugünün Batı kültürleri için hala geçerlidir. Araştırmalar Havighurst’ün kuramını önemli boyutta desteklemiş, eğitimciler ve terapistler başka kültürlerde uygulanırlıkları çok az incelenmiş olsa da fikirlerini kullanışlı bulmuşlardır.⁷⁴

1.4. MESLEK LİSELERİNE KAVRAMSAL BAKIŞ

Meslek: sosyal, ekonomik, bilimsel ve teknolojik boyutları olan, bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu bir iş bölümü sonucu ortaya çıkmış bir uğraş olgusudur.⁷⁵

⁷³ Özbay, *a.g.e.*, s. 112 ; Özbay Öztürk, *Gençlik*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 300.

⁷⁴ Akt: Dinçel, *a.g.e.*, s.32.

⁷⁵ Semra Ünal - Sefer Ada, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1999,s. 67.

Meslek: Çeşitli kuruluşlarda benzer pozisyonlarda ki kişilerin yaptıkları işlerdir. Bireylerin yaptıkları işler, ortak bir özellik kazanıp teşkilatlandığı nispette meslek haline gelir. Aynı zamanda meslek, fert için yalnız geçimini sağlama yolu değil, bir yaşama biçimi ve topluma ait roller kümesidir.⁷⁶

Öğrencileri, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yükseköğretime veya hem mesleğe hem de yüksek öğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır. Bu görevler yerine getirilirken öğrencilerin istekleri ve kabiliyetleri ile toplum ihtiyaçları arasında denge sağlanır.⁷⁷

Türkiye, eğitim problemlerini ciddi ve köklü reformlara girilerek çözüme kavuşturmak konusunda fazlasıyla geç kalmış durumdadır. Bu geç kalınmışlığı engellemenin yolu da eğitimden geçtiği geç de olsa anlaşılmalı olup eğitime yön verilmiştir. Bu yön verme sayesinde istek ve kabiliyetine uygun öğrenciler meslek okullarına yönlendirilmiştir.

Mesleki öğrenim ve mesleki aktarımı anlatabilecek en sade ve yalın model usta-çırak ilişkisidir. Usta çırak ilişki modeli meslek edinmede en eski modelledir. Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte üretim modelleri gelişmiş dolayısıyla insan gücünden kullanılmasından, makine gücü kullanımına geçilmiş ve teknik eleman, tekniker, ara eleman görevlerini yerine getirebilecek personel ihtiyacı duyulmuştur. Bu nedenle ülkeler eğitim sistemlerini ülkelerinin gereksinimlerine göre şekillendirerek usta-çırak modellemesinden öte daha detaylı ve profesyonel eğitim verilmesi gerekliliğinden dolayı Meslek liseleri adı ile eğitim kurumları açmışlardır. Bu meslek liselerinin ihtiyaç olan alanlara ve branşlara göre 4 ana grupta çeşitlendirmişlerdir.

Bunlar;

1. Erkek Teknik Öğretim Okulları
2. Kız Teknik Öğretim Okulları
3. Ticaret ve Turizm Öğretimi Okulları
4. Din Öğretimi Okulları'dır.⁷⁸

Meslek seçimi, kişinin ömür boyu hayatını etkilemesi açısından olduğu kadar, toplumun gelişmişliğini etkileme açısından da son derece önemli bir etkidir. Eğitim süreci içerisinde bir kısım öğrencilerin; genellikle ilgi, istek ve yeteneklerinin hangi

⁷⁶ Sıral Ülkü, "Meslek Seçimi", AÜEBFD, 1976, Cilt: 8, Sayı 4, Ankara.

⁷⁷ Temel Eğitim Kanunu, 28\2. Madde.

⁷⁸ <http://mbgder.org/kose-yazisi/23/meslek-liselerinin-onemi.html>, 20.03.2018

meslek alanına daha yatkın olduğunu bilmeden, meslekleri tanımadan, arkadaş grubunun veya ailesinin etkisinde kalarak meslek seçimi yapmaktadırlar. Özellikle de bu konuda aileler çocuklarının ilgi ve isteklerinden veya yatkın olduğu meslekten ziyade çocuğunu görmek istediği makam, mevkiye göre veya iş hayatına daha çabuk atılmasını sağlayacak ve iyi para kazanacak mesleklere yönlendirmektedir.⁷⁹

Ülkemizde 1960 yılından beri planlı kalkınma yöntemi benimsenmiş, eğitim sistemi endüstrileşme doğrultusunda planlanarak, mesleki ve teknik eğitime önem verilmiştir. Lise düzeyindeki örgün mesleki ve teknik eğitim kurumları arasında yer 4 alan Endüstri Meslek Liselerine de insan gücü yetiştirme bakımından önemli görevler düşmektedir.⁸⁰

Meslek seçimi sadece birey açısından değil toplum açısından da önemli bir olgudur. Çünkü birey seçtiği meslekte başarılı ve üretken olamazsa hem kendisi bundan psikolojik olarak huzursuzluk duyar, hem de topluma yük olarak o toplumun gelişme hızını engeller. Ayrıca toplum kalkınması bakımından, ihtiyaç duyulan insan gücünün israfına yol açar. Bu yüzden her birey, sahip olduğu kendi geleceğini tayin etme özgürlüğünü meslek seçiminde kullanırken, tesadüfi değil, daha bilişsel, akılcı, ileri görüşlü davranarak, gerçek benliğine, kişiliğine, ilgi ve yeteneklerine uygun bir mesleği seçme sorumluluğuna sahip olmalıdır.⁸¹

1.5. TANRI ALGISI

Ergenlik döneminde, kişilik ve kimlik oluşturmaya çalışılırken bazı kavramlar ve değerler bilinçli olarak ve anlayarak kişinin hayatındaki yerini almaya başlar. Tanrı algısı da bu değerlerin başında gelmektedir. Ergenler çevrelerinde gördükleri ve yaşadıkları her şeyi sorgulayarak ya reddederler ya da kişilik ve kimliklerinin bir parçası haline dönüştürürler. Tanrı algısı da kişilerin ergenlik döneminde kendilerine göre içselleştirdikleri kavramlardandır.⁸²

---

⁷⁹ Fuat Vurucu, “ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s.28. Meslek Lisesi Öğrencilerinin Meslek Seçimi Yeterliliği ve Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler”, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 28.

⁸⁰ İbrahim Ethem Başaran, *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*, Feryal Matbaası, Ankara, 1991, s. 1.

⁸¹ Fuat Vurucu, *a.g.t.*, s. 22.

⁸² Figen Çok, “Gelişim Psikolojisi: Ergenlik ve Yetişkinlik”, *AÜEBFD*,. Cilt.27, sayı: 2, 1994, s. 912-913; Nuran Hortaşsu, *Ben Biz Siz Hepimiz*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 17.

1.5.1. Kavram Olarak Tanrı

İlk defa “Tanrı” kavramı fikrinin bilimsel olarak kullanımının 19. Yüzyıl sonlarında ileri sürüldüğü ifade edilse de⁸³ felsefe var olduğu sürece bilimsel olarak kullanıldığını iddia etmek mümkündür. Kavram olarak Tanrı din olgusunun kutsal kavramı dışında da ilintilendirilmektedir.⁸⁴Bununla birlikte din üzerine söylenmiş her söz aynı zamanda Tanrı hakkında konuşmadır ve tüm iman ifadeleri Tanrı ile bağlantılı ya da Tanrı’nın bir özelliğini ifade eder. Kavramın bu kadar geniş olması aynı zamanda bir belirsizliği de oluşturmaktadır. Bu belirsizlik kültürel ve sosyolojik olduğu kadar, dil bilimseldir. Tanrı ile kastedilenin ne olduğuna ilişkin belirsizlik dil bilimsel yanı ifade ederken, bir toplumda Tanrı’ya inananların olması ve toplumda farklı Tanrı anlayışları sosyolojik belirsizliğe işaret etmektedir.⁸⁵

Bir objenin zihinde tasavvur edilmesi ile o objenin kavramı oluşur.⁸⁶Tanrı kavramına ilişkin belirsizlikleri daha iyi izah edebilmek için “kavram”a ilişkin özellikler şöyle özetlenmiştir;

- a) Kavramlar, doğrudan duyu verileri değildir; fakat duyu verilerinin inceden inceye işleme, birleştirme ve yorumlamadan kaynaklanan bir şeydir.
- b) Organizmanın önceki deneyimlerine dayanır.
- c) Kavramlar farklı duysal deneyimleri birbirine bağlayan, bağlantılandıran ve birleştiren karşılıklardır.
- d) Bu tür bağ ve bağlantıların mahiyetçe sembolik olduğu, aynı karşılıkların çeşitli verileri temsil ettiği anlamı çıkabilir. Bu karşılık genellikle kelimedir.
- e) Organizmanın içsel süreci bakımından kavramlar seçici faktörleri temsil ederler, kavramlar yaşla birlikte değişme ve gelişme eğilimindedirler. Kavramların sayısı artarken daha karmaşık hale gelir ve buna karşın daha mantıksal olurlar.⁸⁷

---

⁸³ Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İzmir, 2007, s. 1.

⁸⁴ Mustafa Tekin, “Tanrı Kavramı ve Toplumsal İzdüşümü”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10. Cilt, 475-491, s. 475.

⁸⁵ Turan Koç, *Din Dili*, İz yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 33.

⁸⁶ Abdullah Aytap, “Descartes’da Tanrı Problemi”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2003, s. 34.

⁸⁷ Yıldız, *a.g.e.*, s. 4.

Tanrı kavramı pek çok özellikleri içine alan bir kavramdır ve bu nedenle üzerinde çok fazla konuşulmasına rağmen belirsizlikler her zaman devam etmiş ve edecektir. Bu nedenle dinler ve düşünürler tarafından farklı algılanarak farklı farklı açıklamalarda bulunulmuştur.

Tanrı birçok isim ve sıfatla tanımlanmaya çalışılsa da en genel ifade ile kâinatta bulunan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık olarak betimlenmekle birlikte, Yaradan, Allah, Rab, Hüdâ, Mâlik, Hû, Oğan olarak tarif edilmektedir.⁸⁸ Bu şekilde yapılan tanımlar kavramın dışsallaştırılması ve dile getirilmesi ile ifade edilen terimlerdir.⁸⁹ Yukarıda ifade edilen, Yaradan, Allah, Rab, Hüdâ, Mâlik, Hû, Oğan gibi ifadelerin yanında İngilizce “god” , Türkçe “Tanrı” da bu tasavvurun terimleridir.⁹⁰

Tanrı kavramı bilişsel ve teolojik Tanrı anlayışına göndermelerde bulunmakta iken Tanrı Tasavvuru bireyin Tanrı’yı duygusal olarak tecrübe etmesini ifade etmektedir.⁹¹

Dini inanç denilince akla öncelikle tanrı inancı gelir. Dini hayatta Tanrı kavramının, inancının merkezi bir yeri vardır. Gerek diğer inanç esasların benimsenmesi gerekse diğer ibadetlerin benimsenmesi merkezdeki Tanrı algısına bağlıdır. O’na kulluğun ifadesi olan ibadetler ve dini davranışlar o algıya bağlıdır. Tanrı inancının olmadığı yerde bir dinden bahsetmek mümkün değildir.⁹²

1.5.2. Tanrı Algısı \ Tasavvuru

Kişinin dış dünyadaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak aldığı duyumsal bilgi, algılamadır. Algılamak herhangi bir nesneyi, olayı ya da ilişkiyi beş duyu organıyla elde edilen bilgilerin (görmek, işitmek, tatmak, dokunmak, koklamak) yanı sıra hissetmektir.⁹³

⁸⁸ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> . 20.10.2011..Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, *Tanrı Maddesi*.

⁸⁹ Aytap, *a.g.e.*, s. 34.

⁹⁰ Zeynep Alçelik, “Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru Ve Benlik Saygısı”,Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, s.6.

⁹¹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir 2011, s. 29.

⁹² Hüseyin Certel, *İman ve Ahlakta Kemalın Yolu*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1995, s. 86-87.

⁹³ Metin İnceoğlu, *Tutum Algı İletişim*, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2010, s.70-80.

Tasavvur kelimesi Büyük Türkçe Sözlükte “göz önüne getirme, hayal etme, zihinde canlandırma; tasarım” şeklinde geçmektedir.⁹⁴ İnsan bir şeyi idrak ettikten bir süre sonra bu idrak işi bitse de zihninde idrak ettiği şeyle ilgili bir iz kalır ve daha sonra o şeyi (nesne, olay, kişi, kavram vb.) yeniden zihninde canlandırabilir. O halde tasavvur zihinde önceden oluşan idrak edilmiş obje, olay, kavram, fiil ya da nesnenin daha sonra zihinde yeniden şekillenmesi, canlandırılması, hatırlanması ve anlam kazanmasıdır.⁹⁵ Daha ayrıntılı bir tanım yapılacak olursa; “ruhsal güçler veya duygusal uyaranlarla zihinde önceden oluşan herhangi bir nesnenin, olayın, fiilin ya da kavramın istekli olarak yeniden özel olarak şekillenmesi, canlanması, anlam kazanması veya hatırlanmasıdır”.⁹⁶

Tanrı’yı idrakten söz ediliyorsa, biri ‘kavrayış’ ifade eden zihinsel boyut, yani henüz hüküm içermeyen tasavvur, diğeri de ancak tasavvurdan sonra gelen inanç, klasik mantıkta ifade edildiği şekliyle zihnin olumlu veya olumsuz bir hüküm vermesi anlamında, tasdik olmak üzere iki durum söz konusu olacaktır.⁹⁷

Dini tasavvur, dini kavramların, olayların, varlık ve objelerin zihinde şekillendirilip canlandırılmasıdır. İnsanlar, zihinsel gelişimlerine paralel olarak, edindikleri dini bilgi ve yaşantıları çerçevesinde dini kavramları, olayları ve varlıkları tasavvur ederler.⁹⁸

Bir dine inanan kişinin Tanrı algısı, o dinin Tanrı tasavvurundan etkilenir. Ancak insan, kendi duygu ve düşüncelerini de kendi Tanrı tasavvuruna ekler⁹⁹ ve kendine özgü bir tasavvura sahip olur. Dine inanan bireyler için Tanrı, yaşayan bir varlıktır ve bu bireyler tıpkı herhangi bir varlıkla ilişki durumunda olduğu gibi O’nun belli bir tasavvuruna sahiptirler.¹⁰⁰ Dine bağlanarak inanan kişi, dinin kendisine sunduğu Tanrı Tasavvurunu kabul etme niyetindedir. O halde Tanrı algısı, bir ölçüde dinî ilişkiye göre de belirlenir.¹⁰¹ Yine Tanrı kavramı kişinin sosyokültürel çevresinden, aldığı eğitimden

⁹⁴ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 16.10.2017. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, *Tasavvur Maddesi*.

⁹⁵ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000, s. 90; Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu Ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİBY., Ankara, 1983, s. 159.

⁹⁶ Yavuz, *a.g.e.*, 1893, s.159; Peker, *a.g.e.*, 2003, s.97; Akt: Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17.

⁹⁷ Hanefi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, İfav Yayınları, 2.B., İstanbul, 2002, ss. 81,82-83.

⁹⁸ Certel, *a.g.e.*, s. 98.

⁹⁹ Asım Yapıcı, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁰⁰ Vergote Antoine, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal, 1999, s. 181.

¹⁰¹ Antoine, *a.g.e.*, 293.

ve içsel yaşantılarından etkilenmektedir. İnanan bireyin sahip olduğu Tanrı algısı, yaşamındaki davranış, tutum ve ruhsal dinamiklerinde kendini göstermektedir.¹⁰²

Tanrı algısı bireyin Tanrı ile ilgili zihnindeki olumlu ya da olumsuz tüm duygu, düşünce, inanç, bilgi ve imgelerden oluşur. Tasavvur zihinde önceden oluşan idrak edilmiş obje, olay, kavram, fiil ya da nesnenin daha sonra zihinde yeniden şekillenmesi, canlandırılması, hatırlanması ve anlam kazanmasıdır.¹⁰³ Kuşkusuz bir dine inanan kişinin Tanrı tasavvuru, öncelikli olarak inandığı dinin sunduğu Tanrı tasavvurunun etkisiyle şekillenir. Ancak her bireyin zihninde dinin ona sunduğu Tanrı tasavvurunun dışında kendine mahsus öznel bir Tanrı tasavvuru da vardır.¹⁰⁴

Bizim bu araştırmamızın Müslüman kültür çevresinde yapıldığı ve İslam'ın Tanrı inancının soyut ve müte'al olduğu düşünüldüğünde, Allah'ın duyularla algılanamayacağı açıktır. Ayrıca psikolojide yapılan tasavvur tanımına bakıldığında, tasavvurun, "algılanan nesnelere ortadan kaybolduktan sonra onların imgelerinin zihinde yeniden canlandırılması", şeklinde tanımlandığı görülür ki, bu manada Allah tasavvur da edilemez. Zira Allah ne duyularla algılanabilir ne de O'nun algılanabilir bir benzeri vardır. Bu itibarla İslam dinî söz konusu olduğunda, tanrı algısı ya da tanrı tasavvurundan maksat, zihinde bir şekillendirme yahut canlandırma olmayıp, Allah'ın kendine has sıfatları çerçevesinde nitelendirilmesi ve zihinde tefekküre konu olmasıdır. Yani Allah söz konusu olduğunda buradaki algı, duyular vasıtasıyla gerçekleşen bir algı değildir. Algılandıkları ya da bir başka ifadeyle idrak edildikleri konusunda hiçbir tereddüt olmayan soyut varlık, olgu ve kavramların idraki (algılanması) için her hangi bir duyu organına gerek yoktur. Burada söz konusu olan doğrudan aklın idraki ya da algılamasıdır.

Bu bilgilerden hareketle Tanrı' ya inanan bireyin yaşamında Tanrı algısının önemli bir yer tuttuğu ve bireyin Tanrı'ya ilişkin tasavvurlarının kendi tutum ve davranışlarının belirlenmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir. Zira bütün dinlerin merkezinde tanrı inancı vardır. Dinin insanî yönü olan dindarlık ya da dinî

---

¹⁰² Hasan Bacanlı, *Psikolojik Kavram Analizleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2002, s. 168.

¹⁰³ Hüseyin Peker, *Çocuğun Din Eğitiminde Medya, Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi*, İSAV, İstanbul, 2000, s. 163-173 ; Yavuz, *a.g.e.*, s. 194.

¹⁰⁴ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

yaşantı da bütün boyutlarıyla bireyin tanrıya ilişkin algı ve tasavvurları doğrultusunda şekillenir.

1.5.3. Psikolojiye Göre Tanrı Algısı

İnsanın zihinsel süreçleri olan; duygu, düşünce ve davranışları ile ilgilenen psikoloji; Tanrı'nın varlığı gibi ontolojik sorulara cevap vermekle uğraşmaz ve ilgilenmez. Ancak psikoloji, insan zihnindeki Tanrı'yla meşgul olmaktadır.

Psikolojide Tanrı kavramının, genellikle çok sınırlı bir biçimde tanımlandığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri Freud'un dine ve Tanrı'ya yönelik yaklaşımlarının olumsuz içeriklerle yüklü olması ve sonraki psikologların bu yaklaşımı aşma yönündeki çabalarının yetersizliğidir. Özellikle psikanalitik düşünürlerin çoğu bu husustaki fikirlerini Freud'un yaklaşımıyla sınırlandırmış, Tanrı fikrinin farklı bakış açıları ve alternatif yaklaşımlar içerisinde ele alınmasından kaçınmıştır. Mesela Tanrı kavramının gelişiminde kültürel etkenlerin etkisi (atasözleri ve deyimlerde bunun büyük etkisi vardır) yeterli şekilde ortaya konulmamıştır. Hâlbuki kültürel Tanrı fikri, Tanrı kavramının öğrenilen yönüne dayalı olarak biçimlenir ve Tanrı tasavvuru için epey önemli çıkarımlara sahiptir.¹⁰⁵

Freud, Tanrı kavramını psikanalizden yola çıkarak şöyle açıklar: *“Psikanaliz bize baba kompleksi ile Tanrı inancı arasındaki yakın bağlantıyı öğretti. Psikanaliz sayesinde din ihtiyacının köklerinin çocuklukta yaşanan komplekslere (oedipus ve elektra kompleksleri)dayandığını öğrendik. Artık her şeye gücü yeten Tanrı tasavvurunun çocuklukta tecrübe edilen baba ve anne imgelerinin yüceltilerek tekrar canlandırılması olduğunu biliyoruz”* diye açıklar.¹⁰⁶

Werbwr Gruehn 18 ay öncesi çocukların dindarlıkları ile ilgili genel bir fikir edinmenin zor olduğundan söz eder. Ancak bu dönemden itibaren ibadete yönelik ilk adımlar atılmaktadır. Bu dönemi büyü-öncesi dönem olarak tanımlar ve bu dönemde çocuk uygun öğretimle somut ve gerçeğe uygun arzuların hüküm sürdüğü esaslı bir ibadet hayatı ortaya koyar. Bu aşamayı büyü basamak izlemektedir. 4-7 yaş aralığını

¹⁰⁵ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 29.

¹⁰⁶ Sigmund Freud, *Uygurluk, Toplum ve Din*, Payel Yayınları, İstanbul, 2004, s.181-182.

kapsayan bu dönemde Tanrı çoğu zaman bir büyücüdür ve çocuk duayı menfaatleri doğrultusunda bir yakarma olarak algılar¹⁰⁷. Bir diğer görüşe göre dinî gelişimde üç yaşından itibaren dinî nitelikte bir korku ya da davranışla ilgilenmeye başladığı vurgulanır.¹⁰⁸ Bu araştırmalara bakıldığında ergenlerdeki Tanrı algısının daha küçük yaşlarda farklı şekillerde de olsa başladığı görülmektedir.

Tanrı kavramını inceleyen psikologlardan William James (1962), bilimsel yaklaşımın gereği olarak, Tanrı'nın gerçekliğinden ziyade ferden kalbindeki Tanrı ile ilgilenir.¹⁰⁹

Freud ise, insan tabiatının getirdikleri karşısında aciz kaldığı zaman kendisine yardım eden güçlü baba imajının devamı niteliğinde bir Tanrı arzusu oluşturmuştur. Bunun yanı sıra *Totem ve Tabu* eserinde baba, totem ve Tanrı arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Totemler korkulan, nefret edilen ve kıskanılan ilk baba gibidir.¹¹⁰ Büyüyen çocuklar, sonsuza kadar çocuk kalmaya mahkûm olduğunu ve üstün güçlere karşı korumaya muhtaç olduğunu anladığında, bu güçlere kendi kafasındaki baba figürüne ait özellikleri atfeder. Böylece kendisine korktuğu, aynı zamanda yanında olan ve onu yatıştırmaya çalışan ve yine kendi korumasını emanet ettiği Tanrılar oluşturur.

Psikoloji açısından dinlerdeki Tanrı tasavvurlarını iki kategoride toplayabiliriz.

- 1- Müteal Metafizik Tanrı Tasavvuru
- 2- Antropomorfik Tanrı Tasavvuru

Bunlardan birincisine göre Tanrı duyularla algılanıp kavranamaz, O, sonsuz, ezeli, ebedi, eşi ve benzeri olmayan, zamandan ve mekandan münezzeh, bütün kemal sıfatları zatında toplayan bir varlıktır. Buna tevhid ve tenzihe dayalı yahut mücerred tanrı tasavvuru¹¹¹ da diyebiliriz.

---

¹⁰⁷ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, 2. Baskı İstanbul, , 2007, s. 85.

¹⁰⁸ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, Timaş Yayıncılık, Bursa, 2006, s. 15.

¹⁰⁹ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2. Baskı, 2010, s. 27.

¹¹⁰ Halit Kalli, "Türkçe Atasözleri ve Deyimlerde Tanrı Kavramına Din Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2017, s. 19.

¹¹¹ Certel, *a.g.e.*, s. 99.

Bireyler, inandıkları dinin kendilerine sunduğu Tanrı tasavvurlarından, beraber yaşadıkları aileden, aldıkları eğitimden, çevrelerinden, kişisel ilgi, ihtiyaç ve düşüncelerinden hareketle kendi zihinlerinde bir Tanrı tasavvuru oluştururlar. Bacanlı'nın da ifade ettiği gibi pek çok faktörün bir araya gelmesinden bazı kişiler Tanrı'nın bazı özelliklerini ön plana çıkararak tasavvur ederken, bazıları daha farklı nitelikleri daha sık vurgulama eğilimi içinde olabilmektedir.¹¹²

Gelişim Psikologları, Tanrı kavramının zekâ düzeyleri düşük olanlar istisna edilirse on dört yaşlarına gelindiğinde maddi içeriğini kaybedip ruhani bir nitelik kazandığını belirtmektedirler. Hatta Tanrıyı soyut bir varlık olarak düşünme yaşını on bire kadar indirmekte fakat genel olarak bu kadar erken dönemde görülen anlayışın on beş yaşına değin tam olarak soyut bir yapıya kavuşmadığını ifade etmektedirler.¹¹³ Ergenlerin Allah tasavvurunda onların zihin yapılarını belirleyen "gerçekçilik ve benmerkezcilik " gibi psikolojik özelliklerin etkisi görülmektedir.

1.6. TANRI TASAVVURUNUN(ALGILARININ) OLUŞUMUNA YÖNELİK PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Tanrı kavramı entelektüel bir içeriği yansıtırken Tanrı tasavvuru kişinin Tanrı kelimesine dair duygusal tepkileriyle ilişkili bireysel tecrübelerine ilişkindir.¹¹⁴

Psikoloji bilimi içinde Tanrı kavramının oluşması ile ilgili olarak günümüze kadar pek çok farklı fikirler ortaya atılmıştır. Atılan bu fikirler sayesinde de Tanrı kavramının hem günümüze kadar ulaşmasını hem de kişilerin kafasında daha geniş yelpazesıyla anlaşılmasını sağlamıştır.

1.6.1. Yüceltilmiş Baba: S. Freud

Psikanalizin öncülerinden Freud'un din ve Tanrı konusundaki görüşleri diğer görüşleri gibi kendinden sonraki birçok araştırmacının konuya yaklaşımını etkilemiştir. Freud dinî bazen bir nevroz, bazen bir çocukluk yanılsaması bir illüzyon olarak görmüştür. Freud'a göre takınaklı davranışlar ile dinî ritüeller arasında bir benzerlik vardır ve ibadetler bir saplantı nevrozu gibidir. Din tıpkı bir nevroz gibi hastalıklı bir

¹¹² Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınları, Ankara, 2000, s. 54.

¹¹³ Turgay Gündüz, *İslam Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 212.

¹¹⁴ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, 2011, s. 29.

haldir ve ondan kurtulmak gerekir. Freud dinin kaynağına ilkel kabilelerde var olan görüşü yerleştirir. İlkel kabilelerde kendisinden hem korkulan hem de hayranlık duyulan ve para ile kadınlar başta olmak üzere her şeye sahip olan bir baba (klanın başında bulunan ver her şeye sahip olan primal baba) vardır. Oğulları hem hayran oldukları hem de her şeyi elinde bulunduran nefret ettikleri babayı birleşip öldürürler ancak sonradan bundan pişmanlık duyarak daha sonra bu eylemin işlenmemesi için başta aynı aileden kadınlarla evlenilmemesi olmak üzere birçok katı kurallar koyarlar. Daha sonra baba yerine koydukları bir inanca taparlar. Zamanla inanç, ilk babanın yerinde olmaktan çıkarak Tanrı'nın bir prototipi haline gelir. Freud'a göre totemizm insanlığın ilk dinidir.¹¹⁵

Kişinin Tanrı tasavvurunun oluşumu ve kaynağına dair birçok çalışma yapılmakla birlikte en etkili olan ve tartışılan görüş Freud tarafından ortaya atılmıştır. Dinî ve Tanrı'yı bir yanılısama olarak gören Freud'a göre çocukken insanın aciz kalıp korktuğu şeylere karşı ihtiyaç duyduğu yardım eden güçlü bir baba figürü vardır. Ona göre Tanrı çocukluktaki çaresizliği gideren güçlü baba imgesinin yetişkinlikte bir yanılısama¹¹⁶ olarak devam ettirilmesinden ibarettir. Freud'un baba figürü ile Tanrı imgesi arasında olduğunu varsaydığı ilişki ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmalar anne-baba ile ilgili algılar ve ebeveyn tutumları, anne baba tasavvurları, bağlanma stillerinin, benlik saygısı, denetim odağı gibi değişkenlerin Tanrı'yı algılama şekli ile ilişkili olduğuna dair sonuçlar ortaya koymuştur.¹¹⁷

Freud'un Tanrı tasavvuru önermelerinden biri kişinin biyolojik babası ile kutsal baba arasında ilişki kurmasıdır.¹¹⁸ Allah inancının ve tasavvurunun oluşmasında "baba" imajının oynadığı role vurgu yapılmaktadır. Fakat daha sonra yapılan araştırmalarda baba vasıfları kadar anne vasıflarının da etkili olduğu görülmüştür.¹¹⁹

---

¹¹⁵ Akt: Emine Erdoğan, *a.g.t.*, s. 52. ; Rizzuto, *a.g.e.*, 1974; Lee A. Kirkpatrick ve Shaver, *An Attachment Theory Approach to the Psychology of Religion*, The International Journal for the Psychology of Religion, 1992, C. 2, S. 1, s. 3-28;

¹¹⁶ A.M. Rizzuto, *Object Relations and the Formation of the Image of God*. *British Journal of Medical Psychology*, 1974, s. 83-99.

¹¹⁷ Rizzuto, *a.g.e.*, 1974; Antoine Vergote, *Ergenlikte Din*, 1969, s. 589-590.

¹¹⁸ Yıldız, *a.g.e.*, s.15.

¹¹⁹ Hökekleli, *a.g.e.*, s. 262.

1.6.2. Arketip Olarak Tanrı: C. G. Jung

Freud'un öğrencisi olan Jung zamanla bazı konularda ondan farklı görüşler ortaya koyarak Psikanalitik isimli akımın öncüsü olmuştur. Jung'un Freud'dan farklı düşündüğü konulardan biri de Din ve Tanrı konusudur. Jung, Tanrıyı insan için önemli bir unsur olarak görür ve aşkın boyutuna değinmeksizin onu insani boyutuyla sınırlandırır. Tanrı'yı teolojik bir kavram olarak görmez ve kişinin kendi zihninde hissettiği bireysel bir tecrübe olarak değerlendirir.¹²⁰

Din içgüdüsel bir dürtüdür. İnsanların onu tam olarak kavrayamamalarına rağmen, tamamen bir kenara atamamalarını dinin içgüdüsellığının bir göstergesi sayar.¹²¹

Jung, arketipleri kişinin bireysel hayatında sonradan elde edemediği, psişik yapısında kalıtsal olarak var olan, bilinçdışı psişik içerikler ve her insanda var olan psişik organlar olarak tanımlar. Jung Tanrı'nın bir arketip(İlk Örnek) olduğunu söyler. Jung'a göre Tanrı imgesi de kolektif bilinçdışında yer alır. Ancak bu imge kendini bir takım sembollerle (teslis, mandala vb) bilinç alanına ulaştırır. Tanrı arketibi bilinçdışından bilince ulaşarak kendini kabul ettirir ve insanın davranışlarına yön verir.¹²²

1.6.3. Din Ve Tanrı'ya Hümanist Bir Yaklaşım: Erich Fromm

Eric Fromm'un düşüncesinde Tanrı kavramına yer yoktur. O aşkın olan bir Tanrı kavramı ve fikrine karşı çıkar. Ona göre önemli olan dine geri dönmek ya da Tanrı'ya inanmak değil sevgiyi yaşamak ve doğru düşündürmektir.¹²³

Fromm'a göre dinlerin temel görevi insanın gelişimini desteklemektir. Bu sebeple önemli olan kişinin hangi dine inandığı değil sevgiyi yaşamayı ve doğru düşünebilmeleridir. Bu şekilde yaşayan bir insanın bağlı olduğu din ve semboller ikinci derecede önemlidir. Fromm insanın dışında onu aşan ruhsal bir geçekliğin olmadığını söyleyerek din ve Tanrı'nın objektif varlığını reddetmektedir.¹²⁴

---

¹²⁰ Erdoğan, *a.g.t.*, s. 56.

¹²¹ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 30.

¹²² Ayten, *a.g.e.*, s.31.

¹²³ Erick Fromm, *Psikanaliz ve Din*, (A. Arıtan, Çev.), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 22.

¹²⁴ Ayten, *a.g.e.*, s. 107-108.

Fromm, bireyin kaybettiği insanlığını geri kazanabilmek için Tanrı ile iletişime geçmeye çabalayacağını ifade eder. Fakat bu çabalar bir kısır döngü haline gelir. Kişi günahkâr hissettikçe Tanrı'ya daha çok yönelip Tanrı'yı daha çok yüceltir. Yücelttikçe kendisi daha da küçülür. Bu çelişkili döngü kişinin kendini bulmasını, tanınmasını imkânsızlaştırır.¹²⁵

1.6.4. Nesne İlişkileri Kuramı Açısından Tanrı Tasavvuru

Nesne ilişkileri kuramı bireyin diğer insanlarla ilişkiye girme ihtiyacını gelişimin merkezine koymaktadır ve bu ilişki kişinin sadece insanlarla kurduğu ilişkiye değil nesne ve durumlara da atıf yapmaktadır.¹²⁶ Dolayısıyla bu kuram dinî de ilişkisel bir süreç olarak görmektedir. Kurama göre Tanrı nitelik olarak bireyin diğer ilişkiye girdiklerinden farklı olsa da ilişki örüntüsü bakımından diğer ilişkilerine benzer ve diğer ilişkileri gibi Tanrı tasavvuru da birey tarafından içselleştirilir.¹²⁷

Kuram bireyin kendilik ve Tanrı tasavvurunu aile ile kurduğu ilişki bazında değerlendirir ve kişi ilk bakıcısı aracılığıyla Tanrı tasavvurunu kurar. Diğer ilişkileri gibi bu da güven ve sevilme ihtiyacından kaynaklanır ve insan kendini koruyacak ve sevecek birinin varlığı adına Tanrı tasavvurunu oluşturur.¹²⁸

Kişinin dış dünyadaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak aldığı duyumsal bilgi algılamadır. Algılamak herhangi bir nesneyi, olayı ya da ilişkiyi beş duyu organıyla elde edilen bilgilerin (görmek, işitmek, tatmak, dokunmak, koklamak) yanı sıra hissetmektir.¹²⁹ Tanrı algısı ise bireyin Tanrı'ya yönelik bütün atıfları, duygu ve düşünceleridir¹³⁰ denilebilir. Bu bağlamda Tanrı hakkında edinilen herhangi fikir, bilgi ve değer kişilerin zihninde bir Tanrı imajı oluşturabilir.

1.6.5. Bağlanma Kuramı Açısından Tanrı Tasavvuru

Bağlanma Kuramı psikanalistik gelenek içerisinde doğmuş ve gelişerek yeni bir yaklaşım halini almıştır. Kuramın, özellikle Nesne İlişkileri Teorisi ile geçmiş bir temeli

---

¹²⁵ Akt. Parvaneh Ebrahimi Dınvar, "Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı algısı Arasındaki İlişki", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s. 33.

¹²⁶ Yıldız, *a.g.e.*, s. 18.

¹²⁷ Yıldız, *a.g.e.*, s. 19.

¹²⁸ Yıldız, *a.g.e.*, s. 20.

¹²⁹ Akt. Erdoğan, *a.g.t.*, s. 46.

¹³⁰ Akt. Güler, *a.g.e.*, s. 123-133.

ve hâlâ etkisini kısmen de olsa sürdüren bir bağı vardır. Bağlanma teorisi ile ilgili araştırmalar, geçen yüzyılın başından itibaren başlamış ve son 40 yılda çocuğun çevresi ile güvenli bağlanma ilişkilerinin kritik önemi konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu teoriye göre, çocukların kendilerine bakan yetişkinlerle kurdukları ilk bağıllık ilişkileri, onlara yalnızca içsel bir bağlantı modeli sağlamakla kalmaz, daha sonraki ilişkilerinin de temelini oluşturur. Güvenli bağlanma sonucu çocuklar; başka bir insanla inanç ve güvene dayalı bir ilişkiyi, kendine güveni, sosyalleşmeyi, manevî gelişim ve yaşantıyı, sevmeyi ve değerli olmayı öğrenir.¹³¹

Kickpatrick'e göre, çocukluk döneminde kazanılan pek çok alışkanlığın hayatın ileriki dönemlerinde sıklıkla tekrar edildiği düşünülürse, bağlanma teorisinin bu konudaki etkisi daha iyi anlaşılabilir. Aile ortamında farkında olarak yapılanlar kadar farkında olmadan yapılanlar, hem doğrudan hem de dolaylı olarak çocukların Tanrı'ya bağlanmaları üzerinde etkilidir. Ailenin çocuğun Tanrı'ya bağlanma üzerindeki etkisi, sadece çocuğa birtakım dinî öğretileri öğretmek veya model olmakla kalmaz. Bu durum dinin aile içi iletişime ve ailenin çocuğun diğer sosyal ilişkileriyle ilgili yönlendirmelerine olan etkisiyle dinî sosyalleşmeyi de etkiler.¹³²

Bağlanma teorisi ile din ilişkisinin temel sebebi, birçok insan için Tanrı'nın psikolojik açıdan bir bağlanma figürü olarak işlev görebileceği düşüncesidir. Kirkpatrick ve Shaver'in araştırması insanların Tanrı'yı bunalım zamanlarında güvenli bir sığınak ve kendilerini olumsuzluklardan koruyacak güvenilir bir temel olarak algıladıkları fikrini doğrulamıştır. Kirkpatrick ve Shaver'ın çalışması Tanrı'ya güvenli bağlanma göstermiş insanların, Tanrı'ya kaygılı bir şekilde bağlanmış olanlara göre çok daha iyi bir yaşam doyumuna sahip olduklarını buna karşın çok daha az kaygı, depresyon ve fiziksel hastalık şikâyetinde bulduklarını ölçerek göstermişlerdir.¹³³

İnsanın Tanrı ile kurduğu her türlü ilişki, temelde bir Tanrı tasavvuru aracılığıyla gerçekleşir. Tanrı'nın herhangi bir biçimde tasavvur edilmesi ve anlaşılması bizzat

---

¹³¹ I. Bretherton, *The Origins of Attachment Theory: John Bowlby And Mary Ainsworth, Developmental Psychology*, 1992, s. 759-775. ; Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Değerler Eğitimi Merkezi, 2006, s. 30.

¹³² Faruk Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi*, Tuğra Ofset Yayınları, Trabzon, 2015, s. 39.

¹³³ Kirkpatrick - Shaver, *a.g.e.*, s.270-275; akt. Hayta, *a.g.m.*, s. 41.

Tanrı'nın kendisi tarafından oluşturulduğu gibi, insan zihni tarafından da şekillendirilmektedir.¹³⁴

Bu bağlamda bireyin Tanrı'ya yönelik duygu ve düşünceleri onun Tanrı algısını oluşturduğu düşünülebilir. İster inansın ister inanmasın her bireyin zihninde bir Tanrı imgesi ya da şeması vardır. Bireyin zihninde bir Tanrı algısı oluşurken, kuşkusuz onun çevresi, sahip olduğu inancı, kişiliği ve bireye aktarılan bilgiler; o bireyin Tanrı'ya yönelik algısının olumlu veya olumsuz yönde gelişmesini etkileyebilmektedir. Bir dine inanan kişi, o dinin Tanrı tasavvurundan etkilenecek bir Tanrı imgesi geliştirebilir. Birey, Tanrı'ya ilişkin duygu ve düşünceleri ile de kendine özgü bir tasavvura sahip olur. Açıkçası Tanrı inancı kişinin kendi dinî eğilimleri ve kutsal olana bağlanma isteğinin farkına varması ile oluşur.¹³⁵

Tanrı tasavvuru, psikolojik bağlamda, ruhun özünün bir göstergesidir ve her zaman güçlü bir yüz yüze gelmenin içsel bir deneyime yansımalarıdır.¹³⁶

Karşılaştığı güçlükleri, üstesinden gelemediği sorunları, yüce bir gücün yardımını isteyerek aşmaya çalışması ve bu varlığa gönülden bağlanması, inanan insana elbette bir güven ve huzur verecektir. Tanrı'ya içtenlikle inanan ve ona sığınan insan, her şeye gücü yeten bir varlığa yönelmenin huzurunu yaşayarak yaşamını daha anlamlı hale getirecektir.¹³⁷

Hayta, (2006) bağlanma kuramı ve İslam'da Allah kavramını ele aldığı çalışmada sevgi ve Rahmet kavramlarının İslâm'ın derunî öğretisinin en belirgin ayırıcı özellikleri olduğunu, Kur'an'da Allah'a atfedilen el-Hubb (sevgi) kavramının insanla Allah arasındaki ilişkiyi belirleyen temel kavram olduğunu ifade etmiştir. Hayta, bağlanma teorisyenlerinin vurguladığı annenin, çocuğun tehlike anında sığınacağı, onu koruyan, çekinmeden tehlikeleri savuşturan, besleyen ve sınırsız sevgi gösteren özelliklerinin İslâm'ın Allah kavramına yüklediği tüm sıfatlarla benzerlik gösterdiğini

---

¹³⁴ Mahmut Ay, *a.g.m.*, s. 109 ; L. Feuerbach, *Hıristiyanlığın Özü*, Çev.: O. Özügül, Say Yayınları, İstanbul, 2008, s. 106.

¹³⁵ Mehmet Aydın, *Gençlik ve Din*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 54.

¹³⁶ C. G. Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, Çev.: İ. Kantemir, Can Yayınları, İstanbul, 2013, s. 304.

¹³⁷ Saffet Kartopu, "Dinî Yaşayışta Hayatı Sorgulama", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2006, s.77.

söylemektedir. Allah'ın Rahman ve Rahim isimlerinin çoğu zaman Allah'a bağlanma yaklaşımının annelik özelliklerine vurgu yaptığını ifade etmiştir.¹³⁸

1.7. TANRI ALGISININ SEVGİ VE KORKU YÖNÜ

Semavî ve beşerî dinî inançların en önemli kavramlarından birisi olan Tanrı fikri, insan hayatının en önemli bir gerçekliği olarak her dönemde varola gelen bir olgu olmuştur. Geçmişten günümüze insanların önemli bir çoğunluğunun kendilerinden daha üstün güçleri olan bir varlığa inandıkları görülmektedir. Din psikolojisi literatüründe insanın dış müdahale ve telkinden bağımsız olarak fitraten inanma kabiliyetiyle dünyaya geldiği savunulan bir görüştür.¹³⁹

İnançta duygunun çok önemli bir yeri vardır. İnsan sevdiğine inanmaya isteklidir ve inanır. Farklı heyecanlarda inancı etkileyen unsurlardır bu nedenle inancın, hüküm olma bakımından zihinsel, teslimiyet ve boyun eğme bakımından duygusal, davranışa dönüşme bakımından da iradi bir yönü¹⁴⁰ vardır. Bu iradi yönü de insandaki inanma güdüsünden kaynaklanmaktadır.

Dinî inanç ve tasavvurlarımız, doğrudan tarihsel ve toplumsal yapılarından gelmez. Ancak bunlar içsel bir bağla birbirlerine bağlıdır.¹⁴¹ Bu bağ bulunmadığı zaman, insan yaşamı artık canlı din duygusuyla coşamaz ve din, artık ölü bir gelenek haline gelir; insanları birleştiremez, aksine birbirinden ayırır. Sevgi, barış ve bilgelik yolu olmaktan çıkar ve çatışmalar üreten sorunlu bir zemine dönüşür.¹⁴²

Bütün insanlarda fitrat gereği inanç eğilimi vardır. Aslında insanlığın inanç hususunda ortak noktada birleştiği görülürken, dinlerdeki asıl problem Tanrı inancı veya tasavvuru olmayıp Tevhid problemidir. Yani asıl problem Tanrı tek mi yoksa daha mı fazladır. İlâhi kaynaklı dinlere bakıldığında da peygamberlerin hep bu sebeple gönderildiği görülmektedir.

Kur'an'da tevhid ce tenzih inancı açıklanmış, Allah'tan başka hiçbir yaratıcı ve hâkim-i mutlak bulunmadığı açıklanmıştır. Kişi tevhid ve tenzih şuuru içinde Allah'a

---

¹³⁸ Hayta, *a.g.m.*, s. 29-63.

¹³⁹ Hasan Kayıklık, *Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık*, (Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi-içinde), Karahan Kitabevi, Adana, 2006, s. 157.

¹⁴⁰ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayınevi, Samsun, 1993, s. 46-47.

¹⁴¹ Mehmet Evkuran, "İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl.2, Sayı 1, Bahar 2007, s.45-62.

¹⁴² Bedia Akarsu, *Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, İstanbul, 1998, s. 182.

karşı sorumluluğunu yüklendiği zaman, hür iradesiyle vicdanının sesini dinleyecek ve davranışlarını bir bütün olarak değerlendirerek yaşayışında bir denge kuracaktır.¹⁴³

İslam'ın Tanrı tasavvurunun en belirleyici niteliği hiç kuşkusuz Tevhid'dir. Kur'an-ı Kerim'de de Allah'ın "birliğini ifade eden ayetler, varlığını belirten ayetlerden çoktur."¹⁴⁴ O'nun birliğinden kasıt, benzeri ve dengi olmayan, cüzlerden oluşmuş olmayan, Allah'tan başka ilahın olmadığıdır. Rablikte ve ulûhiyette tevhid, Fatiha ve ihlâs sureleriyle formüle edilmiş gibidir.¹⁴⁵

*"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?"*¹⁴⁶

Kişiden kişiye farklılık göstermekle birlikte bazı bireyler Allah'ı daha çok "seven", "affeden", "merhametli", gibi olumlu ve sevgi yönelimli olarak algılamakta bazıları ise Allah'ı "cezalandırıcı", "affetmeyen" ve "korkulan" gibi korku yönelimli sıfatlarla algılamaktadır. Sevgi yönelimli Allah algısı yüksek olan kişilerin Allah'la ilgili en temel duygusu sevgi ve güvendir. İbadetleri yapma ve kötülüklerden kaçınmanın temel sebebi Allah'a karşı duyulan sevgidir. Korku yönelimli Allah algısına sahip olan bireyin ise cezalandırılma, affedilmeme gibi endişelerinden dolayı Allah'a karşı korku duygusu daha ön plandadır.

Bu nedenle Allah; Kur'an-ı Kerim'de *"İnsandan, kendisine teslim olmasını, kayıtsız şartsız hâkimiyetini kabul etmesini ve sadece ona kul olmasını"*¹⁴⁷ istemektedir. *"Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Ve biz ona şah damarından daha yakınız"*.¹⁴⁸

Din duygusu diğer korkuların ortaya çıkardığı uzaklaşmak, kaçmak, nefret etmek gibi eğilimlerin yerini sığınmak, sokulmak gibi eğilimlerin alması yönüyle diğer korkulardan farklıdır.¹⁴⁹ Nitekim korku yönelimli Tanrı algısına sahip olan bazı bireyler Allah'a karşı güçlü bir sevgi duygusuna da sahip olabilir.¹⁵⁰ İşte Allah, iman edip salih amellerde bulunan kullarına böyle müjde vermektedir. *De ki: "Ben buna karşı yakınlıkta*

¹⁴³ Habil Şentürk, *İbadet Psikolojisi: Hz. Peygamber Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 63.

¹⁴⁴ Bekir Topaloğlu, *İslam Kelamcılarının ve Filozoflarının Göre Allah'ın Varlığı*, Diyanet İşleri Başkanlık Yayınları, Ankara, 1992, s. 428.

¹⁴⁵ Dınvar, *a.g.t.*, s. 36.

¹⁴⁶ Fussilet, 41\83.

¹⁴⁷ Zariyat, 51\56.

¹⁴⁸ Kaf, 50\16.

¹⁴⁹ Akt. Peker, *a.g.e.*, s.105-106.

¹⁵⁰ Ribot Theodule, *Hissiyat Ruhiyatı*, Çev. M. Şekip Tunç, Evkaf İslamiye Matbaası, c.1, İstanbul, 1927, s.121-122.

*sevgi dışında sizden hiçbir ücret istemiyorum". "Kim bir iyilik kazanırsa, Biz ondaki iyiliği artırırız. Gerçekten Allah, bağışlayandır, şükredene karşılığını verendir."*¹⁵¹

Konuyla ilgili Albayrak'ın ergenlerle yaptığı çalışmasında, araştırmasına katılan ergenlerin çoğunun aile ve okullarında baskı ve korkuya dayalı otoriter bir din eğitimi aldıkları ve bunun sonucunda dinî inanç ve tutumlarının oluşmasında korkunun olumsuz yönde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ergenlere dinî değerler anlatılırken sevgiye dayalı mesajların daha etkili sonuçlar verdiği ve ergenin Tanrı'ya yaklaşımında sevgi motifinin korku motifine oranla daha fazla etkili olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada Albayrak; dinî hayatın duygu boyutunda en etkili mesajın sevgi olduğunu vurgulamıştır. Çalışmaya göre sevgi mesajları öğrencilerin Allah'a güvenlerini artırmaktadır. Korku mesajları ise Allah sevgisi puanlarını düşürmüş ve cehennem azabı puanlarını yükseltmiştir. Aynı şekilde sevgi mesajları, Allah sevgisi puanlarında artışa, cehennem azabı puanlarında ise düşüşe neden olmuştur. Sevgide doyum sağlanması ile ahlaki davranışta bulunma eğilimi arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.¹⁵²

Bütün dinlerin oluşmasında muhakkak ki Tanrı tasavvurunun etkisi vardır. Tanrı yoksa dinde yoktur. Tanrı dinlerin ortaya çıkma sebebi iken dinlerin ana problemi de var olan Tanrı algısı yani tenzih ve tevhid konularıdır.

*"Evreni ve ondaki her şeyi, insanın bildiği ya da bilmediği bütün varlıkları Allah'ın yarattığını ve bu nedenle de Allah'ın yarattığı hiçbir şeyin onunla kıyaslanamayacağını vurgular ve buna imanı emreder"*¹⁵³. *Kur'an, Yaraticının teklifi üzerinde ısrarlı telkinlerde bulunur: "Tanrı, bir tek Tanrı'dır, O'ndan başka tapılacak yoktur"*¹⁵⁴. *"Zaten, Yerde ve gökte Tanrı'dan başka Tanrı olsaydı, fesada uğrarlardı"*¹⁵⁵. *"0, gökleri ve yeri hak ve hikmet ile yaratandır"*¹⁵⁶.

Yapıcı (2004)'nın, Çukurova Üniversitesinde okuyan öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmasında bulguları Tanrı tasavvurunun olumlu ve olumsuz olan bireyler olarak sınıflama yaptığında, bazı öğrencilerin verilen sıfat listesinde "korkulan varlık", "cezalandıran, azap eden", "cehennem", "yok eden, öldüren" Olumsuz Tanrı tasavvuru

---

¹⁵¹ Şura, 42\ 23.

¹⁵² Ahmet Albayrak, "Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği", Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Bursa, 1995, s. 40-50.

¹⁵³ Şura, 42\ 11.

¹⁵⁴ Ali İmran, 3/2 ; Bakara, 2/163 ; Saffat, 37/5-6 ; Nahl, 16/51.

¹⁵⁵ Enbiya, 21/ 22-23 ; İsra, 17/ 42.

¹⁵⁶ En'am, 6/ 73.

olarak nitelendirebileceğimiz sıfatları ön plana çıkarmıştır. Bunların dışında kalan (Tanrı'yı inkâra yönelik ya da bu konuda şüpheci olan ifadeleri bir yana bırakırsak) diğer bireylerin açıklamalarının tamamının olumlu Tanrı tasavvuru olduğunu belirtmiştir. Bu sonuçlardan hareketle gençlerin büyük çoğunluğunun Allah'ı genel anlamda olumlu nitelendirdiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁷

Akdemir (2003) Allah insan ilişkisinin gerçek boyutunun sevgi boyutu olduğunu söyleyerek şunları vurgular: “Sevgisiz bir varoluş biçiminin bizzat Kur'an'a ve vahiy sürecine aykırı olduğunu kabul etmek gerekir; çünkü sevgi kaynaklı olmayan eylemler, kuru, hissiz, şekilden öteye gitmeyen ve gösteriş amacı güden eylemlerdir.” İslam düşüncesinde de bireyin sevgiyle Allah'a yaklaştıkça, Allah'ın da sevgisiyle kuluna yakınlaştığı ve sevgisini sevene ulaştırarak kuşattığı vurgulanmaktadır.¹⁵⁸

İslam dininin sunduğu Allah tasavvurunda Allah'ın merhamet ve bağışlayıcılık boyutu ön plana çıkmaktadır. “(Taraftından onlara) De ki: "Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."¹⁵⁹ “Ancak tövbe edip de inanan ve Salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁶⁰

Kuran'da ve hadislerde Allah'ın bağışlayıcı, merhametli, kullarını özellikle iyilik yapanları sevdiği buna karşın günahkârları cezalandıracağı ve kendisinden sakınılması gerektiği yer almaktadır. “ ‘Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük’ Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâti verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.”¹⁶¹ “Allah tövbe edenleri sever, temizlenenleri sever.”¹⁶²

Allah'ın isim ve sıfatlarını tanımanın Allah'a inanma ve O'nu bilip tanıma ile yakın ilgisi vardır. Böylece icmalı iman, tafsili iman haline gelir.¹⁶³ Tafsili iman sonucunda da Tanrı ile iyi ve güzel bir şekilde kurulan diyalogun, kendilerine mutluluk

¹⁵⁷ Asım Yapıcı, “Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamalara Sosyo-psikolojik Bir Bakış”, Çukurova Üniversitesi Örneği. Değerler Eğitimi Dergisi, Sayı 2, Adana, 2004, s. 7-8.

¹⁵⁸ Yapıcı, a.g.e., s. 65-115.

¹⁵⁹ Zümer, 39/ 53.

¹⁶⁰ Furkan, 25/ 70.

¹⁶¹ Araf, 7/ 156.

¹⁶² Bakara, 2/ 222.

¹⁶³ Şentürk, a.g.e., s.66.

ve huzur vereceği inancını taşımaktadırlar. Bu sonuçlara göre, sağlam ve sağlıklı bir Tanrı inancı, kişinin kendisini mutlu ve huzurlu hissetmesinde önemli bir paya sahiptir. Zihinsel anlamda, dar sınırlara sıkıştırılan bir dindarlık anlayışı, bilhassa aşırı duyarlı insanlara, ruhsal anlamda zarar verebilmektedir. Mesela, deforme olmuş bir Tanrı tasavvuruna sahip kişiler, sosyal ilişkilerinde aşırı derecede kavgacı, içsel hayatlarında da ileri derecede kaygılı olabilmektedirler. Başka bir deyişle, insanların Tanrı'yı tasavvur etme biçimleri, onların kendilerini huzurlu ya da huzursuz hissetmelerine sebep teşkil etmektedir.¹⁶⁴ Tanrı tasavvuru, insanların kendilerini huzurlu ya da huzursuz hissetmelerine neden olurken, yaşadıkları olumlu ya da olumsuz olaylar da Tanrı tasavvurlarını sevgi yönelimli veya korku yönelimli Tanrı algısı olarak etkilemektedir.

İslam dininin sunduğu Allah tasavvurunda Allah'ın merhamet ve bağışlayıcılık boyutu ön plana çıkmaktadır. *“(Taraftından onlara) De ki: "Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allâh'ın rahmetinden umut kesmeyin. Allâh bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*¹⁶⁵ *“Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*¹⁶⁶

1.7.1. Ergenlerde Tanrı Tasavvuru

Çocuklukta oluşmaya başlayan Tanrı kavramının, bireyin gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de varlığını devam ettirdiği düşünülmektedir.¹⁶⁷ Kimi aileler çocuğun üst benliğinin gelişmesinde dinî baskı ve Tanrı korkusunu kullanır. Ebeveynler kendi istek ve kurallarını çocuğa benimsetmek ve çocuğu bunlara uymaya yönlendirebilmek için, bunları Tanrı'nın yasalarıymış gibi sunarlar. Çocuğu cehennem ateşiyle ve cehenneme atılmakla korkuturlar. Böylece, din ve Tanrı figürleri, ailenin, toplumun ve kültürün, çocuktan beklediği davranış biçimlerini yerine getirmesi için araç olarak kullanılır. Çocuk, anne babasına itaatsizlik etmenin, Tanrı'nın gazabına neden olacağı korkusunu taşır.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana, 2007, s. 92-93.

¹⁶⁵ Zümer, 39/ 53.

¹⁶⁶ Furkan, 25/ 70.

¹⁶⁷ Yapıcı, *a.g.e.*, s .65-115.

¹⁶⁸ Özcan Köknel, *Korkular, Takıntılar, Saplantılar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 200.

Bu tür bir Tanrı korkusu gereksiz ve aşırı olması ve bu kadar korkutucu, cezalandırıcı, engelleyici bir dinî algının çocuğun üst benliğinde olumsuz bir Tanrı algısına neden olacağı ve bunun da korkuya dayalı bir davranış biçimine yol açacağı aşikârdır. Bu da çocuğun dinî davranış ve tutumlarını, günah korkusu altındaki tabulara dönüştürür.¹⁶⁹

Kişi dünyaya inanma istidadına sahip olarak gelir.¹⁷⁰ Bireyin inancının oluşmasında ilahi güçler kadar dış faktörlerin de etkisi büyüktür.¹⁷¹ Beş yaşına kadar hayata adapte olmaya çalışan çocuk, bu yaştan sonra hayatını devam ettirmek için yasanacak ve destek alacak bir şeyler arar. İsteklerinin karşılanması ve tehlikelere karşı korunma ihtiyacı çocuğu güçlü ve her şeye kadir bir ilah arayışına iter. Düşünmeden, şek ve şüphe duymadan, itiraz etmeden, tüm samimiyetiyle Allah'a inanmaya hazır olan ergen, bu şekilde kendisini daha güçlü hisseder.¹⁷² Nitekim Allah'a güvenen kişiler, hayatın zorlukları karşısında pes etmezler, üzüntü, keder ve sıkıntı onları fazla etkilemez, birtakım olumsuz olaylar ve şartlar karşısında onların aşırı derecede üzülmelerini engeller.¹⁷³

Ergenler inanç açısından tutarlı değildirler. Hem dine yönelim hem de dinden uzaklaşma sıkça yaşanan bir durumdur. Tek bir dinin bütün yönlerini uygulamak yerine kendilerine uygun cevapların olduğu farklı inanç ve değerlendirmelerin bazı yönlerini alarak zihinsel tutarlılık oluşturan bir inanç sistemi oluştururlar. Özellikle öğrencilik yıllarında yüksek bir güce ve ruha inanma duygusu daha ağır basar.¹⁷⁴

Ergenlik döneminde bireyde gözlenen önemli değişikliklerden biri de soyut düşünme yeteneğinin gelişmesidir. Daha önce Tanrı'yı insana ait modeller içinde düşünen çocuk, ergenlikle birlikte; insana veya maddi unsurlara benzeyen bir Tanrı tasavvurundan kurtulmaya baslar.¹⁷⁵ Tek, benzeri olmayan bütün evrenin yaratıcısı olan, canlı ve olumsuz bir Tanrı düşüncesine ulaşmaya başlar. Bu düşünceye ulaşmasında gencin çevresi, anne babası, arkadaşları ve aldığı eğitimin büyük bir etkisi olduğu

¹⁶⁹ Köknel, *a.g.e.*, s. 210-215.

¹⁷⁰ Pierre Bovet, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, çev. Selahattin Odabaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1958, s. 136.

¹⁷¹ Kerim Yavuz, "Dinî İnançın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübelik Problemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, sayı:7,Erzurum, s.139.

¹⁷² Hökelekli, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁷³ Habil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 30.

¹⁷⁴ Ali Kuşat, *Türk toplumunda Nazar Olgusu ve Psikolojik Bir Yaklaşım*, Laçın Yayınevi, Kayseri, 2004, s. 251.

¹⁷⁵ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnançının Gelişimi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970, s. 52.

söylenmektedir. Bu yaştaki öğrencilerin büyük bir kısmının Tanrı'yı sembolik, soyut ve ruhani kavramlarla düşünmeye başladığı görülmektedir.¹⁷⁶

Ergenlerde Oluşan Tanrı Tasavvuruna Psikolojik Yaklaşımlar açısından bakılacak olursa (Chartier ve Goehner, 1977), Tanrı kavramının oluşumu konusunda ebeveyn tutumlarının belirleyici olduğunu ve benlik kabulünün de desteklediği ailelerde yetişen çocukların kabul edici Tanrı imajını geliştirebileceklerini savunmuşlardır.¹⁷⁷

Ergenlerin, doğup büyüdüğü aile, içinde yaşadığı çevre, ilişki kurduğu sosyal çevre, kimsenin görmediği içsel duyguları ve etkilenmesini sağladığı dışsal duygular gibi bütün yaşamsal özellikleri Tanrı algısını şekillendirecektir. Birey ergenliği atlatıp olgunluğa geçtikten sonra kendince Tanrıyı kabullenmeye ve sayılan faktörlerin etkisiyle oluşturduğu Tanrı tasavvuru çerçevesinde kabulleriyle yaşamaya başlayacaktır.

---

¹⁷⁶ Peker, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁷⁷ Akt. Güler, *a.g.t.*, s. 125.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, araştırmaya katılanların nitelikleri, veri toplama ve ölçme araçları, verilerin toplanması ve analizlerine dair bilgi ve açıklamalar yer almaktadır.

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada, şu anda ya da geçmişte var olan bir durumu, olduğu gibi tasvir ederek, mevcut durum ve şartları olduğu gibi ortaya koyan, tarama modeli kapsamında hazırlanmış ve bu araştırmada iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin araştırıldığı tarama modeli kullanılmıştır.¹⁷⁸

Veriler anket tekniğinden yararlanarak toplanmıştır. İlişkisel tarama modeline uygun olarak demografik özelliklerden oluşan bağımsız değişkenler ile Tanrı algısı ölçeği (TA I-II) arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

2.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni, 2017- 2018 yılları arasındaki Isparta'da Merkez Işıkkent İmam Hatip Lisesi, Isparta Merkez Şehit Tevhit Akkan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Isparta Merkez Hacı Ahmet Ersöz İmam Hatip Lisesi ile Merkez İMKB Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesinde okuyan 13-18 yaş arası ergenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme, evren içinden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 301 ergenden oluşmaktadır.

Örneklemin büyümesi evreni temsil etme gücünü artırırken yanılma payını azaltmaktadır. Araştırmamızda 301 ergenin kullanılması örneklemin üst düzeyde evreni temsil ettiğini göstermektedir. Yapılan anketler kontrol edilmiş olup anketlerden 13 anket tutarsız ve hatalı olduğu için çıkarılmış olup 288 anket analizlere dâhil edilmiştir.

---

¹⁷⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Bilim Yayın., Ankara, 1986, s. 80-81.

2.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bilgi toplama ve ölçme amacıyla anket tekniğine başvurulmuştur. Geniş bir kitleye ulaşma imkânı sağlaması, pratik uygulama kolaylığı ve diğer tekniklere göre daha az zaman ve finansman gerektirmesi gibi nedenlerle anket tekniği kullanılmıştır. Ankette, araştırma hakkında genel bilgilendirme yapılmış, sosyo-demografik bilgiler ve Tanrı algısı (TA I-II) ölçeğine de yer verilmiştir. Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır:

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Bu form ile ergenlerin demografik özellikleri(yaş, cinsiyet, eğitim durumu, yaşadığı yer, inanç boyutları, dinî eğitim aldığı kişi ve din eğitimini alma yöntemi) ile kişiye özel Tanrı algısı(tasavvuru) için bilgiler toplanmıştır.

Bu sorular ergenlerin Tanrı Algısını tamamen kendi algıladıkları şekli ile cevaplaması istenen sorular içermektedir. Yani herhangi bir ölçme ve belgeleme istenilmemiş olup, öznel cevaplar işleme alınmıştır.

2.3.2. Tanrı Algısı Ölçeği (TA) I-II

Araştırmaya katılan deneklerin Tanrı' ya yönelik duygu ve düşüncelerini belirlemek üzere Öznur Özdoğan danışmanlığında Ö. Güler (2006) tarafından hazırlanan Tanrı Algısı Soru Formu I (TA I) kullanılmıştır. Tanrı algısı soru formunda bireylere Tanrı hakkındaki duygu, düşünce ve davranışları ile ilgili, evet ve hayır şeklinde seçebilecekleri 44 ifade verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Soru Formu I in Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı, 83 (N:539) olarak bulunmuştur.

Bu tez çalışmasında da 13-18 yaş arası ergenlerin Tanrı algıları incelendiği için (TA) I ölçeği kullanılmıştır.

2.3.3. Tanrı Algısı Ölçeği (TA) I-II

TA Ölçeği, katılımcıların Tanrı'ya yönelik sevgi yönelimli ya da korku yönelimli atıflarını ortaya koymak üzere Güler (2007b) tarafından geliştirilmiştir.

Ölçek maddeleri sevgi yönelimini ve korku yönelimini karşılayacak şekilde hazırlanmıştır. Ölçekte, Tanrı ile ilgili 32 tutum ifadesi yazılmış ve seçenekler 5' li

Likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçeği yanıtlayan bireyden her soru için (1) “Hiç Yansıtıyor”, (2) “Kısmen Yansıtıyor”, (3) “ Biraz Yansıtıyor”, (4) Oldukça Yansıtıyor” ve (5) “Tamamen Yansıtıyor” şeklindeki şıklardan birini işaretlemesi istenmektedir.

Ölçek maddeleri hazırlanırken Tanrı algısı olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılmış olup bu boyutları belirlerken de sevgi ve korku yönelimlerine göre belirlenmiştir. Korku yönelimli Tanrı algısında "Cezalandıran, Affetmeyen ve Korkutucu Tanrı ile ilgili ifadeler; sevgi yönelimli Tanrı algısında ise "Affeden, Çok Seven ve Güvenilir Tanrı" ile ilgili ifadeler ölçek maddelerini meydana getirmiştir. Ölçekteki maddelerin bu yönelimleri karşılayıp karşılamadığına bakmak için konusunda uzman olan akademisyenlerden her bir ifadenin hangi yönelimi (Sevgi mi yoksa Korku mu) ölçtüğünü belirtmeleri istenmiş; tüm yorumlar göz önüne alınarak ölçeğin geçerlilik analizi yapılmıştır.

Anket uygulamasında kullanılan değişkenlerin tutarlılığını belirlemek için kullanılan güvenilirlik analizi, bir anketin güvenilirlik düzeyini gösterir.¹⁷⁹

Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin sevgi yönelimli, olumlu Tanrı algısına; düşük puanlar ise korku yönelimli olumsuz Tanrı algısına sahip olduğunu gösterir. Sevgi ifadeleri düz puanlanırken, korku ifadeleri ters yönde puanlanmaktadır. Buna göre 1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20 ve 22 numaralı ifadeler düz, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 21 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 83 olarak bulunmuştur ki bu değer oldukça güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir.¹⁸⁰

Bu tezdeki Tanrı algısı II ölçeğin Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı da 82 bulunmuştur.

2.4. VERİLERİN TOPLANMASI

Öncelikle kişisel bilgi formu, Tanrı algısı ölçeği (I-II) kitapçık haline getirilerek çoğaltılmıştır. Anketin uygulaması Isparta İlinde gerçekleştirilmiştir.

---

¹⁷⁹ Hüseyin Fidan, *Asimetrik Bilginin Elektronik Ticaret Üzerindeki Etkileri ve Tüketici Güveni Üzerine Bir Uygulama*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2014, s. 232.

¹⁸⁰ Özlem Güler, “Tanrı’ ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı Ve Günahkârlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Ankara, 2007, s. 113.

Veriler 2017-2018 eğitim öğretim yılının ilk döneminin son iki haftasında toplanmıştır. Anket uygulamaları, öğretmenler tarafından ders saatlerinde gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Öğrenciler araştırmaya katılma konusunda zorlanmamış, isteyen öğrencilere soru formları verilmiştir. Araştırmanın amacı öğrencilere kısaca sunulmuş ve amaca ulaşabilmesi için samimi bir şekilde cevap vermekten kaçınılmaması vurgulanmıştır. Uygulamalar 15 dakika ile 20 dakika arasında sürmüştür. Anket uygulaması, Merkez Işıkkent İmam Hatip Lisesi, Isparta Merkez Şehit Tevhit Akkan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Isparta Merkez Hacı Ahmet Ersöz İmam Hatip Lisesi ile Merkez İMKB Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesinde yapılmıştır. Sınıf düzeyi konusunda bir ayırım gözetilmemiştir. 12-18 yaş arası her yaş grubu öğrenciye ulaşılmaya çalışılmıştır. Ankete toplam 301 öğrenci katılmıştır.

2.5. VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırma Isparta Merkez Işıkkent İmam Hatip Lisesi, Isparta Merkez Şehit Tevhit Akkan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Isparta Merkez Hacı Ahmet Ersöz İmam Hatip Lisesi ile Merkez İMKB Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesinde okuyan 13-18 yaş grubu kız ve erkek ergenlerin Tanrı Algılarının (Tasavvurları) karşılaştırılmasını amaçlayan bir çalışmadır.

Araştırmada tarama (survey) yöntemlerinden birisi olan anket yöntemi kullanılmıştır. Temel tarama araçlarından birisi olan anketler, en etkili araştırma yöntemlerinden olup, sosyal bilimlerde alanlarında yoğun olarak kullanılmaktadır.¹⁸¹ Çalışmada anket formları aracılığıyla elde edilen veriler SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) 20.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçekte yer alan ifadelerin ve alt boyutların frekans ve yüzde değerleri, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmış ve istatistiksel değerlendirmeler bu hesaplamalar üzerinden yapılmıştır. Analizlere geçmeden önce verilerdeki Missing Value değerleri bulunmuştur. Katılımcılardan 12, 13, 14, 18 ve 21 nolu katılımcıların verdiği cevaplardaki kayıp ve yanlış veriler yerine Seri Ortalamaları atanmıştır.

Araştırmanın sorularını test etmeden önce, Skewness ve Kurtosis çarpıklık basıklık analizi ile verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Analiz

---

¹⁸¹ Bilal Sevinç, *Survey Araştırması Yöntemi*, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Editör: Kaan Böke), Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 252.

neticesinde + 1 ile -1 değerleri arasında olmayan cevaplar çıkartılmıştır. Ayrıca Outliers Uç Değeri Analizi yapılarak tutarsız cevaplar da çıkarılmıştır. Bu sebeple veriler 301'den 288'e düşmüştür. Sonuç olarak veriler normal dağılıma uyduğu için verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Verilerin analizinde, bağımsız ikiden çok grup arasında fark olup olmadığını karşılaştırırken Varyans Analizi (F testi), iki grup arasında fark olup olmadığını karşılaştırırken t testi kullanılmıştır. İkiden fazla gruplarda fark tespit edildiğinde, farkın kaynağını bulmak için ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Ankette ayrıca alt boyutlara ilişkin güvenilirliğin belirlenmesinde Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmıştır. Araştırmada tüm bulgular % 95 güven aralığında, $p < 0,005$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Tanrı algısı ile ilgili genel ortalama aşağıdaki sorular ters çevrilerek bulunmuştur.

Soru No	İfadeler
1	O'nun sevgisini kaybetmekten korkuyorum.
2	O'nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.
4	O'nu düşündüğümde utaniyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.
6	O'nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.
8	O, benim için korkutucudur.
10	O'nun gazabına uğramaktan korkuyorum.
12	O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.
14	O'nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.
16	O'nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.
18	O aklıma geldiğinde O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.
20	O, her an işlediğim günahlarımı kaydediyor.
22	O'nu düşündüğümde beni cezalandırmaması için O'ndan af diliyorum.
24	O'nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.
26	O'nun, zor zamanlarımda benim yanımda olmadığını hissediyorum.
28	O'nun bana adaletli davrandığını sanmıyorum.
30	O'nun benim dualarımı dinlediğini zannetmiyorum.
32	O'na itaat etmezsem cehenneme gideceğimden korkuyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın oluşumuna sebep olan problemin çözümü için toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk önce demografik özelliklerinin, (okul türü, cinsiyet, yaş, din eğitimi aldığı kişi ve din eğitimi alma yöntemi) incelenmesi ve Tanrı algısı I-II ölçeğinin de kullanılmasıyla elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu bulgulara dayalı tablolarla birlikte analiz ve değerlendirme yapılmıştır.

3.1.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan İHL ve İMKB Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesinde okuyan katılımcılara ait demografik veriler Tablo 3’de verilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Okul		
İmam Hatip Liseleri	146	50.7
İMKB Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesi	142	49.3
Yaş		
13-15	122	42.4
16-18	166	57.6
Cinsiyet		
Erkek	186	64.6
Kız	102	35.4
Doğduğu Yer		
Köy	28	9.7
Kasaba	9	3.1
İlçe	38	13.2
Şehir	189	65.6
Büyükşehir	24	8.3
Yaşadığı Yer		
Köy	44	15.3
Kasaba	16	5.6
İlçe	33	11.5

Şehir	175	60.8
Büyükşehir	20	6.9
Dindarlık Değerlendirmesi		
Çok Dindar	30	10.4
Dindar	161	55.9
Biraz Dindar	93	32.3
Dine İlgisiz	4	1.4
Allah İnancı		
Kesinlikle İnanıyorum	251	87.2
İnanıyorum	31	10.8
Şüphelerim Var	6	2.1
İnanmıyorum	0	0
Din Eğitimi Kimden Aldığı		
Anne/Baba	233	80.9
Büyükanne/Büyükbaba	17	5.9
Yakın Akraba/Komşu	8	2.8
Sınıf Öğretmeni	2	0.7
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	28	9.7
Din Eğitiminin Verilme Yöntemi		
Korkutarak	13	4.5
Sevdirek	251	87.2
Kararsızım	24	8.3
Toplam	288	%100

Okula Göre Dağılım

Tablo 3’de görüldüğü üzere anketi cevaplayan öğrencilerin okullarına bakıldığında 146 katılımcı sayısı ile % 50,7 oranla çoğunluğu İmam Hatip Lisesi, geriye kalan kısım ise 142 katılımcı sayısı ile % 49,3 Merkez İMKB Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesi öğrencisinden oluşmaktadır.

Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet verileri incelendiğinde, 186 katılımcı sayısı ile % 64,6 ile çoğunluk erkek olup geriye kalan 102 katılımcı sayısı ile % 35,4’ü ise kızdır.

Yaşa Göre Dağılım

Yaş verileri incelendiğinde, katılımcıların 122 öğrenci sayısı ile % 42,4’ünün 13 ile 15, 166 öğrenci sayısı ile %57,6’sının da 16 ile 18 yaş aralığında oldukları belirlenmiştir.

Doğduğu Yere Göre Dağılım

Anketi yanıtlayan öğrencilerin doğduğu yere göre dağılımına bakıldığında, 28 katılımcı sayısı ile % 9,7’sinin köyde, 9 katılımcı sayısı ile % 3,1’inin kasabada, 38

katılımcı sayısı ile % 13,2' sinin ilçede, 189 katılımcı sayısı ile % 65,6'sının şehirde ve 24 katılımcı sayısı ile % 8,3'ünün büyükşehirde doğduğu saptanmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun şehirde doğduğu görülürken, katılımcılardan en az oranın ise kasabada doğduğu görülmektedir.

Yaşamlarının Geçtiği Yere Göre Dağılım

Ankete katılan öğrencilerin yaşamlarının büyük çoğunluğunun nerede geçtiğine bakılacak olursa; 44 katılımcı sayısı ile % 15,3'ünün köyde, 16 katılımcı sayısı ile % 5,6'sının kasabada, 33 katılımcı sayısı ile % 11,5'inin ilçede, 175 katılımcı sayısı ile % 60,8'inin şehirde, 20 katılımcı sayısı ile % 6,9'unun büyük şehirde hayatlarını geçirdikleri tespit edilmiştir. Ankete katılan öğrencilerin yaşamlarının geçtiği yer konusunda 175 katılımcı sayısı ile % 60,8'lik bir oranla en çok şehirde hayatları geçirenler görülürken, 16 katılımcı sayısı yani % 5,6'lık bir oranla en az katılımcı sayısının kasabada hayatlarının çoğunu geçirenlerden oluştuğu görülmüştür.

Dindarlık Algısı Açısından Dağılım

Ankete katılan öğrencilerin, “*Dindarlık açısından kendinizi nasıl hissediyorsunuz?*” sorusuna verdikleri cevap karşılaştırıldığında, “*Çok Dindarım*” diyenler 30 katılımcı sayısı ile % 10,4, “*Dindarım*” diyenler 161 katılımcı sayısı ile % 55,9, “*Biraz Dindarım*” diyenler 93 katılımcı sayısı ile % 32,3, “*Dine İlgisizim*” diyenlerin de 4 katılımcı sayısı ile % 1,4 lük orana sahip olduğu saptanmıştır.

Bu ifadelere göre “*dindarım*” diyenler 161 katılımcı sayısı ile % 55,9 iken “*dine ilgisizim*” diyenler de 4 katılımcı sayısı ile % 1,4 olarak bulunmuştur. Bu değerlere bakıldığında, İHL ve diğer meslek liselerinde okuyan ergenlerin dindarlık algılarının % 98,6 gibi yüksek bir oranda olumlu olduğu; %1,4'lük küçük bir kesimin ise dine ilgisiz olduğu görülmektedir.

İnanç Durumuna Göre Dağılım

Allah'a inanç konusundaki cevaplarının karşılaştırılmasına bakılacak olursa, “*kesinlikle inanıyorum*” şeklinde cevap veren katılımcı sayısı 251 ile % 87,2, “*inanıyorum*” cevabını veren katılımcı sayısı 31 ile % 10,8, “*şüphelerim var*” cevabının veren katılımcı sayısı 6 ile % 2,1 iken “*inanmıyorum*” cevabının veren katılımcı sayısı 0 (sıfır) olarak tespit edilmiştir.

Din Eğitiminin Alındığı Kişiye Göre Dağılım

Tanrı algısının oluşumunda önemli olan diğer unsur, çocuğun ilk din eğitimini kimden aldığıdır. Bu açıdan anket sonuçlarına bakıldığında, ilk din eğitimini “Anne/Babadan aldım” diyen katılımcı sayısı 233 ile % 80,9, “Büyükanne/Büyükbabamdan aldım” diyen katılımcı sayısı 17 ile % 5,9, “Yakın Akraba/Komşudan aldım” diyen katılımcı sayısı 8 ile % 2,8, “Sınıf Öğretmenimden aldım” diyen katılımcı sayısı 2 ile % 0,7, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeninden aldım” diyen katılımcı sayısı 28 ile % 9,7 olarak saptanmıştır.

Araştırmadaki bu verilere bakıldığında, meslek liselerinde okuyan ergenlerdeki Tanrı algısı gelişimini oluşturan zeminin büyük kısmını ailelerin teşkil ettiği görülmektedir. Bu sonuçtan da anlaşılıyor ki ergenlerde, inanç boyutunda ve Tanrı algısı boyutunda ailede verilen din eğitimi büyük bir etkiye sahiptir.

Aileden sonra diğer önemli unsur da okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleridir. Öğrenciler ailelerinden sonra din eğitimini en çok öğretmenlerinden aldığını belirtmişlerdir.

Çocuklukta Din Eğitiminin Verilme Yöntemi Açısından

Ergenlerde oluşan Tanrı algısının sevgi yönelimli mi yoksa korku yönelimli mi olacağı konusunda en önemli rol aile ve yakın çevreye aittir. Tanrı algısının hangi yönetime göre şekilleneceği konusunu ise çocuklukta verilen din eğitiminde takip edilen yöntem belirlemektedir. Bu açıdan anket verilerine bakıldığında, 251 katılımcı sayısı ile “sevdirerek öğrendim” diyenler % 87,2, “kararsızım” diyenler 24 katılımcı sayısı ile % 8,3, “korkutularak” din eğitimi aldım diyenler 13 katılımcı sayısı ile % 4,5 olarak din eğitimlerini alma yöntemlerini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, ergenlere din eğitimi verilirken takip edilen eğitim yönteminin sevdirmeyi esas aldığı görülmektedir. Bu da, günümüzde verilen din eğitiminin korku ile değil sevdirmekle verildiğini göstermektedir.

3.1.2. Öğrencilerin Tanrı Algısı İle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan ergenlerin Tanrı algısı ile ilgili ifadelerine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları iki boyutta ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

“Sevgi Yönelimi” boyutu ile ilgili ifadelerine ilişkin veriler Tablo 4’te verilmiştir:

Tablo 4. Ergenlerin Sevgi Yönelimi Boyutundaki İfadelere İlişkin Verdikleri Cevaplarla İlgili Veriler

Soru No	İfadeler	$\bar{X}$	S
3	O'nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu; sevgidir.	4.29	1.069
5	O'nu düşünmek bana güven veriyor.	4.65	0.852
7	O'nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.	4.45	1.014
9	O'nu düşünmekle huzur buluyorum.	4.55	0.869
11	O'nun bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.	4.41	1.008
13	O'nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.	4.20	1.122
15	O'nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.	4.35	1.022
17	O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.	3.67	1.327
19	O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır.	4.63	0.923
21	O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.	4.75	0.830
23	O, benim ruhumu kötülüklerden ve fenalıklardan arındırıyor.	4.41	0.987
25	O'nu düşündüğümde O'na kavuşmayı arzuluyorum.	4.21	1.258
27	O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.	4.22	1.331
29	O'nu düşününce kötülüklerimden arınmak için O'na tövbe ediyorum.	4.26	1.218
31	O'nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.	4.52	0.990
Boyut Ortalaması		4.37	0.602

Tablo 4'te Tanrı algısı ölçeğindeki sevgi yönelimli her bir ifadenin aritmetik ortalamasına ve frekans dağılımlarına yer verilmiştir. Bu boyutta yer alan ifadelerin tamamı olumlu nitelikte ifadeler içermekte olup, sonuca göre anketi cevaplayan İHL ve meslek lisesinde okuyan ergenlerin ifadelere katılım düzeylerinin ortalamasının üstünde olduğu ($4,37\pm 0,602$) görülmektedir. Bu ifadeler incelendiğinde “*O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır*” ifadesi $4,75\pm 0,830$, “*O'nu düşünmek bana güven veriyor*” ifadesi $4,65\pm 0,852$, “*O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır*” ifadesi $4,63\pm 0,923$ ortalama ile sevgi yönelimli sorulara katılımın en yüksek olduğu ifadelerdir. Buna karşılık “*O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor*” ifadesi $3,67\pm 1,327$ “*O'nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum*” ifadesi $4,20 \pm 1,122$, “*O'nu düşündüğümde O'na kavuşmayı arzuluyorum*” ifadesi $4,21 \pm 1,258$ ortalama ile sevgi yönelimli sorularda katılım seviyesinin en düşük olduğu ifadelerdir.

En yüksek ortalamaya sahip ifadelere bakılacak olursa meslek lisesinde okuyan ergenlere göre Tanrı düşünülürken “bağışlanma” ve “güven” konusunda yüksek bir orana sahip olduğu tablodan anlaşılırken; Tanrı düşünülürken “sevgisini kaybetmek”, “kusurlarını örtme” ve “kavuşmayı arzulamak” ifadelerinin ortalamasının da düşük kaldığı görülmektedir. Tablodan anlaşılıyor ki lise dönemindeki ergenler Tanrı’ya güvenerek kusurlarını örteceğini ve bağışlanacaklarını düşünmektedirler. Ergenlerin sevgi yöneliminde, “karşılık beklemeden sever”, “kavuşmayı arzuluyorum” ifadeleri ise düşük kalmıştır.

Araştırmaya katılan İHL ve meslek lisesinde okuyan ergenlere ait korku yönelimi boyutuna ait ifadelerin ortalama ve standart sapmasına ait veriler Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Ergenlerin Korku Yönelimi Boyutundaki İfadelere İlişkin Verdikleri Cevaplarla İlgili Veriler

Soru No	İfadeler	$\bar{X}$	S
1	O’nun sevgisini kaybetmekten korkuyorum.	4,30	1,270
2	O’nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.	1,48	1,039
4	O’nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.	2,46	1,474
686	O’nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.	1,34	0,949
8	O, benim için korkutucudur.	1,76	1,251
10	O’nun gazabına uğramaktan korkuyorum.	3,95	1,454
12	O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.	2,51	1,467
14	O’nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.	1,98	1,464
16	O’nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.	2,58	1,464
18	O aklıma geldiğinde O’ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.	1,52	1,379
20	O, her an işlediğim günahlarımı kaydediyor.	4,54	1,122
22	O’nu düşündüğümde beni cezalandırmaması için O’ndan af diliyorum.	4,24	1,225
24	O’nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.	1,79	1,359
26	O’nun, zor zamanlarımda benim yanımda olmadığını hissediyorum.	2,10	1,585
28	O’nun bana adaletli davrandığını sanmıyorum.	1,89	1,459
30	O’nun benim dualarımı dinlediğini zannetmiyorum.	1,78	1,415
32	O’na itaat etmezsem cehenneme gideceğimden korkuyorum.	4,03	1,373
Boyut Ortalaması		2.60	0.587

Tablo 5’de Tanrı algısı ölçeğindeki korku yönelimli her bir ifadenin aritmetik ortalamasına ve frekans dağılımlarına yer verilmiştir. Bu boyutta yer alan ifadelerin tamamı olumsuz nitelikte ifadeler içermekte olup, sonuca göre anketi cevaplayan meslek lisesinde okuyan ergenlerin ifadelere katılım düzeylerinin ortalamasının altında olduğu ($2,60 \pm 0,587$) görülmektedir. Bu veriler incelendiğinde: “*O, her an işlediğim günahlarımı kaydediyor*” ifadesi $4,54 \pm 1,122$, “*O’nun sevgisini kaybetmekten korkuyorum*” ifadesi $4,30 \pm 1,270$, “*O’nu düşündüğümde beni cezalandırmaması için O’ndan af diliyorum*” ifadesi $4,24 \pm 1,225$ ortalama ile korku yönelimli sorulara katılımın en yüksek olduğu ifadelerdir. Buna karşılık “*O’nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum*” ifadesi $1,34 \pm 0,949$, “*O’nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.*” ifadesi $1,480 \pm 1,039$, “*O aklıma geldiğinde O’ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum*” ifadesi de $1,52 \pm 1,379$ ortalama ile korku yönelimli sorularda katılım seviyesinin en düşük olduğu ifadelerdir.

En yüksek ortalamaya sahip ifadelere bakılacak olursa, meslek lisesinde okuyan ergenlere göre Tanrı düşünüldüğünde “*günahların kaydedilmesi*”, “*sevgisini kaybetmek*” ve “*cezalandırma*” duygularının yüksek bir orana sahip olduğu tablo 5’ten görülürken Tanrı düşünüldüğünde “*acımasız olacağı*”, “*sıkıntı vermesi*” ve “*O’ndan uzaklaşmak istemesi*” ifadelerinin ortalamasının düşük kaldığı görülmektedir.

Lise döneminde okuyan ergenlerin korku yöneliminde sevgi ve ceza konusuna önem verdikleri görülürken, “*Tanrı’nın acımasız olduğu*” ve “*O’ndan uzaklaşmak istemek*” ifadelerini çok da tercih etmedikleri görülmektedir.

3.1.3. Ergenlere Uygulanan Ankete İlişkin Psikometrik Özellikler

İHL ve İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde okuyan ergenlere uygulanan ankete ilişkin boyutların psikometrik özellikleri Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. Öğrencilere Uygulanan Ankete İlişkin Boyutların Psikometrik Özellikleri

Boyutlar	İfadelerin Niteliği	Soru Sayısı	Max-Min	Crombach Alfa	$\bar{X}$	SS
Sevgi	Olumlu	15	1-5	0,842	4,376	0,602
Korku	Olumsuz	17	1-5	0,756	2,608	0,587
Genel	Olumlu	32	1-5	0,824	3,437	0,335

Tablo 6’da da görüldüğü üzere sevgi, korku ve genel ortalamalara bakıldığında; sevgi yönelimi boyutunun ortalaması 4,37, korku yönelimi boyutunun ortalamasının 2,60 ve genel ortalamasının ise 3,43 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle sevgi yönelimi orta değerden büyük olduğu için ergenlerde Allah’a karşı sevgi yöneliminin ağır bastığı görülmektedir. Öğrencilerde korku yöneliminin orta değerden düşük olmasından dolayı, korku yönelimine dair Tanrı algısının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Ergenlere uygulanan veri toplama aracının güvenilirliği, alfa değeri temel alınarak Crombach Alpha katsayısı hesaplanarak sınanmıştır. Yapılan güvenilirlik analizinde, ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı 0,824 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olabilmesi için, Cronbach Alpha katsayısının 0.80 ve üzeri olması gerekmektedir.¹⁸² Görüldüğü üzere katsayı kabul edilebilir sınırların üzerindedir. Bu da göstermektedir ki anketteki sorular tutarlı ve güvenilir bir nitelik taşımaktadır. Boyutların ayrı ayrı güvenilirlik analizlerine bakıldığında ise sevgi yönelimi boyutunun faktör güvenilirlik değeri(Cronbach Alpha) 0.842 ile yüksek derecede güvenilir ve korku yönelimi boyutunun faktör güvenilirlik değeri (Cronbach Alpha) ise 0.756 ile güvenilir bulunmuştur.

3.1.4. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması

Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Tanrı Algılarının karşılaştırmasına dair veriler tablolar olarak verilmiştir.

Tablo 7. Okul Değişkenlerine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
İmam Hatip Lisesi	4,47	0,490	2,58	0,492	3,47	0,262
Meslek Lisesi	4,27	0,687	2,63	0,672	3,40	0,394
Test Değerleri	t= 2,751 p= 0,006		t= -0,601 p= 0,548		t= 1,736 p= 0,084	

Tablo 7 incelendiğinde sevgi ve korku yönelimine okul açısından bakılacak olursa, İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerde diğer İMKB Mesleki ve Teknik

¹⁸² Aliye Kayış, *Güvenilirlik Analizi, içinde, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (Editör: Şeref Kalaycı), Asli Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 405.

Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilere göre sevgi yöneliminin daha fazla olduğu görülmektedir. Çıkan sonuçlara göre T puanı $0.006 < 0,05$ olduğu için sevgi yönelimindeki değerlerde anlamli bir farklılık vardır. Bu da Tanrı algısının oluşumunda, alınan din eğitiminin belirleyici bir etken olduğunu göstermektedir.

Korku yönelimine bakılacak olursa, İmam Hatip Lisesinde okuyan ergenlere göre Meslek Lisesinde okuyan ergenlerin korku yönelimin daha yüksek olduğu tablodan anlaşılmaktadır. $P > 0,05$ olduğu için iki farklı okul türünde istatistik farklılık olsa da anlamlılık düzeyinde değildir. Ancak sonuçlar açısından az da olsa bir farklılık mevcuttur. Bu farklılaşma, İmam Hatip Liselerinde diğer meslek liselerine nispetle ayrıntılı olarak verilen din eğitimiyle izah edilebilir.

İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin olumlu Tanrı Algısı puanlarının diğer lise öğrencilerinininkinden yüksek olması, bu okullarda verilen din derslerinin yoğunluğu ve müfredatın içeriği ile açıklanabilir. Çünkü İmam Hatip Liselerinde meslek dersleri adı altında verilen derslerin çoğunluğunda, konular arasına dağıtılmış sevgi, hoşgörü, merhamet, bağışlama gibi kavramların Allah'a izafe edilerek açıklanmasının İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Olumlu Tanrı Algısının yüksek çıkmasında katkısı olabilir. Hatta tövbe gibi suçun değil affedilmenin esas olduğunun kutsal metinlerde (ayet ve hadislerde) vurgulanmasının da olumlu katkısı olabilir.¹⁸³ Yapılan bu araştırmanın sonuçlarıyla uyguladığımız anket sonuçlarının uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Bu tespit; "Okul değişkeni ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır." Hipotezimizi desteklemektedir.

Tablo 8. Yaş Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
13-15	4,34	0,662	2,53	0,585	3,380	0,339
16-18	4,40	0,555	2,66	0,584	3,479	0,327
Test Değerleri	t= 0,842 p= 0,400		t= -1,904 p= 0,058		t= -2,515 p= 0,012	

¹⁸³ Tahsin Kula, "Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk Ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örnekleme)", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2012, s. 93.

Uygulanan ankete yaş değişkeni açısından bakılacak olursa, 13-15 yaş aralığında ankete katılan öğrencilerin, 16-18 yaş aralığında ankete katılan öğrencilere göre sevgi yöneliminin daha düşük olduğu görülmektedir. Değerlere bakıldığında $P > 0,05$ olduğu için sevgi yönelimindeki değerlerde anlamlı bir farklılık yoktur. Aralarında anlamlı farklılık olmasa da istatistik olarak küçük farklılık mevcuttur. 13-15 yaş aralığındaki ergenlerde 16-18 yaş aralığındaki ergenlere göre algılama açısından büyük bir farklılık mevcut olmamakla beraber sevgi yönelimi düşüktür.

Korku yönelimi açısından bakıldığında, 13-15 yaş aralığında bulunan ergenlerde korku yöneliminin, 16-18 yaş aralığında bulunan ergenlere göre daha düşük olduğu görülmektedir. $P > 0,05$ olduğu için korku yönelimindeki değerlerde anlamlı bir farklılık mevcut değildir.

13-15 yaş aralığı katılımcılar ile 16-18 yaş aralığındaki katılımcıların genel olarak yönelimlerine bakılacak olursa, 13-15 yaş aralığındaki katılımcıların genel ortalaması 3,380 iken, 16-18 yaş aralığındaki katılımcıların genel ortalaması 3,479 olarak tespit edilmiştir. Genel ortalama açısından 16-18 yaş aralığındaki katılımcıların puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca $P < 0,05$ olduğu için genel açıdan değerlerde anlamlı bir farklılık mevcuttur.

13-15 yaş aralığındaki katılımcılara göre 16-18 yaş aralığındaki katılımcıların puanlarının sevgi yönelimi açısından da korku yönelimi açısından daha yüksek olduğu tablodan anlaşılmaktadır.

Tabloya göre, “Yaş değişkeni ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki yoktur.” 13-15 ile 16-18 yaş değişkenine göre bakacak olursak hipotezimizi desteklemektedir. Ancak yaş değişkenine genel çerçeveden bakacak olursak hipotezimizi desteklememektedir.

Tablo 9. Cinsiyet Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırılması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
Erkek	4,355	0,632	2,654	0,655	3,451	0,374
Kız	4,416	0,546	2,526	0,427	3,412	0,250
Test Değerleri	t= -0,823 p= 0,411		t= 1,990 p= 0,048		t= 1,057 p= 0,292	

Cinsiyet açısından uygulanan anketin niteliğine bakılacak olursa, kız öğrencilerin sevgi yöneliminin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Değerler açısından $P > 0,05$ olduğu için sevgi yönelimindeki değerlerde anlamli bir farklılık yoktur. Ancak az da olsa aralarında farklılık mevcuttur. Kız katılımcılara göre algılama açısından büyük bir farklılık mevcut olmamakla birlikte, erkek katılımcıların sevgi yönelimi düşüktür.

Korku yönelimi açısından bakıldığında, korku yöneliminde erkek katılımcıların kız katılımcılara göre korku yönelimli Tanrı algı oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kızların Tanrı algısında sevgi yönelimi ağır basarken, erkeklerde korku yönelimi ağır basmaktadır. $P < 0,05$ olduğu için korku yönelimindeki değerlerde de anlamli bir farklılık vardır. Erkek katılımcıların kız katılımcılara göre daha çok korktukları anlaşılmaktadır.

Genel açıdan bakılacak olursa, kız ve erkeklerde büyük farklılıkların olmadığı tablodan anlaşılmıştır. $P > 0,05$ olduğu için genel yönelimindeki değerlerde de anlamli bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Kız katılımcıların sevgi yönelimi yüksek iken, erkek katılımcıların da korku yöneliminin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Mevcut araştırmanın sonuçlarıyla uyumlu olan diğer bir çalışmada da kadınların Tanrı'yı olumlu algılama düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁴

Kadınlarda Olumlu Tanrı algısının daha fazla olması Güler (2007) ve Koç (2011)'un çalışmaları ile de uyumludur.

Tablo 9'daki sonuçlara bakıldığında; "Cinsiyet değişkeni ile ergenlerin Tanrı alguları arasında anlamli ilişki vardır." Hipotezimizle uyumlu olduğu görülmektedir.

---

¹⁸⁴ Zeynep Karataş, Lise Öğrencilerinin Suçluluk ve Utanç Puanlarının Disiplin Cezası Alıp Almama ve Cinsiyetleri Açısından İncelenmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Aralık, 2008, ss.103-114.

Tablo 10. Doğduğu Yer Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırılması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
Köy	4,190	0,626	2,916	0,552	3,442	0,349
Kasaba	4,733	0,362	2,424	0,407	3,466	0,264
İlçe	4,315	0,689	2,671	0,648	3,529	0,331
Şehir	4,417	0,570	2,557	0,583	3,415	0,332
Büyükşehir	4,236	0,684	2,625	0,525	3,443	0,393
Test Değerleri	F= 2,129 p= 0,077		F= 2,671 p=0,032		F= 45,388 p= 0,347	

Katılımcıların Tanrı algılarının sevgi yönelimi boyutuna dünyaya geldikleri yerleşim birimi değişkeni açısından bakıldığında, köyde doğanlarda sevgi yöneliminin en düşük 4,190, kasabada doğanlarda ise 4,733 değeri ile sevgi yöneliminin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak sig. değeri $0,077 > 0,05$ olduğu için anlamlı bir farklılık mevcut değildir.

Korku yönelimi açısından bakılacak olursa, köyde doğanlarda korku yöneliminin 2,916 değeri ile en yüksek olduğu, kasabada doğanlarda ise 2,424 değeri ile korku yöneliminin en düşük olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Ankete katılanların doğduğu yer açısından Anova testine bakıldığında sig. değeri $0,032 < 0,05$ olduğu için anlamlı farklılık göze çarpmaktadır. Anlamlı bir değişiklik olduğu için de Tukey testi incelenmiş olup doğduğu yer yöneliminde anlamlı bu fark kasaba ile köy arasındadır. Tanrı algısının köyde yaşayanlarda kasabada yaşayanlara göre daha çok korku yönelimli olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, ilk din eğitiminin ailede alındığı ve Tanrı algısının oluşumunda alınan din eğitimi ve ebeveyn tutumlarının belirleyici olduğu, köy hayatının beraberinde getirdiği düşük sosyo-kültürel şartlar ve eğitim düzeyi ile açıklanabilir.

Katılımcıların doğduğu yer ile ilgili verilere genel açıdan bakılacak olursa ortalamasının en yüksek olduğu yer 3,529 değer ile ilçe olurken, en düşük yer 3,415 değeri ile şehir olmaktadır. Aralarında büyük bir farklılık olmamakla beraber küçük değer farklılıkları mevcuttur.

Tablo 11. ‘Yaşamın Büyük Çoğunluğunun Nerede Geçtiği’ Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırılması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
Köy	4,380	0,561	2,615	0,608	3,442	0,349
Kasaba	4,612	0,537	2,455	0,465	3,466	0,264
İlçe	4,377	0,515	2,780	0,598	3,529	0,331
Şehir	4,378	0,620	2,566	0,566	3,415	0,332
Büyükşehir	4,163	0,696	2,808	0,727	3,443	0,393
Test Değerleri	F= 1,243 p= 0,293		F= 1,811 p= 0,127		F= 0,835 p= 0,504	

Yaşamın büyük çoğunluğunun geçtiği yerleşim birimi değişkeni açısından uygulanan anketin niteliğine bakılacak olursa, sevgi yönelimi açısından 4,163 değeri ile en düşük büyükşehirde yaşayanlarda, en yüksek 4,612 değeri ile kasabada yaşayanlarda olduğu görülmektedir. Yaşamının büyük çoğunluğunu kasabada geçirenlerde Tanrı algısı açısından bakıldığında diğerlerine göre sevgi yöneliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Büyükşehirde yaşayanlar ise sevgi yönelim açısından en düşük olanlardır. Ancak sig. değeri $0,293 > 0,05$ olduğu için bu farklılıklar anlamlı değildir.

Korku yönelimi açısından bakılacak olursa, yaşamının büyük çoğunluğunu büyükşehirde geçirenlerde korku yöneliminin 2,808 değeri ile en yüksek olduğu, yaşamının büyük çoğunluğunu kasabada geçirenlerde ise 2,455 değeri ile korku yöneliminin en düşük olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Anovadaki sig. değerine bakıldığında $0,127 > 0,05$ olduğu için anlamlı değildir.

Yaşamının büyük çoğunluğunun geçtiği yere göre sevgi ve korku yönelimli Tanrı algısına genel açıdan bakılacak olursa ortalamanın en yüksek olduğu yer 3,529 değer ile ilçe olurken, en düşük yer 3,415 değeri ile şehir olmaktadır. Aralarında anlamlı bir farklılık olmamakla beraber küçük değer farklılıkları mevcuttur.

Bu sonuç; “Yaşadığı çevre ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.” Hipotezimizi desteklememektedir.

Tablo 12. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
Çok Dindar	4,546	0,524	2,560	0,665	3,491	0,277
Dindar	4,443	0,574	2,614	0,596	3,471	0,332
Biraz Dindar	4,215	0,650	2,603	0,550	3,359	0,349
Dine İlgisiz	4,166	0,437	2,867	0,560	3,476	0,335
Test Değerleri	F= 3,940 p=0,009		F= 0,331 p= 0,803		F= 2,570 p= 0,055	

Algılanan dindarlık düzeyi değişkeni açısından bakılacak olursa, sevgi yönelimi açısından 4,166 değeri ile en düşük “*dine karşı ilgisiz olanlar*”, en yüksek 4,546 değeri ile “*çok dindarlar*” olduğu görülmektedir. Çok dindarların Tanrı algısına bakıldığında diğerlerine göre sevgi yöneliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Dine ilgisizlerin ise sevgi yönelim açısından en düşük olanlar olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Anovadaki sig. değeri $0,009 < 0,05$ 'ten küçük olduğu için anlamlı farklılıklar vardır. Çok dindar 4,546 değeri ile 4,166 değerindeki dine ilgisizlere göre sevgi yönelimi daha fazladır. Yani çok dindarların diğerlerine göre daha sevgi yönelimli olduğu tespit edilmiştir.

Uygulanan ankete korku yönelimi açısından bakılacak olursa, kendinizi dindarlık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz ifadesinin korku yöneliminin 2,867 değeri ile “*dine ilgisizlerde*” en yüksek olduğu, 2,560 değeri ile “*çok dindarların*” korku yöneliminin en düşük olduğu tablodan anlaşılmaktadır.

Algılanan dindarlık düzeyi yükseldikçe ona paralel olarak sevgi yönelimli Tanrı algısı da yükselirken, korku yönelimli Tanrı algısı da azalmaktadır. Anovadaki sig değerine bakıldığında $0,803 > 0,05$ olduğu için anlamlı bir farklılık ifade etmemektedir.

Kendinizi dindarlık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz ifadesinin sevgi ve korku yönelimli Tanrı algısına genel çerçeveden bakılacak olursa, ortalamanın en yüksek olduğu 3,491 değer ile “*çok dindarlar*” olurken, en düşük 3,476 değeri ile “*dine*

ilgisizler” olmaktadır. Anovadaki sig. değeri $0,055 > 0,05$ olduğu için anlamlı farklılık mevcut değildir. Çok dindarların, dine ilgisizlere göre sevgi ve korku yönelimli Tanrı algısında anlamlı farklılıkların mevcut olduğu tablo 12’den anlaşılmaktadır.

Bu sonuç; “Algılanan dindarlık düzeyi ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.” Hipotezimizi desteklemektedir.

Tablo 13. Allah İnancı Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
Kesinlikle İnanıyorum	4,42	0,558	2,60	0,591	3,45	0,311
İnanıyorum	4,07	0,784	2,70	0,583	3,35	0,453
Şüphelerim Var	4,07	0,900	2,43	0,387	3,20	0,519
İnanmıyorum	0	0	0	0	0	0
Test Değerleri	F= 11,791 p= 0,090		F= 0,735 p= 0,480		F= 11,768 p= 0,298	

Katılımcıların Tanrı tasavvuru yönelimlerine Allah’a inanma durumu değişkeni açısından bakıldığında, sevgi yönelimi açısından 0 (sıfır) değeri ile en düşük “*inanmıyorum*” şikkını işaretleyen katılımcılar gelmektedir. Ancak ankete katılanların hiçbiri *inanmıyorum* şikkını işaretlemediği için değerler 0 (sıfır) çıkmıştır. Bu sebeple bu şikkı olumsuz saydığımızda da 4,07 değeri ile “*inanıyorum ve şüphelerim var*” şıkları sevgi yöneliminde en düşük değeri almaktadır. En yüksek 4,42 değeri ile “*kesinlikle inanıyorum*” olduğu görülmektedir. Kesinlikle *inanıyorum* şikkını işaretleyen katılımcılara, Tanrı algısı açısından bakıldığında diğerlerine göre sevgi yöneliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. *İnanıyorum ve şüphelerim var* şıklarını işaretleyen katılımcılarda ise sevgi yönelim açısından en düşük değerlere sahip olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Ancak Anovadaki sig. değeri $0,090 > 0,05$ ’ten büyük olduğu için anlamlı farklılıklar mevcut değildir. Ancak “*Kesinlikle inanıyorum*” şikkını işaretleyen katılımcılarda sevgi yöneliminin en yüksek olduğu görülmektedir.

Korku yönelimi açısından bakıldığında, Allah inancı ifadesinin korku yöneliminin “*inanıyorum*” diyenlerde 2,70 değeri ile en yüksek olduğu, bu değer “*şüphelerim var*” diyenlerde 2,43 “*inanmıyorum*” diyenlerde ise 0 (sıfır) olduğu görülmektedir.

Allah inancı ifadesine genel çerçeveden bakılacak olursa bu ifadede sevgi ve korku yöneliminin zıt olduğu görülmektedir. Sevgi yönelimi en fazla olan çok dindarlarda korku yönelimi de en az olanlardır. Sevgi yönelimi en az olan dine ilgisiz katılımcıların da korku yöneliminde en yüksek olduğu görülmektedir.

Uygulanan ankete muhatap olan ergenler İslam ülkesinde yaşadıklarından dolayı Allah inancının fazla olması sebebiyle sevgi yönelimi daha fazladır. Allah İnancı ifadesinin boyutlarına genel olarak değerlendirildiğinde, Anovadaki sig. değeri $0,298 > 0,05$ olduğu için anlamlı bir değer çıkmamıştır.

Bu alanda yapılan bir başka ankette; inanç esaslarını ölçmeye yönelik, *'Allah'a inanma ile ilgili İnancı en uygun biçimde dile getiren ifade'* şeklindeki soruya erkek öğrencilerin % 50,4'ü, kızların ise % 43,3'ü *'Her şeyi yaratan, bilen, gören ve her şeye gücü yeten, bir olan Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyorum'* yanıtını vermişlerdir. Bu soruya verilen cevap neticesinde % 93 ile Allah'a inanç oranının yüksek olduğu görülmüştür.¹⁸⁵Bu araştırmanın sonuçlarıyla tezde uygulanan anket sonuçlarının uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 13'deki sonuçlar; "Allah inancı ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır." Hipotezimizi desteklemediği görülmektedir.

Tablo 14. "Çocuklukta Din Eğitimi Kimden Alındığı Değişkenine Göre Tanrı Algısının Karşılaştırması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
Anne/Baba	4,40	0,581	2,58	0,542	3,43	0,314
Büyükanne/Büyükbaba	4,29	0,736	2,72	0,840	3,46	0,415
Yakın Akraba/Komşu	4,35	0,473	2,83	0,490	3,54	0,275
Sınıf Öğretmeni	4,03	1,367	3,44	0,540	3,71	0,928
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	4,20	0,679	2,63	0,754	3,36	0,420
Test Değerleri	F= 0,966 p= 0,427		F= 1,619 p= 0,170		F= 6,550 p= 0,783	

¹⁸⁵ Necip Fazıl Mendeş, "Ortaöğretim Öğrencilerinin İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri (Tuzla Örneği)", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2010, s. 48.

Çocuklukta din eğitiminin kimden alındığı değişkenine göre sevgi yönelimi açısından 4,03 değeri ile en düşük olanlar din eğitimini “*sınıf öğretmeninden*” alanlar, en yüksek de ise 4,40 değeri ile çocukken din eğitimini “*anne-babadan*” alan katılımcılar olduğu görülmektedir.

Tanrı algısının temelini çocukken alınan din eğitimi oluşturmaktadır. Din eğitiminin alındığı kişi Tanrı algısının oluşumunda çok önemlidir. Bir çocuğa sevgiyle yaklaşan ailesidir ki tabloya baktığımızda çocukken din eğitimini alan katılımcılarda en yüksek oran anne-babadan alınan din eğitimidir. Alınan bu din eğitiminin de sevgi yöneliminde en yüksek olduğu görülmektedir. Bu da göstermektedir ki anne-babadan alınan sevgi, din eğitiminde ve tanrı algısında da etkilidir.

Kur’an’ın en genel ifadesiyle eğitim; önceden belirlenmiş kurallar vasıtasıyla, kendi iradesi ile pasif güçleri ortaya çıkarma, davranış oluşturma, davranış kazandırma, davranış geliştirme ve bunların sonucunda işi en güzel şekilde yapma olgusudur.¹⁸⁶ Kur’an-ı Kerim, çocukların hiçbir şey bilmeden dünyaya geldiklerini vurgulayarak; iyi-kötü, hayır-şer gibi duyguları sonradan öğrendiklerini belirtir.¹⁸⁷ Bu hususa dikkat çeken Hz. Peygamber; “*Her çocuk İslâm fitratı üzere doğar. Bu hal konuşma haline kadar devam eder. Onu ebeveyni Yahudi, Hıristiyan, müşrik veya Mecusi yapar*”¹⁸⁸ buyurmaktadır. Hadisin içeriğinden insanın yaratılış yönüyle, iyi ve güzele yönelmeye elverişli olduğu anlaşılmakta ve bunun yanında, din eğitiminde en etkin faktörün aile olduğu vurgulanmaktadır.¹⁸⁹

Uygulanan ankete değerler açısından bakılacak olursa, Anovadaki sig. değeri $0,427 > 0,05$ olduğu için anlamlı farklılıklar mevcut değildir.

Tabloya korku yönelimi açısından bakılacak olursa, çocuklukta din eğitimini “*sınıf öğretmeninden*” alan katılımcılar 3,44 değeri ile korku yönelimi en yüksek grubu oluştururken, en düşük de ise 2,58 değeri ile “*anne-babadan*” alınan din eğitimini işaretleyen katılımcılar yer almaktadır. Oluşan değerlere bakılacak olursa din eğitimini anne babadan alan katılımcılarda sevgi yönelimi en fazla, korku yönelimi ise en azdır. Sınıf öğretmeninden alınan din eğitiminde de öğretmenin verdiği otoriteye bağlı olarak çocukta korku yönelimli bir Tanrı algısı oluşmuştur. Değerler açısından bakıldığında da

¹⁸⁶ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İFAV Yay., İstanbul, 1996, s. 42.

¹⁸⁷ Nahl, 16/ 78.

¹⁸⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 78; Müslim, “Kader”, 23, 25.

¹⁸⁹ Yurdagül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yay., Ankara, 1994, s. 24.

Anovadaki sig. değeri $0,170 > 0,05$ olduğu için homojenlik mevcut olduğundan anlamlı farklılıklar mevcut değildir.

Din eğitiminin temel hareket noktası sevgiye dayalı etkileşim ve iletişimidir. Zira duygusal gelişimin temel unsurlarından biri olan sevgi, hem dinî duyguya kaynaklık etmekte, hem de bu duygunun gelişip olgunlaşmasını sağlamaktadır.¹⁹⁰ Anne ve babalar çocuklarına din eğitimi verirken öncelikle onların kalplerine Allah ve Peygamber sevgisinin yerleştirilmesine özen göstermelidirler. Bu konuda Kur’ân-ı Kerim iman ve sevgi birlikteliğine vurgu yaparak; “Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiştir”¹⁹¹ buyurmaktadır. Ayette Allah’a iman duygusunun sevgiyle irtibatı açıkça dile getirilmiştir. Bu sebeple ebeveynler çocuklara din eğitimi verirken onların doğalarında var olan Allah’ı sevme duygusunu ortaya çıkarma gayretinde olmalıdırlar. Tabloya bakıldığında da aileden alınan din eğitiminin katılımcılarda sevgi yönelimli Tanrı algısı oluşturduğu görülmektedir.

Tabloya göre, “Din eğitiminin alındığı ilk çevre ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.” Hipotezimizi desteklememektedir.

Tablo 15. Çocuklukta Din Eğitiminin Verilme Yöntemi? Değişkenine Göre Tanrı Algılarının Karşılaştırılması

DEĞİŞKENLER	SEVGİ		KORKU		GENEL	
	X	SS	X	SS	X	SS
Korkutarak	3,81	0,914	2,87	0,587	3,31	0,423
Sevdirerek	4,46	0,553	2,53	0,595	3,43	0,332
Kararsızım	3,98	0,685	2,87	0,556	3,39	0,421
Test Değerleri	F= 4,074 p= 0,001		F= 2,710 p= 0,021		F= 0,385 p= 0,859	

Tabloya çocuklukta din eğitiminin verilme yöntemi değişkeni açısından bakıldığında, sevgi yönelimi açısından en düşük “*korkutarak*” ifadesi olup 3,81 değerini alırken, en yüksek ise “*sevdirerek*” din eğitimi aldığını belirten katılımcılar 4,46 değerini almışlardır. Korkutarak veya farklı yöntemlerle din eğitimi alanlar da sevgi yönelimli Tanrı algısının düşük olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Sevdirerek verilen din

¹⁹⁰ H.Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Haya.*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2003, s. 19-21.

¹⁹¹ Hücûrat, 49/7.

eğitimi ise katılımcılarda sevgi yönelimli bir Tanrı algısı oluşturmaktadır. Değerler açısından bakıldığında Anovadaki sig. değeri $0,001 < 0,05$ olduğu için anlamlı farklılıklar mevcuttur. Oluşan anlamlılıktan dolayı Tukeye bakıldığında sevdirek verilen din eğitimi bütün diğer şıklarla kıyaslandığında hep en yüksek değer alan ifadedir. Bu da gösteriyor ki Tanrı algısının sevgi yönelimli olması için verilen din eğitiminin de sevdirek olması gerekmektedir. “Zorlaştırmayın kolaylaştırın. Sevdirin, nefret ettirmeyin.” Hadîsine binaen din eğitimi sevdirek verildiği sürece oluşan Tanrı algısı sevgi yönelimli olacaktır. Bu oluşumu da tablo 15’te görölmektedir.

Çocuklukta din eğitiminin verilme yöntemi ifadesinin anketteki korku niteliğine bakılacak olursa korku yönelimi açısından en düşük “sevdirek” ifadesi olup 2,53 değerini almıştır. En yüksek ise “korkutarak ve kararsızım” ifadesini işaretleyen katılımcılar 2,87 değerini almışlardır. Sevdirek verilen din eğitimi korku yöneliminde en düşük değer alırken sevgi yöneliminde en yüksek değer almıştır. Katılımcılarda korkutularak verilen din eğitimi, kişileri korku yönelimli bir Tanrı algısına yönlendirmiştir. Tablodaki değerler açısından bakıldığında, Anovadaki sig. değer $0,021 < 0,05$ olduğu için homojenlik mevcut olmadığından dolayı anlamlı farklılıklar mevcuttur. Oluşan anlamlılıktan dolayı Tukeye bakıldığında korkutularak verilen din eğitimi bütün diğer şıklarla kıyaslandığında hep en yüksek değer alan ifadedir. Bu da gösteriyor ki Tanrı algısının korku yönelimli olmasının sebebi verilen din eğitiminin korkutularak verilmesidir. Bu da korku ile verilen din eğitimi katılımcıları korku yönelimli Tanrı algısına yönelttiğini göstermektedir.

Çocuklukta din eğitiminin verilme yöntemi ifadesine genel çerçeveden baktığımızda 3.43 değer ile en yüksek “sevdirek” ifadesi alırken 3,31 değer ile en düşük “korkutarak” ifadesi almıştır. Anova testine baktığımızda da sig. değer $0,859 > 0,05$ olduğu için anlamlı farklılık mevcut değildir.

Bu sonuç; “Din Eğitiminin alındığı yöntemle ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır.” Hipotezimizi desteklemektedir.

3.1.5. Ergenlerin Allah İle İlgili Duygularına İlişkin Bulgular

Araştırmamızda Tanrı Algısına (TA I) yönelik katılımcılar tarafından atfedilen duygulara yönelik bulgular tablo halinde verilmiştir.

Tablo 16. Öğrencilerin Allah İle İlgili Duygularına İlişkin Bulgular

DUYGU NO	İfadeler	Evet		Hayır	
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1.	Sevgisini kaybetme korkusu	232	80,6	56	19,4
2.	Öfke	20	6,9	268	93,1
3.	Sevgi	281	97,6	7	2,4
4.	Cezalandırılma korkusu	200	69,4	88	30,6
5.	Güven	277	96,2	11	3,8
6.	Suçluluk/Utanç	167	58,0	121	42,0
7.	Mutluluk	276	95,8	12	4,2
8.	Sıkıntı	70	24,3	218	75,7
9.	Sevinç	274	95,1	14	4,9
10.	Hüzün	124	43,0	164	56,9
11.	Huzur	277	96,2	11	3,8

Meslek lisesinde okuyan ergen katılımcıların Tanrı algılarına yönelik duygularına bakılacak olursa, 281 katılımcı Tanrı algısı denince “*sevgi duyduklarını*” % 97,6’lık yüzdelle en yüksek değeri alırken, “*sevgi aklına gelmeyende*” 7 katılımcı % 2,4’lük en küçük değere sahip olmuştur. Sevginin arkasından ikinci büyük değeri “*güven ve huzur*” almaktadır. 277 katılımcı % 96,2’lik bir orana sahiptir. Aklına güven ve huzur gelmeyen oran da 11 katılımcıyla % 3,8 oranına sahip olmuştur. Huzur ve güvenin arkasından 274 katılımcı ile “*sevinç*” gelmektedir. Sevgi, huzur, güven ve sevinç bu dört duygu katılımcılarımızın Tanrı denince hissettiklerini anlatan duygulardır. Duygulara bakıldığında hep olumlu bir duygu hissettikleri görülmektedir. Bu da ankete katılan katılımcıların Tanrı algısına karşı olumlu görüşlere sahip olduğunu göstermektedir.

Tanrı algısı denilince hissettikleri duygulara yönelik en düşük değerlere bakılacak olursa 200 katılımcı % 69,4’lük bir oranla “*cezalandırılma korkusu*” hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu oranda ankete katılanların olumsuz duygularda en yüksek orandır. Tanrı algısı denince hissettikleri duygular boyutunda en yüksek olumsuz duygularda cezalandırılma korkusu gelirken arkasından da “*suçluluk duygusu*” gelmektedir. Suçluluk duygusu hisseden 167 katılımcı % 58,0’lık bir değere sahiptir. Suçluluk duygusunun arkasından da 124 katılımcının işaretlediği ve % 43,0’lık oranla “*hüzün*” gelmektedir. Bu oranlara bakıldığında katılımcıların olumlu oranlara göre düşük oranlarla olumsuz duygular hissettikleri anlaşılmaktadır.

Ankete katılanların genel durumu açısından bakılacak olursa anketin yapıldığı meslek lisesinde okuyan ergen öğrencilerin çoğunluğu Tanrı denince olumlu duygular hissettikleri tablodan anlaşılmaktadır.

Bacanlı'nın (2002) Selçuk Üniversitesi öğrencileriyle gerçekleştirdiği bir araştırmada Allah'ın merhametli ve affedici sıfatı tüm öğrenciler tarafından işaretlenen tek seçenek olmuştur. Ayrıca katılımcılar Allah'ı affedici, güvenilir, yaratıcı, cömert, sevecen, şefkatli ve güçlü olarak değerlendirmiştir. Tüm bu sonuçlardan yola çıkarak Üniversite öğrencilerinin Allah'ı olumlu sıfatlarıyla ve sevgi yönelimli olarak algılama eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz.¹⁹² Yapılan bu çalışmanın da uyguladığımız anket ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

3.1.6. Ergenlerin Allah'a Atfettikleri Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmamızda Tanrı algısına (TA I) yönelik oluşan atıflarla ilgili elde edilen bulgular toplanıp tablo haline dönüştürülmüştür.

Tablo 17. Öğrencilerin Allah'a Atfettikleri Özelliklere İlişkin Bulguların Karşılaştırılması

DUYGU NO	İFADELER	EVET		HAYIR	
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
12.	Merhametli	276	95,8	12	4,2
13.	Korkutan	101	35,1	187	64,9
14.	Bağışlayan	270	93,8	18	6,3
15.	Gaddar	33	11,5	255	88,5
16.	Çok Seven	271	94,1	17	5,9
17.	Kısıtlayan	75	26,0	213	74,0
18.	Şefkatli	276	95,8	12	4,2
19.	Cezalandıran	133	46,2	155	53,8
20.	Özgür Bırakan	235	81,6	53	18,4
21.	Bağışlamayan	55	19,1	233	80,9
22.	Kusurları Örtün	248	86,1	40	13,9
23.	Kahreden	40	13,9	248	86,1
24.	Arındıran	255	88,5	33	11,5
25.	Keyfi Davranan	51	17,7	237	82,3
26.	Hoşluk veren	254	88,2	34	11,8
27.	Adaletsiz	30	10,4	258	89,6
28.	Koruyan	271	94,1	17	5,9

¹⁹² Erdoğan, a.g.e., s. 154.

Ankete katılan 13-18 yaş aralığında meslek lisesinde okuyan ergenlerle yapılan araştırmada Tanrı algısı bağlamında Tanrı için atfettikleri niteliklere bakıldığında, 276 katılımcı ile ve 95,8'lik bir oranla ergenlerin Allah'ı “*merhametli*” ve “*şefkatli*” olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Bunu 271 katılımcıyla % 94,1'lik bir oranla “*çok seven*” ve “*koruyan*” nitelemesi gelmektedir. Çok seven ve koruyan nitelemesini ise 270 katılımcı ve % 93,8'lik bir oranla “*bağışlayan*” sıfatı takip etmektedir. Katılımcıların Allah'a yüksek oranlarla atfettikleri niteliklerin merhametli, şefkatli, çok seven, koruyan ve bağışlayan tabirleri olması, ergenlerde Tanrı algısının oluşmasında her vesileyle tekrarlanan besmele ve namazların her rekâtında okunan ve manalarını herkesin bildiği “Rahman” ve “Rahim” kavramları etrafında şekillendiğini göstermektedir.

Katılımcıların olumlu olarak atfettikleri tabirlerin yanında olumsuz olarak atfettikleri tabirler mevcuttur. Bu tabirler de anketin en düşük oranlarına sahip olduğu tablo 17'den anlaşılmaktadır. 133 katılımcının % 46,2'lik oranla “*cezalandıran*” olduğunu düşünenler, 101 katılımcı ile % 35,1'lik oranla “*korkutan*” olarak atfedenler yer alırken, üçüncü sırada da 75 katılımcı ile % 26,0'lık oranla “*kısıtlayan*” tabiri gelmektedir. Katılımcılara yönelik uygulanan ankette Tanrı denilince yaptıkları atıflar konusu incelendiğinde çok olumsuz atıflarda buldukları söylenemez.

Ankete katılan meslek lisesinde okuyan ergen katılımcıların Tanrı algısı konusunda olumlu bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Tanrı algısı konusunda olumsuz düşünenlerde olsa olumlu Tanrı algısına oranla sayıları az kalmaktadır. Bu da anketin ve katılımcıların olumlu olduğunu sergilemektedir.

3.1.7. Ergenlerin Tanrı'yı Düşündüklerinde Sergiledikleri Davranışlara Yönelik Bulgular

Araştırmamızda Tanrı algısına (TA I) yönelik Tanrı'yı düşündüklerinde sergiledikleri davranışlara göre elde edilen bulgular toplanıp tablo haline dönüştürülmüştür.

Tablo 18. Öğrencilerin Tanrı'yı Düşündüklerinde Sergiledikleri Davranışlara Yönelik Bulguların Karşılaştırılması

DUYGU NO	İFADELER	EVET		HAYIR	
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
29.	Dua Etmek	275	95,5	13	4,5
30.	Kaçmak-Uzaklaşmak	20	6,9	268	93,1
31.	Bir İyilik Yapmak	267	92,7	21	7,3
32.	Telaşa Kapılıp Ağlamak	69	24,0	219	76,0
33.	Affedici ve hoşgörülü olmak	265	92,0	23	8,0
34.	Kendimi suçlamak	134	46,5	154	53,5
35.	İbadet Etmek	264	91,7	24	8,3
36.	Kendimi cezalandırmak	75	26,0	213	74,0
37.	Şükretmek	269	93,4	19	6,6
38.	Kendime Kızmak	146	50,7	142	49,3
39.	Gülümsemek	256	88,9	32	11,1
40.	Cezalandırılmamak için af dilemek	245	85,1	43	14,9
41.	Arınmak için tövbe etmek	263	91,3	25	8,7
42.	İnançsızları kınamak	89	30,9	199	69,1
43.	O'na sığınmak	275	95,5	13	4,5
44.	Kur'an okumak	249	86,5	39	13,5

Ankete katılan meslek lisesinde okuyan 13-18 yaş aralığındaki ergen katılımcılar ile beraber yapılan araştırma sonrasında Tanrı algısı denilince sergiledikleri davranışlarla ilgili verilerin analizi yapılarak tablo haline dönüştürülmüştür.

Sergiledikleri davranışlar açısından tablo incelendiği zaman en yüksek değere sahip 275 katılımcı ve % 95,5'lik oranla “O'na sığınmak ve dua etmek” davranışı gelmektedir. Yani meslek lisesinde okuyan ergen katılımcıların % 95,5 oranı Tanrı denilince ilk yaptıkları O'na sığınmak ve dua etmektir. İkinci sırada ise 269 katılımcı ile % 93,4'lük oranla “O'na şükretmek” gelmektedir. Katılımcılar Tanrı'yı düşündüklerinde % 93,4'ü şükrettiklerini belirtmişlerdir. Şükretmekten sonra 267 katılımcı ile % 92,7'lik bir oranla bir “iyilik yapmak” ifadesi gelmektedir. Katılımcıların % 92,7's, Tanrı'yı düşündüğünde bir iyilik yapmak istediğini belirtmiştir. Bu oranlara bakıldığında katılımcıların yüksek oranlarla Tanrı'yı düşündüklerin de olumlu davranış sergiledikleri tablo 18'den anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan Tanrı'yı düşündüklerinde olumsuz davranış sergilediklerini belirten katılımcıların oranları ise 146 katılımcı ile % 50,7'lik bir oranla kendilerine “kızdıklarını”, 134 katılımcı ile % 46,5'lik bir oranla “kendimi suçlamak” ve üçüncü olarak da 89 katılımcının % 30,9'luk oranla “İnançsızları kınamak” en yüksek olumsuz davranış sergileme biçimleri olarak tabloda yer almıştır. Olumsuz davranışlara bakıldığında oranlarının çok düşük olduğu ve ankete katılanların olumsuz davranış sergileme konusunda olumsuz olduğu görülmektedir.

Ankete katılan 13-18 yaş arası meslek lisesinde okuyan ergenlerin Tanrı'yı düşündüklerinde sergiledikleri davranışlar konusunda olumlu olduğu tablo 18'den anlaşılmaktadır. Olumsuz davranış sergileyenlerin ise ortalamanın altında kaldığı verilerden anlaşılmakta olup bu veriler de anketin olumsuz değil olumlu olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada hayatın hareketli dönemi olarak kabul edilen ergenlik dönemi için öncelikle okul, cinsiyet, yaş, doğduğu yer, hayatının en çok geçtiği yer, din eğitimi aldığı kişi, din eğitimi alma yöntemi gibi demografik özelliklerle Tanrı algısı arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. 13- 18 yaş arası meslek lisesinde okuyan ergenlerdeki Tanrı algısına dair bulgular ışığında verilen sonuçlar ve konu ile ilgili geliştirilen önerilere aşağıda yer verilmiştir.

SONUÇLAR

Çocukluktan gençliğe geçilirken bir ara dönem olarak kabul edilen ergenlik, kimlik ve kişilik gelişimi bakımından hareketli ve bunalımlı geçen bir dönemdir. Her türlü otoriteye başkaldırı, bağımsız olma arzusu, stres, çatışma, dine karşı şüphe ve tereddütler, suçluluk ve günahkârlık duygusu gibi ruhsal problemlerin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde kişinin iç dünyasında yaşanan duygusal dalgalanmalar ile dış dünyadaki kimlik bunalımları, ergenlerin şüphe, çatışma ve bunalım yaşamalarına sebep olur. Duygusal bozuklukların en yoğun olduğu bu dönemden her ergen farklı şekillerde etkilenir.

Meslek lisesinde okuyan 13-18 yaş arası ergenlerdeki Tanrı algısını konu edinen bu araştırmada, öncelikle adı geçen kavramların tanımlaması yapılmış, bunlarla ilgili kuramsal açıklamalara yer verilmiş olup, ergenlerdeki Tanrı algısının sevgi yönelimli mi yoksa korku yönelimli mi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Tanrı algısının sevgi veya korku yönelimli olmasında de alınan din eğitimi düzeyinin etkisi anket yapılarak araştırılmıştır. Bu ankette de cinsiyet, yaş, doğduğu ve yaşamının büyük kısmını geçirdiği yer, ilk din eğitimi aldığı kişi ve din eğitimi alma yöntemi gibi demografik niteliklerle iki farklı meslek lisesindeki ergenlerdeki Tanrı algısı araştırılmıştır. Bu araştırmada, Isparta ilindeki belirlenen meslek liselerinde okuyan 301 ergene anket tekniği uygulanmış ve elde edilen bulgular ışığında Tanrı algısı incelenmiştir. Bu incelemeyle aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

Elde edilen bulgulara göre okul değişkeni ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki olduğunu $0.006 < 0,05$ değerlerine bakılarak anlaşılmıştır. Bu da din eğitimini yeterli düzeyde alan ergenlerin yetersiz düzeyde alan ergenlere göre Tanrı algısında sevgi yöneliminin daha fazla olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet değişkeni ile ergenlerin Tanrı algıları arasında özellikle korku yönelimi açısından anlamlı ilişki vardır. Anket, uygulanan erkek katılımcılardaki korku yönelimi ile kız katılımcılardaki korku yöneliminde anlamlı bir farklılık mevcuttur. Bu anlamlı farklılık sonucunda da erkeklerin kızlara göre Tanrı algıları korku yönelimli olduğu görülmüştür. Sevgi yönelimi açısından da kızlardaki Tanrı algısı erkeklerden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşa göre ergenlerin Tanrı algıları arasında sevgi ve korku açısından ayrı ayrı bakıldığında farklılık vardır. Ancak bu farklılık anlamlı düzeyde değildir. Yaş değişkenindeki anlamlı farklılığa genel açıdan bakıldığında anlamlı bir farklılık mevcuttur. Bu anlamlı farklılığa göre 13-15 yaş aralığındaki ergenlerde daha sevgi yönelimli bir Tanrı algısı mevcut iken 16-18 yaş aralığındaki ergenlerde korku yönelimli bu Tanrı algısının olduğu görülmektedir.

Din eğitiminin alındığı ilk çevre ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır denilemez, ancak farklılık da yok denilemez. Ergenlerdeki sevgi yönelimli Tanrı algısı açısından bakıldığında özellikle din eğitimini anne-babadan alanların yüksek oranda olduğu görülrken, Tanrı algısı korku yönelimli olan ergenlerin ise diğer çevrelerinden din eğitimini aldıkları görülmektedir. Bu da anne-babadan alınan din eğitiminin önemini göstermektedir.

Dinî bilgi düzeyi ile ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır. Din eğitimini yoğun bir şekilde alıp din hakkında bilgi sahibi olan ergenlerdeki Tanrı algısı daha sevgi yönelimli iken, alt düzeyde alınan din eğitimi ise daha çok korku yönelimli olduğu görülmektedir.

Din Eğitiminin alındığı yöntemle ergenlerin Tanrı algıları arasında anlamlı ilişki vardır. Bu anlamlı ilişkiye bakıldığında sevgi yönelimindeki Tanrı algısı açısından bakıldığında $0,001 < 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu değerlere bakıldığında da anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Korku yönelimi açısından bakıldığında da $0,021 < 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu değerlerde sevgi açısından veya korku açısından anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Din eğitiminin verilme yöntemi ergende

oluşan Tanrı algısının hangi yönelimde olacağını göstermektedir. Sevdirek verilen din eğitimi ergenleri sevgi yönelimine götürürken, korku ile verilen din eğitimi ergenlerde korku yönelimli bir Tanrı algısının oluşmasına sebep olmaktadır.

Son olarak Allah inancı ile ergenlerin Tanrı algıları arasında Tablo 13'teki verilerden yola çıkılarak anlamlı ilişkinin olmadığı gözlemlenmiştir. Çünkü katılımcılarda inanç probleminin yaşanmadığı görülmektedir.

ÖNERİLER

Sevgi ve Korku yönelimli Tanrı algısı tüm dinlerde Tanrı'ya inananlar için hem sevgi ve güven kaynağı hem de yanlış yapanları cezalandıracak bir güçtür. Tanrı'nın insanları sevdiği ve kötülöklere karşı koruduğı ilahi kaynaklı dinlerin ortak kabullerinden biridir.

Tanrı'yı tanımanın yolu kendini tanımaktan geçer. Hıristiyan kutsal metinlerinde çoğunlukla *sevgi* vurgulanır. İslam dininin de özü sevgidir; ancak kültürler içerisinde birtakım kurumlar ve geleneklerin etkisi ile dinî yaşantı kuralcı, şekilci ve içi boşaltılmış hale getirilmiştir. Sevginin yerini yanlış yorumlanmış ve başka amaçlara hizmet edecek yönde değiştirilmiş olan korku almıştır. Oysa ki kutsal kitabın her suresine besmele ile başlanır. Ve bismelenin anlamı şudur: “Çok seven ve çok müşfik olan Allah'ın adıyla”¹⁹³ diyerek başlar. Kur'an'ı Kerim'in insanları sevmeye yöneltmesinden anlaşılıyor ki Allah çok seven ve bağışlayandır. İlk çocukluk döneminden başlayarak eğitim sürecinde bireylere sevgi yönelimli bir Allah tasavvurunun oluşmasını hedefleyen bir din eğitimi verilmelidir.

Birey dine, adet ve geleneklere inandığı gibi körü körüne taklide dayanan tutum sahibi olmamalıdır. Çünkü körü körüne inanç kişiyi yeni şeyleri öğrenmekten ve öğrendiklerini sorgulamaktan alıkoyar. Aynı zamanda da kişiyi yanlışla götürür. Örneğin; her cüppeliyi, başörtülüğü vb. Müslüman zannedip; araştırmadan, sorgulamadan peşinden gidilmemeli, her dedikleri doğru kabul edilmemelidir. Bilgisizce, araştırmadan inanmak kişilerde dine ve Tanrı'ya karşı önyargıların oluşmasına sebep olur. Sevgi ile önyargının bir arada bulunması ergende ikilem oluşturma ihtimalleri yüksektir. Bu sebeple öncelikle ergenlerde önyargıları

---

¹⁹³ Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, Ankara, 2004, s. 34.

oluşturmaya sebep olan etkenleri ortadan kaldırmak ve ergenleri doğru araştırmaya yönlendirmek daha doğru olacaktır.

Yaşamın hareketli dönemi olan, her şeye olumsuz açıdan bakan ergenlik dönemindeki lise öğrencilerini inandıkları dinin kaynaklarını araştırmaya, bulmaya, okumaya ve üzerinde düşünmeye yönlendirmek gerekir. Tanrı da insandan düşünmesini En'am, 50 ve Hud, 24 ayetlerinin ifadesine göre beklemektedir. Bu nedenle gerek İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerine gerekse Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine bu konuda hassasiyetle durmaları hususunda hizmet içi eğitim verilmelidir.

Ergendeki Tanrı algısının temelini çocuklukta alınan din eğitimi belirlemektedir. Bu sebeple öncelikle çocuklara verilen din eğitimine ve din eğitimi veren kurum ve kişilerin bu konuda çok daha titiz davranmaları konusunda önlemler alınmalıdır.

Aile içi ve aile dışından, bireye yaşamı boyunca dinle ilgili doğru- yanlış bilgiler verilir. İnançlar oluştuktan ve yerleştikten sonra değiştirilmesi oldukça zordur. Yanlış bilgiler yanlış inançlara dönüşebilir. Ülkemizde pek çok gelenek, töre veya felsefeler sanki Tanrı'nın kurallarıymış gibi verilmektedir. Batıl inançlar da bazı insanların zihinlerinde dinle bir tutulmaktadır. Bu nedenle din eğitiminde verilen bilgilerin güvenilirliği çok önemlidir. Bu yanlış anlayışların düzeltilmesi için doğru bir din eğitimine ihtiyaç vardır. Öncelikle yeterli donanıma sahip din adamları ve din alimleri yetiştirilmeli, okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi dersi müfredatının doğru hazırlanması ve nitelikli ve hoşgörülü öğretmenler tarafından da çocuklara verilmesi gereklidir. Bu çalışmanın din eğitimi alanında yol gösterici olması umut edilmektedir.¹⁹⁴ Tanrı algısının sevgi yönelimli olması için ilk din eğitimi veren kişiler olan anne-baba, sınıf öğretmeni ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine büyük iş düşmektedir. Ergendeki Tanrı algısının temeli çocuklukta aldığı din eğitimine bağlıdır. Bu sebeple çocuklara evde olsun okulda olsun doğru din bilgisi verilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Son olarak Ergenlere, okullar tarafından olsun aileler tarafından olsun Allah'ı anlatan kitaplar okutulmalı, seminerler verilmeli ve okullardaki ders saati artırılmalıdır. Böylece ergenler, doğru din eğitimiyle doğru Tanrı algısına sahip olabilirler.

---

¹⁹⁴ Güler, *a.g.e.*, s.149.

KAYNAKÇA

- Adams, G., *Adolescent development the essential readings*, Black well Publishers Ltd. UK, Oxford, 2000.
- Akarsu, B., *Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, İstanbul, 1998.
- Akdemir, S., *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, Ankara, 2004.
- Albayrak, A., “Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği”, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Bursa, 1995.
- Alçelik, Z., “Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru Ve Benlik Saygısı”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010.
- Allport, G., *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur, Elis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Altaş, N., *Gençlik Döneminde Din Olgusu ve Liselerde Din Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- Arı, R., *Gelişim Ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, Mikro Yayınları, 3. Baskı, Konya, 2005.
- Armaner, N., *Din Psikolojisine Giriş - I.*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980.
- Ay, M., “Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması”, *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XLIV, Ankara, 2005
- Ay, M. E., *Çocuklarımıza Allahı Nasıl Anlatalım?*, Timaş Yayıncılık, Bursa, 2006.
- Aydın, M., *Gençlik ve Din*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Aytaç, A., “Descartes’da Tanrı Problemi”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2003.
- Ayten, A., *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2. Baskı, 2010.
- _____, *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Bacanlı, H., *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınları, Ankara, 2000.
- _____, *Psikolojik Kavram Analizleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.
- _____, *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Akademi, İstanbul, 2011.

- Bahadır, A., *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler” Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Başaran, İ. E., *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*, Feryal Matbaası, Ankara, 1991.
- Bayhan, P. - Işıtan, S., “Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış”, *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 20 Ocak-Şubat- Mart 2010.
- Baykan, E., *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlana*, Bilge Adam Yayınları, Van, 2005.
- Bretherton, L., *The Origins of Attachment Theory: John Bowlby And Mary Ainsworth*, *Developmental Psychology*, 1992.
- Bovet, P., *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, çev. Selahattin Odabaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1958.
- Certel, H., Din İstismarı Üzerine, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt:22 Sayı:1, İstanbul, 2011.
- _____, *Din Psikolojisi*, Andaç Yayınları, Ankara, 2003.
- _____, “İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, c.1,sayı:3, Erzurum, 1998.
- _____, *İman ve Ahlakta Kemalin Yolu*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1995.
- Çamdibi, H.M., *Din Eğitiminde İnsan ve Haya*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2003
- Çayır, C., “Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 15, sayı 2, 2013.
- Çınar, M., “Tanrı’ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *İLTED*, c.1, sayı: 45, Erzurum 2016.
- Çok, F., “Gelişim Psikolojisi: Ergenlik ve Yetişkinlik”, *AÜEBFD.*, cilt.27, sayı: 2, 1994.
- Çoşkun, H. Y. - Çağıl, Y., “Meslek lisesi Öğrencilerinin Meslek Seçme Yeterlilikleri Ve Meslek Seçimlerine Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi”, *Körfez Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi*, Kocaeli, 2013.
- Dacey, J.S. - Kenny, M., *Adolescent development*. USA: Brown & Benchmark Publishers, 1994.
- Dınvar, P. E., “Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı algısı Arasındaki İlişki”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011.

- Dodurgalı, A., *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İFAV Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Dinçel, E., “Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri Ve Psikolojik Problemler”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- Ekşi, H., *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* içinde “Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik” Ankara Okulu Yayınları, Ankara,1990.
- Enç, M., *Ruh Bilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,1980.
- Erdoğan, E., “Tanrı Algısı, Dinî Yönelim Biçimleri Ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2014.
- Erikson E. H., *İnsanın Sekiz Çağı*, Çev. T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar, Ankara Yayınevi, Ankara, 1984.
- Evkuran, M., “İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru”, *İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl.2, Sayı 1, Bahar 2007.
- Feuerbach, L., *Hristiyanlığın Özü*, Çev.: O. Özügül, Say Yayınları, İstanbul, 2008.
- Fidan, H., *Asimetrik Bilginin Elektronik Ticaret Üzerindeki Etkileri ve Tüketici Güveni Üzerine Bir Uygulama*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2014.
- Freud, S., *Uygurluk, Toplum ve Din*, Payel Yayınları, İstanbul, 2004.
- Fromm, E., *Psikanaliz ve Din*, (A. Arıtan, Çev.), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Gençtan, E., *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul,1995.
- Gökçe, B., *Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.
- Güleç, C., *Pozitif Ruh Sağlığı*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010.
- Güler, Ö., “Tanrı’ ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı Ve Günahkarlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Ankara, 2007.
- _____, “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, 2007.
- Gündüz, T., *İslam Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.
- Güngör, E., *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yay., İstanbul,2010.

- Hayta, A., “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslâm’da Allah Tasavvuru”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Değerler Eğitimi Merkezi, 2006.
- Holm, N.G., *Din Psikolojisine Giriş*, (Çev.) Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2007.
- Hortaşsu, N., *Ben Biz Siz Hepimiz*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hökelekli, H., *Din Psikolojisi*, TDVY., Ankara, 1993.
- _____, “Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgililerine Din Eğitiminin Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 2, Yıl: 2, 1987.
- Hubbard, L. R., *Mutluluğa Giden Yol*, Şimşek Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hurlock, E. B., *Child Growthand Development*, 1987.
- İnanç, B.Y. –Bilgin, M. - Atıcı, M. K., *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi* Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2015.
- İnceoğlu, M., *Tutum Algı İletişim*, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Jung, C. G., *Anılar, Düşler, Düşünceler*, Çev.: İ. Kantemir, Can Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kalli, H., “Türkçe Atasözleri ve Deyimlerde Tanrı Kavramına Din Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım”, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2017.
- Kaplan, B. - Aksel, E. Ş., “Ergenlerde Bağlanma Ve Saldırganlık Davranışları arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Nesne Psikoloji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1. 2013.
- Karabasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Bilim Yayın., Ankara, 1986.
- Karaca, F., *Dinî Gelişim Psikolojisi*, Tuğra Ofset Yayınları, Trabzon, 2015.
- _____, *Dindarlığın Gelişimi, Din Psikolojisi-içinde* (Edit. Hayati Hökelekli), Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir 2011.
- Karataş, Z., Lise Öğrencilerinin Suçluluk ve Utanç Puanlarının Disiplin Cezası Alıp Almama ve Cinsiyetleri Açısından İncelenmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Aralık, 2008
- Kartopu, S., “Dinî Yaşayışta Hayatı Sorgulama”, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2006.
- Kayış, A., *Güvenilirlik Analizi, içinde, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (Editör: Şeref Kalaycı), Aslı Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.
- Kayıklık, H., Değişen Dünyada Birey, ‘Din ve Dindarlık’, Dindarlığın Sosyo Psikolojisi-içinde, Karahan Kitabevi, Adana, 2006.

- Kılıç, A., *Gelişim Dönemler ve Ergenlerde Ruhsal Sorunlar*, Davranış Bilimleri Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- Kirkpatrick L.A. - Shaver, *An Attachment Theory Approach to the Psychology of Religion*, The International Journal for the Psychology of Religion, 1992.
- Koç, M., “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 17, 2004/2.
- Koç, T., *Din Dili*, İz yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- Konuk, Y., *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yay., Ankara, 1994.
- Köknel, Ö., *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Balat Sahaf Yayınevi, İstanbul, 1981.
- _____, *Korkular, Takıntılar, Saplantılar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Kula, N., “Kimlik ve Din”, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1993.
- _____, Kula, N., *Kimlik ve Din*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.
- _____, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din” Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Kula, T., “Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk Ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneği)”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2012
- Kulaksızoğlu, A., *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- Kuşat, A., *Türk toplumunda Nazar Olgusu ve Psikolojik Bir Yaklaşım*, Laçın Yayınevi, Kayseri, 2004.
- Konuk, Y., *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV. Yay., Ankara, 1994,
- Kuzgun, Y., *Meslek Rehberliği Ve Danışmanlığına Giriş*, Nobel Yayınları, Ankara, 1982.
- MEGEP, (Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Çocuğun Gelişimi*, Ankara, 2009.
- Mehmedoğlu, A. U., *Kişilik ve Din*, Dem Yay., İstanbul, 2004.
- _____, *İnanç Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir 2011.
- _____, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2012.

- Mendeş, N. F., “Ortaöğretim Öğrencilerinin İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri (Tuzla Örneği)”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2010
- Meslek Liseleri Araştırması, *Mesleki Ve Teknik Eğitim Alanındaki Problemler –I*, Akart Yay., Ankara, 2004.
- Özbay, M.H., “Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Kliniğine Başvuran Ergenlerin Kendilerini Algılamalarıyla Başvurmayanların Kendilerini Algılamalarının Karşılaştırılması”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2000.
- Özbaydar, B., *Din ve Tanrı İnançının Gelişimi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970.
- Özcan, H., *Epistemolojik Açıdan İman*, İfav Yayınları, 2.Bs., İstanbul, 2002.
- Özmen, E., *Psikanalizin Serüveni ve Çağrısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Öztaş, B., *Stresin Fizyolojisi Ve Organizmada Oluşturduğu Etkiler*, İş Ortamının Yükseltilmesi Semineri, Kocaeli, 1988.
- Öztürk, Ö., *Gençlik*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Peker, H., *Din psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000.
- _____, *Çocuğun Din Eğitiminde Medya, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İSAV, İstanbul, 2000.
- Reber, M.S., *İslam Metafiziği, Kavramsal Bir Çerçeve*, İslam’a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar. DİBY., 2007.
- Rizzuto, A. M., “*Object Relations and the Formation of the Image of God*”. British Journal of Medical Psychology, 1974.
- Santrock, J.W., *Ergenlik*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Senemoğlu, N., *Gelişim, Öğrenme Ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, Spot Matbaacılık, Ankara, 1997.
- Sevinç, B., *Survey Araştırması Yöntemi*, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Editör: Kaan Böke), Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.
- Seyhan, B. Y. “*Üniversite Öğrencilerinin İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2013.

- Sumbas, E., "Ergenlerin Yetişkinleri Algulamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya,2016.
- Şentürk, H., *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta, 2008.
- _____, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- _____, *İbadet Psikolojisi: Hz. Peygamber Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul,2009
- Tekin, M., "Tanrı Kavramı ve Toplumsal İzdüşümü", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10. Cilt, Konya, 2003.
- Telman, C., *Başarıya Giden Yolda Meslek Seçimi*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul,2002.
- Tezcan, E., "Ergenlerde Suça Sürüklenmenin Sosyal Psikolojik Arka Planı", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2015.
- Theodule, R., *Hissiyat Ruhiyatı*, Çev. M. Şekip Tunç, İstanbul, 1927, s.121-122.
- Topaloğlu, B., *İslam Kelamcılarında ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*, Diyanet İşleri Başkanlık Yayınları, Ankara, 1992.
- Tosun, L. P., "Yüz Yüze Ortamda ve Bilgisayar Ortamında Kültürün, Cinsiyetin ve Benliğin Arkadaş ve Yakınlık Üzerine Etkisi", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),İstanbul, 2002.
- Uysal, V., *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 1996.
- Ülkü, S., "Meslek Seçimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı 4, Ankara, 1976.
- Ünal, S. – Ada, S., *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Vergote A., *Din, İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1999.
- _____, "Ergenlikte Din", (çev. Erdoğan Fırat), *AÜİFD*, Cilt: 24, Ankara, 1981.
- Vurucu, F., "Meslek Lisesi Öğrencilerinin Meslek Seçimi Yeterliliği ve Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler", Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.
- Yapıcı, A., "Dinî Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri,1996.

_____, “Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-psikolojik Bir Bakış, Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sayı 2, Adana, 2004.

_____, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana, 2007.

Yıldıoğan, Ç., “7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru (Kırşehir/Çiçekdağı İlçesi Örneği”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2010.

Yıldız, M., *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1.Baskı, İzmir, 2007.

Yavuz, K., *Çocukta Dinî Duygu Ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİBY., Ankara, 1983.

_____, “Dinî İnancın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübelik Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:7, Erzurum, 1986.

Yavuzer, H., *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1992.

Yörükoğlu, A., *Gençlik Çağı*, 3.Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986.

İNTERNET KAYNAKLARI

[Dünya Sağlık Örgütü](http://www.euro.who.int/document/e81703.pdf)<http://www.euro.who.int/document/e81703.pdf> 01.10.2017.

<http://www.cocukhayat.com/yazi/ergenakran.html>. 10.01.2018

<https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/antropolojik-yaklasim-m-mead-r-benedict/> 10.10.2017.

<https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/antropolojik-yaklasim-m-mead-r-benedict/>10.10.2017

<https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/alan-kurami-k-lewin/>, (10.10. 2017).

<http://www.tdk.gov.tr>, 20.10.2017 .

<https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/bireysel-farkliliklar-kurami-e-spranger/>20.10.2017 .

<http://mbgder.org/kose-yazisi/23/meslek-liselerinin-onemi.html>, 20.03.2018

<http://tdkterim.gov.tr/bts/> , 20.10.2011., Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, *Tanrı Maddesi*.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/> ,16.10.2017. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, *Tasavvur Maddesi*.

<http://mavimarti.net/ergenlik-donemi-sorunlari/> 20.12.2017

EKLER

Ek:1

Değerli Arkadaşlar!

Bu anket formu, bilimsel bir çerçevede değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Anket formuna işaretleyeceğiniz cevaplar, kesinlikle gizli tutulup sadece bilimsel bir araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılacağı için sizden anket formuna adınızı ve soyadınızı yazmamanız istenmektedir.

Lütfen! Anket formunda yer alan soruları dikkatli bir şekilde okuyarak sırası ile cevaplayınız ve cevapsız soru bırakmamaya özen gösteriniz.

Anket formundaki sorularda özellikle sizin kendi düşünceleriniz istendiği için, size en uygun olanı işaretleyiniz. Bütün seçenekleri okumadan işaretlemeye bulunmayınız. Bu açıdan anket formundaki soruları dikkatlice okumanız yeterli olacaktır.

Ankete katıldığınız için teşekkür eder, başarılar dilerim.

Süreyya YILDIRIM

SDÜ Felsefe ve Din Bilimleri

Din Psikolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi

Sosyo- Demografik Bilgiler

* Yaş:

* Cinsiyet: ( ) Erkek ( ) Kadın

* Doğduğunuz Yer: ( ) Köy ( ) Kasaba ( ) İlçe ( ) Şehir ( ) Büyük Şehir

* Yaşamınızın büyük çoğunluğu nerede geçirdiniz?

( ) Köy ( ) Kasaba ( ) İlçe ( ) Şehir ( ) Büyük Şehir

* Eğitim Durumu: ( ) Hiç ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Lisans

* Kendinizi dindarlık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

( ) Çok Dindar ( ) Dindar ( ) Biraz Dindar ( ) Dine İlgisiz

* Allah' a; ( ) Kesinlikle inanıyorum ( ) İnanıyorum ( ) Şüphelerim var ( ) İnanmıyorum

* Çocukken din eğitiminizi en çok kimden aldınız? (mümkünse bir seçenek işaretleyin)

( ) Anne/ Baba ( ) Büyükanne/baba ( ) Yakın Akraba/ Komşu

( ) Sınıf Öğretmeni ( ) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

* Çocukluğunuzda din eğitimi size nasıl verildi? (mümkünse bir seçenek işaretleyin)

( ) Baskı ile ( ) Korkutarak ( ) Sevdirek ( ) İsteyerek ( ) Kararsızım

( ) Diğer (Yazınız): .....

Ek:2 Tanrı Algısı Soru Formu I (TA I)

Değerli katılımcılar,

Aşağıda sizin Allah ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarınıza ilişkin bazı sorular sorulmuştur. Her ifadeyi dikkatlice okuyarak **size uygun gelen ifadeyi Evet seçeneğinin altına çarpı işareti koyarak (X); uygun gelmeyen ifadeyi de Hayır seçeneğinin altına (X) işareti koyarak** yanıtlayın.

1.Allah'ı düşündüğünüzde, içinizde bu **duygular** uyanıyor mu?

	Evet	Hayır
1. Sevgisini kaybetme korkusu		
2. Öfke		
3. Sevgi		
4. Cezalandırılma korkusu		
5. Güven		
6. Suçluluk/Utanc		
7. Mutluluk		
8. Sıkıntı		
9. Sevinç		
10. Hüzün		
11. Huzur		
Diğer (Lütfen yazın) :		

2.Allah **sizin için** aşağıdaki özellikleri yansıtıyor mu?

	Evet	Hayır
12. Merhametli		
13. Korkutan		
14. Bağışlayan		
15. Gaddar		
16. Çok Seven		
17. Kısıtlayan		
18. Şefkatli		
19. Cezalandıran		
20. Özgür Bırakan		
21. Bağışlamayan		
22. Kusurları Örtten		
23. Kahreden		
24. Arındıran		
Diğer (Lütfen yazın) :		

3.Allah'ı düşündüğünüz an, içinizden bu **davranışları** gerçekleştirmek geçiyor mu?

	Evet	Hayır
29. Dua Etmek		
30. Kaçmak-Uzaklaşmak		
31. Bir İyilik Yapmak		
32. Telaşa Kapılıp Ağlamak		
33. Affedici ve hoşgörülü olmak		
34. Kendimi suçlamak		
35. İbadet Etmek		
36. Kendimi cezalandırmak		
37. Şükretmek		
38. Kendime Kızmak		
39. Gülümsemek		
40.Cezalandırılmamak için af dilemek		
41. Arınmak için tövbe etmek		
42. İnançsızları kınamak		
43. O'na sığınmak		
44. Kur'an okumak		
Diğer (Lütfen yazın):		

Ek:3 Tanrı Algısı Soru Formu II (TA II)

Değerli katılımcılar;

Aşağıda “Allah” hakkındaki duygu, düşünce ve davranışlarınıza ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Sizden istenen; her bir ifadeyi dikkatlice okuyup, **ifadenin sizi ne kadar yansıttığını**, karşısında bulunan, derecelendirilmiş kutucuklara işaretlemenizdir. Araştırmadan sağlıklı ve doğru bilgiler elde edilebilmesi için lütfen çekinmeden **gerçek fikirlerinizi** belirtmeye çalışın.

Soru No	İfadeler	H İ Ç	K İ S M E N	B İ R A Z	O L D U K Ç A	T A M A M E N
1	O'nun sevgisini kaybetmekten korkuyorum.	1	2	3	4	5
2	O'nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.	1	2	3	4	5
3	O'nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu; sevgidir.	1	2	3	4	5
4	O'nu düşündüğümde utaniyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
5	O'nu düşünmek bana güven veriyor.	1	2	3	4	5
6	O'nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
7	O'nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.	1	2	3	4	5
8	O, benim için korkutucudur.	1	2	3	4	5
9	O'nu düşünmekle huzur buluyorum.	1	2	3	4	5
10	O'nun gazabına uğramaktan korkuyorum.	1	2	3	4	5
11	O'nun bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
12	O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.	1	2	3	4	5
13	O'nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
14	O'nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.	1	2	3	4	5
15	O'nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
16	O'nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.	1	2	3	4	5
17	O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.	1	2	3	4	5
18	O aklıma geldiğinde O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.	1	2	3	4	5
19	O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır.	1	2	3	4	5
20	O, her an işlediğim günahlarımı kaydediyor.	1	2	3	4	5
21	O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.	1	2	3	4	5
22	O'nu düşündüğümde beni cezalandırmaması için O'ndan af diliyorum.	1	2	3	4	5
23	O, benim ruhumu kötülüklerden ve fenalıklardan arındırıyor.	1	2	3	4	5
24	O'nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.	1	2	3	4	5
25	O'nu düşündüğümde O'na kavuşmayı arzuluyorum.	1	2	3	4	5
26	O'nun, zor zamanlarımda benim yanımda olmadığını hissediyorum.	1	2	3	4	5
27	O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.	1	2	3	4	5
28	O'nun bana adaletli davrandığını sanmıyorum.	1	2	3	4	5
29	O'nu düşününce kötülüklerimden arınmak için O'na tövbe ediyorum.	1	2	3	4	5
30	O'nun benim dualarımı dinlediğini zannetmiyorum.	1	2	3	4	5
31	O'nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.	1	2	3	4	5
32	O'na itaat etmezsem cehenneme gideceğimden korkuyorum.	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad-Soyad : Süreyya YILDIRIM

Doğum Yeri : Döğer

Doğum Tarihi : 15.04.1986

Uyruğu : T.C.

Medeni Durumu : Evli

İŞ TECRÜBELERİ

2009-2010 Eğitim Öğretim yılları arasında Afyon Döğer Yunus Emre İlköğretim Okulu
(Ücretli Öğretmenlik)

2010-2012 Eğitim Öğretim yılları arasında Isparta Celeptaş Köyü İlkokulu (Ücretli
Öğretmenlik)

2012-2015 yılları arasında Aile Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı Kız yetiştirme
Yurdunda Din Görevlisi

2015-2018 yılları arasında Aile Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı Çocuk Destek
Merkezi Müdürlüğünde Din Görevlisi

ÖĞRENİM DURUMU

Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din
Psikolojisi

YABANCI DİLLER

Zayıf düzeyde İngilizce

Zayıf düzeyde Arapça